

ISSN 1895-9911
ISBN 978-83-7542-112-5

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej

Polonia University Scientific Journal

TOM 8

Vol. 8

Częstochowa 2014

Redaktor naukowy tomu / Editor of Volume:

Maria Szymańska

Sekretarz redakcji / Secretary:

Justyna Rozmarynowska

Redaktor naczelny / Editor-in-chief:

Andrzej Rogalski

Rada Naukowa / Scientific Council:

Tadeusz BAŁK Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Leszek BEDNARCZUK Akademia Polonijna w Częstochowie

Adam BŁAŚ Uniwersytet Wrocławski

Gerrit DEMUIJNCK Université de Lille

Zbigniew DOMAŃSKI Politechnika Częstochowska

Mirosław KALINOWSKI Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Adam KRZYMOWSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Matthias KRAMER Internationales Hochschulinstitut Zittau

Andrzej KRYŃSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Stanisław ŁUPIŃSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Jan MAZUR Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Andrzej NAPIÓRKOWSKI Uniwersytet Papieski Jana Pawła II

Marite OPINCANE Rezeknes Augstskola

Zbigniew PIASEK Politechnika Krakowska

Andrzej ROGALSKI Akademia Polonijna w Częstochowie

Jerzy SUPADY Akademia Polonijna w Częstochowie

Gerrit de VYLDER Lessius University College in Antwerpen

Myron VACHEVSKY Uniwersytet Pedagogiczny w Drohobyczu

Redaktor statystyczny / Statistical Editor:

Iwona Franczak

Stali współpracownicy / Collaborators:

Kazimierz Bobowski
Wiesław Bokajło
Krystyna Chałas
Georges Kamtho
Jerzy Koperek
Janusz Mierzwa
Wojciech Podlecki
Waldemar Tyrek

Konsultanci naukowi / Scientific Advisers:

Kamil Kardis (Słowacja)
Piotr Stec (Opole)
Edward Walewander (Lublin)
Leon Szot (Warszawa)

Rada konsultacyjna / Advisory Council:

Aime Caekelbergh (Belgia)
Martin Guimfac (Kamerun)
Cyril Hišem (Słowacja)
Renata Myšková (Czechy)
Charles Ngadjifna (Kamerun)
Roman Nir (USA)
R. R. Posada (Kolumbia)
Rostysław Radyszewski (Ukraina)
Nadija Skotna (Ukraina)
Marian Szablewski (Australia)
Zdzisław Wesołowski (USA)
Herkulan Wróbel (Argentyna)
Jordan Zjawiony (USA)

Wersja papierowa czasopisma jest wersją pierwotną

W „Periodyku Naukowym Akademii Polonijnej”
recenzowane są wszystkie artykuły i tłumaczenia

Wykaz recenzentów publikowany jest w ostatnim numerze pisma
w danym roku

© Copyright by Wydawnictwo „Educator”
Częstochowa 2014, wydanie I

Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Educator”
ul. Pułaskiego 4/6, PL- 42-200 Częstochowa
tel. +48 34 368 42 15, fax +48 34 324 96 62
e-mail: wydawnictwo@ap.edu.pl, www.ap.edu.pl

SPIS TREŚCI

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej.....	7
ARTYKUŁY	11
Andrzej Rogalski	13
LA TEORIA DEI <i>PAROINIMIA</i> IN <i>DE GRAMMATICO</i> DI ANSELMO D'AOSTA.....	13
Justyna Kurtyka-Chałas.....	33
THE ROLE OF WORK IN HUMAN LIFE-PSYCHOSOCIAL ASPECTS...	33
Myron Vachevsky	61
TRAINING YOUTH FOR SELF-EMPLOYMENT IN MARKET ECONOMY	61
Aleksandra Furmanek.....	73
ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A SPOŁECZNO-POLITYCZNE ZAGADNIENIA OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM	73
Monika Podkowińska.....	99
MEDIACJE W OBSZARZE KONFLIKTÓW RODZINNYCH.....	99
Bartosz Łukaszewski	113
SUBKULTURY MŁODZIEŻOWE I ICH WARTOŚCI.....	113
Bartosz Łukaszewski	121
DETERMINACJE WEJŚCIA W STRUKTURY SUBKULTUROWE NA PRZYKŁADZIE WARSZAWSKIEJ SUBKULTURY HIP-HOPOWEJ	121

Myron Vachevsky	143
DIRECTIONS OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN THE FUTURE MARKETERS WHILE LEARNING ECONOMIC DISCIPLINES	143
Marcin Sarnowski	157
NIETRZEŻWI KIEROWCY. PROBLEM SPOŁECZNY CZY WYNIK SPOŁECZNEGO PRYZWOLENIA?	157
SPRAWOZDANIA I RECENZJE	169
Marcin Sarnowski, Bartosz Łukaszewski.....	171
SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „NORMY, DEWIACJE I KONTROLA SPOŁECZNA – PROCESY, ZJAWISKA I PROBLEMY ANALIZY”	171
Piotr Rubaj	179
KEES VAN KERSBERGEN, BARBARA VIS, <i>COMPARATIVE WELFARE STATE POLITICS. DEVELOPMENT, OPPORTUNITIES AND REFORMS</i> , CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS, NEW YORK 2014, SS. 245.....	179
Informacje dla autorów:	185

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej

Periodyk Naukowy Akademii Polonijnej jest kwartalnikiem wydawanym przez Wydawnictwo Akademii Polonijnej w Częstochowie „Educator”. Problematyka naukowa poruszana w *Periodyku* odzwierciedla interdyscyplinarny charakter współczesnej nauki, przejawiający się m.in. w wielości ujęć teoretycznych i metodologicznych, odniesionych do szerokiego spectrum dziedzin wiedzy naukowej: od językoznawstwa i kulturoznawstwa w ramach szeroko pojętej humanistyki, do dziedziny nauk społecznych, ekonomicznych oraz administracyjno-prawnych. Interdyscyplinarne założenia merytoryczne umożliwiają stworzenie płaszczyzny kompetentnej refleksji naukowej nad aktualną problematyką kulturowo-społeczną oraz prawno-ekonomiczną, której adekwatny opis i szeroki paradygmat rozumienia stanowi jedno z ważniejszych wyzwań współczesnych naukowców. Równolegle do ogólnoteoretycznych dociekań istotną rolę w tematycznej kompozycji poszczególnych wydań kwartalnika odgrywa jego orientacja empiryczna podkreślająca znaczenie postulatu użyteczności wyników badań naukowych.

Analiza współczesnych fenomenów społeczno-kulturowych, niezależnie od specyfiki podejścia metodologicznego, wymaga odpowiednio przygotowanej aparatury opisowej: bądź w formie rejestracji faktów, bądź ich interpretacji przyporządkowującej opisywanym fenomenom odpowiednie struktury językowe, w celu zbudowania podstaw dla modelu teoretycznego badanej rzeczywistości. Zadanie teoretycznego modelowania wybranych aspektów rzeczywistości zmierza w kierunku znajdowania i wyjaśniania prawidłowości rządzących kierunkiem przemian współczesnej rzeczywistości społeczno-kulturowej. Rezultatem takiego podejścia staje się budowanie i krytyczne proponowanie mode-

lowych teorii przedmiotów, które przy zastosowaniu współczesnych wysoko wyspecjalizowanych technologii cyfrowych mogą przybierać postać przedmiotu materialnego (np. multifunkcjonalne urządzenia techniczne) czy też wielowymiarowego systemu wirtualnego (np. symulacje komputerowe i conceptual spaces).

Polonia University Scientific Journal

Polonia University Scientific Journal (PUSJ) is a four issue per year published by the „Educator” Publishing House of the Polonia University in Częstochowa. The set of scientific problems presented by PUSJ mirrors an interdisciplinary character of the contemporary science manifested mostly by a multiplicity of its theoretical and methodological approaches, referred to a vast spectrum of different topics of the scientific knowledge: from culture studies and linguistics in a broad notion of the humanities to social sciences and economy; from the legal regulations of the modern business and administration to financial and trade studies. Interdisciplinary premises and foundations of the annals make it able to create a vast modern approach based on a competent scientific reflection that focus on modern socio-cultural and legal-economic analyses in order to achieve its adequate description and a broad paradigm of its understanding that becomes one of the most important challenges standing before modern scientists. Parallel to general theoretical investigations, a fundamental role in an editorial composition of each issue of PUSJ plays its empirical orientation that underlines a postulate of application of the results of the scientific research in a broad realm of contemporary praxis.

The analysis of modern socio-cultural reality, independently from a specificity of different methodological approaches, needs a kind of a correctly prepared descriptive apparatus: either in a form of the

facts' registration or their interpretation in order to adjust the proper linguistic structures to socio-cultural phenomena and to create a basis for their theoretical interpretative models. The task of a theoretical modeling of the chosen aspects of our world aims towards discovering and explicating of general rules that govern the directions in changes of contemporary socio-cultural reality. The result of such an approach becomes the way for constructing and critically proposing model-theories of objects, that could present themselves in form of – by use of modern highly specialized digital technologies – both as a material object (ex. multifunctional technical devices) and multidimensional virtual systems (ex. computer simulations and conceptual spaces).

ARTYKUŁY

Andrzej Rogalski*

**LA TEORIA DEI PARONIMIA
IN
DE GRAMMATICO DI ANSELMO D'AOSTA**

**Teoria denominatywów
w dialogu „De grammatico” Anzelma z Aosty**

Streszczenie:

Artykuł porusza problem relacji syntaktyczno-semantycznych wyrażeń, zwłaszcza zagadnienie funkcjonowania tzw. denominatywów, który św. Anzelm z Aosty uczynił jedną z istotnych kwestii traktatu „De grammatico”. W traktacie prezentował własne ujęcie zagadnienia relacji pomiędzy nazwą a oznaczanym przez tę nazwę przedmiotem postulując precyzyjne odróżnienie *designatio*, *significatio* i *appellatio* terminów. Dokonane przez św. Anzelma demarkacje semiotyczno-terminologiczne znacząco wpłynęły na toczące się w kolejnych wiekach dyskusje na temat roli gramatyki i logiki w rozważaniach dotyczących języka.

Słowa kluczowe: logika średniowieczna, gramatyka, semiotyka

Key words: medieval logic, grammar, semiotics

Il pensiero di Sant'Anselmo (1033-1109), il 'padre della scolastica', suscitava sempre, nel corso dei secoli, un vivo interesse dei filosofi, teologi e logici. Al suo pensiero ed ai suoi scritti sono state dedicate diverse opere tra cui spicca l'iniziativa dell'editoriale *Jaca Book* a pub-

---

* Akademia Polonijna w Częstochowie

blicare l'opera completa del *magnificus Ecclesiae doctor* – il titolo attribuitogli da Pietro Abelardo (1079-1142).¹

La fonte principale d'informazioni sulla vita ed attività di s. Anselmo sono due opere scritte dal suo discepolo, amico e segretario Eadmero: *Vita Domini Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi auctore Eadmero Cantuariensi monacho, sancti Anselmi discipulo et comite in dividuo* (*Patrologia Latina* vol. 158, col. 49-118) ed *Eadmeri Historia novorum in Anglia* (*PL* 159, 347-524). Eadmero scriveva nella *Vita Sancti Anselmi* che lui ottenne di raggiungere vertici di speculazione teologica così elevati da riuscire con l'aiuto dell'illuminazione di Dio ad affrontare e a risolvere questioni particolarmente oscure riguardanti la natura di Dio e la nostra fede che prima di lui non erano mai state risolte, provando come le verità che affermava sulla base del puro ragionamento fossero anche verità cattoliche.² L'importanza dell'opera d'Anselmo ha impresso un influsso così rilevante che lo specialista del pensiero anselmiano Helmut Kohlenberger non esitava di constatare, che *con s. Anselmo entriamo nella nuova epoca del Medio Evo*.³ Desmond Paul Henry, sottolineando la competenza di Anselmo nella logica di Aristotele, afferma che in alcune opere, ad es. *De grammatico*, *De casu diaboli*, *De libertate arbitrii* oppure nell'ultima non compiuta *De potestate et impotentia, possibilitate et impossibilitate, necessitate et libertate*, Anselmo ha dimostrato straordinaria profondità e sottigliezza nelle precisazioni logiche, superando pure Abelardo.⁴ Già nel XII° secolo Enrico da Huntingdon (+ 1155), riferendosi ad Anselmo, usava il titolo *Philosophus Christi* che

---

¹ Cfr. Anselmo d'Aosta, *Opere*, pubblicate nella serie *Biblioteca di Cultura Medievale* diretta da Inos Biffi e Costante Marabelli. Cfr. anche Rogalski [2012], p. 47-81.

² Eadmero [1987], p. 44.

³ Kohlenberger [1972], p. 10.

⁴ D. P. Henry, *Saint Anselm as a Logician*, in: 'Sola ratione' *Anselm-Studien für Pater Dr. h. c. Franciscus Salesius Schmitt OSB zum 75. Geburtstag am 20. Dezember 1969*, Stuttgart-Bad Cannstatt: *Frommann-Holzboog* 1970, p. 13. Cfr. Henry [1974], p. 10-14 e Rogalski [1995], p. 37-45, 116-117.

sembra di esprimere adeguatamente il profilo filosofico di Anselmo. Secondo lui, il *rectus ordo* stava nell'unione delle forze naturali (la ragione) con le forze soprannaturali in modo ad arrivare alla Verità piena per l'uomo, a colui che è *Via, Verità e Vita* – Gesù Cristo.

Sant'Anselmo fu personaggio (non solo scienziato) illustre della sua epoca, bensì non ha scritto nessuna *summa theologiae* e nessun *liber sententiarum*. Le sue opere, pur dedicate maggiormente alla problematica teologica, non contengono nessun commento sulla *Sacra Scrittura*.⁵ Il fondamento del suo metodo teologico era *fides quaerens intellectum*; nota bene così fosse il titolo originale del suo *Proslogion* (PL 158, 225-248). Il denominatore comune delle sue opere teologiche è lo sforzo di comprendere ciò, che è la somma Verità. Egli fu il primo metafisico medievale che nel suo pensiero fece una sintesi della Verità Rivelata (*Sacra Scrittura*), la speculazione metafisica e dialettica. Perciò le sue opere furono qualcosa di nuovo, totalmente diverso dal carattere delle opere scritte precedenti. Il merito di Anselmo stava appunto nel fatto che nel suo metodo teologico riuscì ad unire Verità Rivelata con il pensiero metafisico (*speculatio metaphysica*) e dialettica (*sola ratione*).⁶ Così il processo di razionalizzazione della fede ha ricevuto un forte fondamento scientifico che avrebbe facilitato ai teologi successivi, ad es. Tommaso d'Aquino, a fondare teologia come vera scienza. Dopo l'assimilazione di tutta l'opera di Aristotele, tradotta in latino verso la metà del XII° secolo – particolarmente degli *Analitici secondi*, emergeva

---

⁵ Nella *Sezione dei manoscritti* della *Biblioteca Jagiellonica* (*Biblioteka Jagiellońska*) di Cracovia si trova un manoscritto attribuito a s. Anselmo, fin'ora sconosciuto, in forma di commento sulle lettere di s. Paolo Apostolo. Finché però, esso non venga verificato, sarebbe inopportuno scrivere di Anselmo come suo autore. Cfr. Grzesik [2004], p. 66.

⁶ Kohlenberger ([1972], p. 20) scrive: „*Ratio*“ ist bei Anselm ontologisch fundiert und „*similitudo*“ besagt die Einheit von Wort und Begriff. Die Begriffe „*ratio*“ und „*similitudo*“ sind stärker miteinander verbunden, als es die uns geläufige Trennung von Methode und Ontologie zugeben möchte.

un nuovo paradigma della scienza. Ogni vera scienza doveva applicare il metodo dimostrativo basato sul uso della sillogistica di Aristotele.

Nel metodo teologico di Anselmo si possono distinguere tre fattori essenziali: *Sacra Pagina*, *Sola Ratione* e *Speculatio Metaphysica*. Questi fattori, secondo lui, devono essere presenti in ogni tipo di teologia. La base (punto di partenza) di ogni discorso teologico fa ciò, che è stato rivelato all'uomo come verità (*Sacra Scrittura*). In certi casi, ad es. quando l'interlocutore è uno non credente, il discorso teologico si basa sulla *Sola ratione*. Ciò naturalmente non esclude *Sacra Pagina* – in questi casi il non credente agirà in modo *quasi nihil sciatur de Christo*. La seconda tappa del metodo di Anselmo è la speculazione metafisica, che lui comprende (vedi *Metafisica* di Aristotele, libro E) come scienza che tratta dell'ente assoluto, e perciò può essere identificata con la teologia che tratta su Dio. Anselmo comprende la metafisica come specie della teologia naturale non fondata sulla rivelazione. Lo scopo di questa tappa è doppio: o la speculazione metafisica sui 'temi divini' si fermi su se stessa e così rimarrà una teologia naturale, oppure paragonerà i suoi risultati con *Sacra Pagina*, affinché usando il metodo di *sola ratione* si provi che le verità della fede (la *Sacra Scrittura*) non contengono in se niente di irrazionale, e che le verità della fede e la teologia naturale non sono reciprocamente contraddittorie. L'esempio illustre dell'applicazione di questo metodo si nota nel suo *Cur Deus homo*.

Il metodo teologico di Anselmo viene spesso presentato tramite l'uso di un certo schema che si può chiamare *l'orbita di Anselmo*.⁷ L'orbita 'possiede' tre satelliti (*Sacra Pagina*, *Sola Ratione* e *Speculatio Metaphysica*) che si muovono attorno al sole-Verità assoluta. Ciascuna di loro (la dialettica, metafisica e la *Sacra Scrittura*) però, ha la propria verità, ma tutte insieme si aiutano reciprocamente. Anselmo non esclude nessuna di tre tenendo conto che tutte e tre sono utili all'uomo

---

⁷ Grzesik [2004], p. 66-69. Cfr. Kohlenberger [1972], p. 19-24.

per aiutargli nella conoscenza e nel comprendere della Verità assoluta. Bisogna aggiungere che il metodo teologico di Anselmo assume ancora un quarto fattore importante, l'amore della Verità. Anselmo forma così la sua definizione della verità in quanto non solo *adaequatio intellectus et rei*, ma soprattutto *l'adaequatio intellectus et vitae*.⁸ La vita condotta secondo i principi della fede è per lui un certo tipo di esperienza umana, senza di cui non si può parlare della conoscenza di ciò, che la Verità Rivelata proclama e che l'uomo, credendo, per verità prende. L'esperienza propria, vivere una cosa in propria pelle, possiede valore maggiore di tanti racconti.⁹

Nello studio presente vogliamo limitare la nostra attenzione soprattutto alla prima opera di Anselmo, il *Dialogus de grammatico* (PL 158, 557-584) – uno di quattro dialoghi, che Anselmo scrisse durante la prima fase (giovane) della sua attività scientifica. Il dialogo, in cui l'autore poneva questione se l'aggettivo *albus*, che significa anche qualcosa di bianco, una sostanza di colore bianco (un oggetto bianco), apparteneva a una qualità (*qualitas*) o ad una qualità accidentale (*accidens*) oppure ad una *substantia*. Il dialogo, dedicato maggiormente alla grammatica e retorica, introduceva al tema della logica (essattamente la dialettica) – il tema caratteristico per l'epoca delle discussioni tra i dialettici ed gli antidialettici, i gruppi cioè dei filosofi che differenziavano sul modo di applicare la logica all'interpretazione della *Sacra Scrittura*. In fondo del dialogo anselmiano si trova l'importante problema filosofico dei 'nomi denominativi' (*paronimi*) – essenziale per definire la relazione reciproca tra la grammatica, logica, retorica e dialettica. Bisogna aggiungere, che per gli scolastici la dialettica era *l'ars disputationis* che stabiliva le regole delle dispute, insegnava la giusta "tattica" dell'argomentazione, cioè come difendere il proprio punto di vista, provare la tesi e rispondere alla contr-argomentazione. Il 'cuore' della

⁸ Vedi *L'epistola de Incarnatione Verbi* 1, in: Schmitt (ed.) [1968], vol. II, p. 7.

⁹ Kohlenberger [1972], p. 130-146.

dialettica dei tempi di Anselmo era la dimostrazione, la quale poteva essere *ex ratione*, *ex auctoritate* oppure *per experimentum* e faceva parte del cammino (*iter*) della mente umana verso la Verità assoluta. Il *De grammatico*, pur essendo scritto nella fase giovanile della sua formazione intellettuale, è una delle opere più difficili, in cui l'autore tenta di esplicitare le divergenze che occorrono tra le forme grammaticali e le forme logiche di alcune espressioni, come i *paronimi*. Inoltre Anselmo presenta nel dialogo una serie di analisi delle espressioni poco precise, caratteristiche però per il linguaggio colloquiale (*usus loquendi*).¹⁰

1. Il contesto del dialogo *De grammatico*

Nel 1059 Anselmo arrivò all'abbazia di Le Bec in Normandia, dove iniziò a studiare presso il famoso filosofo Lanfranco. Dopo la visita e colloquio con Maurille – l'arcivescovo di Rouen avvenuto nel 1060, Anselmo fece l'ingresso all'abbazia Le Bec. Nel 1063 il giovane monaco Anselmo venne nominato il priore dell'abbazia. L'incarico del priore svolse fino al 1078. Il 28 agosto 1078 morì l'abate Erluino e pochi giorni dopo Anselmo venne eletto l'abate di Le Bec. Questa attività svolse fino al 6 marzo 1093 quando fu nominato, dopo la morte di Lanfranco, l'arcivescovo-metropolita di Canterbury.

La composizione di *De grammatico* risale al periodo 1060-1063.¹¹ Nel quinquennio 1080-1085 Anselmo compose una specie di 'trittico filosofico', i tre dialoghi focalizzati sul tema di rettitudine (*rectitudo*) in quanto la correttezza morale nell'operare e nel giudicare: *De veritate*, *De libertate arbitrii* e *De casu diaboli*. Il dialogo *De veritate* (PL 158, 467-486) dedicò alla spiegazione della relazione tra la *rectitudo*,

---

¹⁰ *L'epistola de Incarnatione Verbi* 1, in: Schmitt (ed.) [1968], vol. II, p. 9. Cfr. Kohlenberger [1972], p. 122-126.

¹¹ Certi studiosi, ad es. I. Biffi, lo assegnano al periodo 1080-1085. Cfr. I. Biffi, *Cronologia della vita e delle opere di Anselmo*, in: Anselmo d'Aosta, *Orazioni e Meditazioni*, a cura di I. Biffi e C. Marabelli, Milano: Jaca Book 1997, p. 499.

verità, giustizia e libero arbitrio, presentando inoltre il preconconcetto del suo metodo. La verità, secondo lui, è la rettitudine che viene percepita solo tramite la mente. Perciò la verità e falsità esistono soltanto nel pensiero, non ci sono nei sensi, nelle cose reali. Anselmo distingue tre tipi di verità: la verità logica (*veritas enunciationis*), la verità morale (*veritas actionis*) e la verità ontologica (*veritas essentiae rerum*). Le verità particolari si trovano negli enti creati, dunque l'esistenza della verità ontologica conduce alla verità assoluta, cioè al Dio. Nel dialogo *De libertate arbitrii* (PL 158, 493-506) analizza, in modo simile a quello di sant'Agostino in *De libero arbitrio*, la natura della libertà umana. Anselmo si pone la questione in che modo il libero arbitrio, nel momento della decisione, agisce in maniera pienamente libera. Conclude che le decisioni fatte dagli enti possedenti il libero arbitrio sono buone e rette, perchè sono così come debbano essere. Il terzo dialogo *De casu diaboli* (PL 158, 326-360) è pieno di 'contenuto' logico e teologico. Nell'antichità e nel Medioevo c'erano tante opere che prendevano come tema la caduta dell'uomo (il peccato originale). Il dialogo di Anselmo commenta invece la caduta del diavolo, di cui la causa vedeva nel suo desiderio di essere come Dio, cioè nel volere ciò, che non doveva volere. La conclusione del dialogo Anselmo basava sulla definizione della giustizia (espressa nel *De veritate*) in quanto la *rectitudo voluntatis*. La rettitudine della volontà è desiderare solo ciò, che essa dovrebbe desiderare.

I tre dialoghi di Anselmo dimostrano la sua abilità di trattare le questioni di carattere logico con piena precisione e sottigliezza. Questa caratteristica del suo pensiero, la sua abilità nella dialettica, dimostrò già nel suo primo dialogo. D'altronde, lo stesso Anselmo constatò con

modestia nella prefazione al *De veritate: credo, che [De grammatico] non sia inutile in quanto l'introduzione alla dialettica*.¹²

2. La composizione e problematica del dialogo

Il dialogo prende forma di una discussione tra il maestro e un discepolo. Il termine usato nella discussione è 'grammatico' (*grammaticus*). Apparentemente potrebbe sembrare che la questione posta da Anselmo appartiene a una tipica *questiuncula* – piccola questione. Nella analisi più profonda però, si nota che la discussione fa parte del discorso più generale. Il discepolo pone la seguente questione: il 'grammatico' è una sostanza oppure una qualità.¹³ A primo colpo potrebbe sembrare che i termini del genere significano o una sostanza o una qualità (*cur non satis tibi videtur ostensum quod grammaticum esse substantiam et grammaticum esse qualitatem – ibidem, 569d*). Perciò il termine *grammaticus* significa una volta l'uomo, l'altra volta – la sua professione. La soluzione di questo tipo però, non sembra esatta, perché il termine *grammaticus* non significa ugualmente una persona e grammatica come unità (*ut unum*). Esso invece significa direttamente (*per se*) – la 'grammatica', indirettamente (*per aliud*) – una persona.¹⁴ Parlando in termini della semantica, il termine *grammaticus* é *significativum doctrinae appellativum personae*. In quanto *appellativum* significa un nome per ogni cosa, che viene nominata (*quae appellatur*) trami-

---

¹² *Tres tractatus pertinentes ad studium sacrae scripturae quondam feci diversis temporibus, consimiles in hoc quia facti sunt per interrogationem et responsionem, et persona interrogantia nomine notatur 'discipuli', respondentis vero nomine 'magistri'. Quartum enim quem simili modo edidi, non inutilem ut puto introducendis ad dialecticam, cuius initium est 'De grammatico': quoniam ad diversum ab his tribus studium pertinet, istis nolo conumerare. Cfr. Schmitt [1938], vol. I, p. 173.*

¹³ *Discip. De grammatico peto, ut me certum facias utrum sit substantia an qualitas (PL 158, 561a).*

¹⁴ *Grammaticus vero non significat hominem et grammaticam ut unum; sed grammaticam per se, et hominem per aliud significat: et hoc nomen quamvis sit appellativum hominis, non tamen proprie dicitur eius significativum (ibidem, 570d-571a).*

te un nome adoperato da uno che pronuncia la parola. Perciò se uno prende la parola non si esprime in seguente modo: ‘grammatico é grammatica’, ma ‘l’uomo é grammatico’ oppure ‘grammatico in quanto l’uomo’.

Gli ultimi due capitoli (XX-XXI) tornano alla stessa questione in modo più originale. Il maestro si riferisce alla questione usando, come esempio, l’aggettivo *albus*. Constata che l’*albus* significa (*significat*), piuttosto che richiama (*appellat*), un oggetto che ‘possiede’ la qualità di essere bianco, possedente ‘bianchezza’ (*habens albedinem*). Il maestro afferma che l’*albus* non significa precisamente uno o l’altro oggetto bianco, ma in maniera indeterminata significa qualcosa, che la possiede, e conclude che l’aggettivo *albus* deve significare qualche cosa che ‘possiede’ bianchezza’.¹⁵ Anselmo (in voce del maestro) è del parere che seppur ciò, che è significato può sempre, nel suo essere, dipendere da una sostanza, ciò però non vuol dire, che sempre ciò, che è significato, una sostanza (*res*) sia.

L’argometazione di Anselmo presenta un suo originale approccio al concetto aristotelico della sostanza. Se l’*albus* significa qualche cosa, dunque significa una cosa bianca. Il significato della parola viene stabilito da una definizione, il contenuto invece di una definizione si può sostituire con un termine. Ogni volta dunque quando si usa (in una enunciazione) il termine *albus*, si comprende ‘qualcosa di bianco’ (*aliquid album*). Se però, si usa ‘qualcosa di bianco’, sarà anche corretto raddoppiarlo – ‘qualcosa qualcosa di bianco’, dunque anche tre e infini-

---

¹⁵ *Albus cum sit idem quod habens albedinem non significat determinate hoc vel illud habens, vel corpus; sed indeterminate aliquid habens albedinem. Albus enim, aut est qui habet albedinem, aut qui non habet; sed qui non habet albedinem, non est albus; albus igitur est, qui habet albedinem. Quare quoniam omnis qui habet albedinem, non nisi aliquid est, necesse est ut albus sit aliquid quod habet albedinem, aut aliquid habens albedinem. Denique albus aut significat aliquid habens albedinem, aut nihil; sed nihil non potest intelligi habens albedinem; necesse est ergo ut albus significet aliquid habens albedinem (ibidem, 579c).*

te volte (*ergo ubi dicitur aliquid album; recte quoque dicitur bis, aliquid album: et ubi bis ibi et ter: et hoc infinite – ibidem*, 580b). Dunque una frase *Socrates albus est* potrebbe essere modificata, in questa maniera, in un puro non-sense, e potrebbe perdere così qualunque assomiglianza alla frase iniziale. Non succede però così, perchè nella frase *Socrates albus est* il termine *albus* significa qualcosa di bianco, cioè la persona di Socrate, tramite la qualità di 'bianchezza', cioè nel senso di uno 'possedente la bianchezza' (*albedinem habens*). Questa soluzione però, non soddisfa Anselmo, perchè porta ancora una volta al regresso *ad infinitum*.¹⁶ *Si ergo albus est, qui albus est; est etiam qui qui albus est, est: et si hoc, est est etiam qui qui qui albus est, est est; et sic in infinitum – ibidem*, 580c). Se l'uso dell'*albedinem habens* fosse uguale all'uso del termine *albus*, dunque il 'possedere della bianchezza' sarebbe uguale a 'essere bianco'. Anselmo dunque conclude che l'aggettivo *albus* non significa 'qualcosa possedente la bianchezza', ma soltanto il fatto di possedere la bianchezza, cioè due categorie: la qualità (*qualitas*) e il possedere (*habere*), le quali ambedue da se non fanno alcuna sostanza.¹⁷ Questo argomento vale anche per gli altri 'nomi denominativi', i quali significano la pluralità delle categorie (*quamlibet plura*) e dai quali soli messi insieme non si forma nessuna unità oggettiva (*ex quibus non fit unum valere*).¹⁸

3. La teoria dei '(nomi) denominativi' (*paronimia*)

La nozione dei '(nomi) denominativi' (*nomen denominativum*) è stata introdotta da Aristotele che scriveva: *Denominativa vero dicuntur*

---

¹⁶ Cfr. Henry [1962], p. 193-198.

¹⁷ *Satis apparet quia per album non significatur aliquid habens albedinem, nec qui habet albedinem; sed tantum habens albedinem: id est qualitas et habere; ex quibus solis non conficitur unum aliquid: et ideo, albus est utrumque, quia pariter utrumque significat – ibidem*, 581a).

¹⁸ *Ibidem*, 582a. Cfr. Sulowski [1971], p. 61-64.

quaecunque ab aliquo solo differentia casu secundum nomen habent appellationem, ut a grammatica grammaticus et a fortitudine fortis (*Categorie* 1a). Il ‘nome denominativo’ si applicava dunque ai gruppi di termini non astratti, come menzionati nelle *Categorie*: *grammaticus*, *fortis*, *albus*, etc., i quali prendevano loro nome da qualcos’altro, con la sola differenza nella forma grammaticale a seconda del caso della declinazione (*transfigurationis casus*). Sia *grammaticus* sia *fortis*, oppure *albus*, erano classificati come *paronimi* e venivano intesi come derivati dalle corrispondenti forme astratte: ‘grammatico’ da ‘grammaticalità’, ‘bianco’ da ‘bianchezza’, etc. L’esempio dato da Aristotele stabiliva dunque che ‘grammatico’ non solo significava qualità (e non sostanza), ma che ‘grammatico’ era una qualità, cioè l’essere conoscitore di grammatica. Il nome ‘bianco’ – essendo, per Aristotele, parola di qualità – significava una qualità e solo una qualità.¹⁹

Questa nozione dei *paronimi* non era soddisfacente già per il linguaggio logico di Boezio (480-524), il quale scrisse un dettagliato commento su Aristotele, in cui scrutava la questione se il ‘(nome) denominativo’ indicava la differenza dei nomi di qualità dai nomi di sostanza, oppure indicava solamente i derivativi qualitativi accidentali. Boezio non prese nessuna posizione propria, mise solo diversi punti in discussione all’interpretazione dei *paronimi*. Soprattutto è stato da lui sottolineato il contrasto tra le qualità che sono accidenti e le qualità che sono le differenze, oltre a quello tra accidente e sostanza.²⁰

¹⁹ Cfr. Henry [1964], p. 91-94. Henry inoltre ([1974], p. 84-89) analizza anche la nozione dei *paronimi* in Prisciano ed altri grammatici dell’alto Medioevo. Vedi Henry [1999], p. 40-41.

²⁰ Boezio (*PL* 64, 167d-168d) commenta in modo seguente la definizione dei *paronimi* di Aristotele: *Haec quoque definitio nihil habet obscurum. Casus enim antiqui nominabant aliquas nominum transfigurationes, ut a iustitia iustus, a fortitudine fortis, et cetera. Haec igitur nominis transfiguratio casus ab antiquioribus vocabatur. Atque ideo quotiescunque aliqua res alia participat, ipsa participatione sicut rem ita quoque nomen adiscitur, ut quidam homo, quia iustitia participat et rem quoque inde trahit et nomen, dicitur enim iustus. Ergo denominativa vocantur quaecunque a principali nomine solo*

Il problema dell'interpretazione dei *paronimi* ritornò nella dialettica del XI° secolo. Il fatto che il dialogo di Anselmo portava titolo *De grammatico* afferma che la questione *utrum [grammaticus] sit substantia an qualitas* era di certa rilevanza nella logica della seconda metà del XI° secolo. Anselmo si conferma buon conoscitore dei commenti di Prisciano (dalle *Institutionum grammaticarum libri XVIII*, in particolare del libro IV), il quale adoperò la nozione dei *paronimi* riferito, in senso largo, sia ai nomi che ai verbi. Prisciano inoltre provò di trarre aggettivi da altri nomi non propri, creando le categorie delle sottospecie come nome comune (*nomen appellativum*) e nome aggettivale (*nomen adiectivum*). Secondo lui, tali aggettivi sono uniti a nomi propri o comuni, che significano sostanza per rendere chiara la qualità o la quantità dei loro referenti (vedi Henry [1999], p. 42). Tra gli esempi di nomi che significano sostanza c'è *grammaticus* che Aristotele indicava come parola di qualità.²¹ Proprio per quel fatto, Anselmo cercando una soluzione, suggerirà (*Epistula de Incarnatione Verbi* 2), in quanto

---

casu, id est sola transfiguratione discrepant. Nam cum sit nomen principale iustitia, ab hoc transfiguratum nomen iustus efficitur. Ergo illa sunt denominativa quaecunque a principali nomine solo casu, id est sola nominis discrepantia, secundum principale nomen habent appellationem. Tria autem sunt necessaria, ut denominativa vocabula constituentur: prius ut re participet, post ut nomine, postremo ut sit quaedam nominis transfiguratio, ut cum aliquis dicitur a fortitudine fortis, est enim quaedam fortitudo qua fortis ille participet, habet quoque nominis participationem: fortis enim dicitur. At vero est quaedam transfiguratio, fortis enim et fortitudo non eisdem syllabis terminantur. Si quid vero sit quod re non participet, neque nomine participare potest. Quare quaecunque re non participant, denominativa esse non possunt. Rursus quoque, quae re quidem participant, nomine vero minime, ipsa quoque a denominativorum natura discreta sunt, ut si quis, cum sit virtus, virtute ipsa participet, nullo cum alio nomine nisi sapientem vocamus. Sed virtus et sapientia nomine ipso disiuncta sunt. His ergo re quidem participat, nomine vero minime. Quare sapiens a virtute denominatus esse non dicitur, sed a sapientia, qua scilicet et participat, et nomine iungitur, et transfiguratione diversus est: rursus, si transfiguratio non sit, ut quaedam mulier musica, participat quidem ipsa musicae disciplina, et dicitur musica. Haec igitur appellatio non est denominativa, sed aequivoca, uno enim nomine et disciplina et ipsa mulier musica dicitur. Il commento di Boezio è analizzato in particolari da Henry [1974], p. 86nn. Cfr. anche Henry [1964], p. 79-101.

²¹ Jolivet [1975], p. 222-242. Cfr. Henry [1967], p. 66-71.

l'alternativa per l'uso dei 'nomi denominativi', il termine *nomen sumptum* – la tradizione seguita poi nella *Dialectica* di Pietro Abelardo.

Dal dialogo anselmiano emerge un altro problema importante dal punto di vista della logica. Per comprendere meglio il modo con quale Anselmo tratta il tema dei *paronimi* bisogna spiegare il contenuto logico del termine *significatio* e la sua relazione all'*appellatio*, perchè queste due definizioni giocano ruolo importante nel dialogo anselmiano.²² Nel cap. XII descrive la relazione tra ambedue le nozioni e distingue (cap. XV) il doppio senso del *significatio*: *significatio per se* e *significatio per aliud*. Il maestro, rivolgendosi al discepolo afferma: *considera etiam, quoniam harum duarum significationum illa quae per se est ipsis vocibus significativis est substantialis, altera vero accidentalis* e aggiunge: *grammaticus vero non significat hominem et grammaticum ut unum, sed grammaticum per se et hominem per aliud significat*. Semplicemente si può dire, che il significare *substantialis* si riferisce alla sostanza (*in subiecto*), *accidental* invece a una qualità.²³ Dal punto di vista grammaticale *significatio per se* riguarda il nome, mentre *per aliud* – il verbo.²⁴ *Grammaticus est grammatica* è tipo di *significatio per se*. Questa forma di significare è precisa e può essere espressa in due maniere: a) in quanto funtore: *A significat B*, di cui primo argomento *A* è nome del nome (es. *grammaticus*) e secondo argomento *B* è nome oppure quasi-nome (es. *sciens grammaticam*) e b) in quanto funtore *A est B*, di cui ambedue argomenti sono nomi oppure quasi-nomi. La differenza tra due forme della *significatio per se* sta nel fatto che, oltre ai differenti funtori logici coinvolti, il modo a) è asserzione *de voce*, mentre il mo-

²² Cfr. Kohlenberger [1972], p. 40-44 e Henry [1974], p. 202-210.

²³ Nel dialogo *De veritate* (178, 18) Anselmo aggiungerà ancora un importante aspetto semantico della distinzione scrivendo: *cum ergo significat esse quod est, recta est significatio*. Cfr. Kohlenberger ([1972], p. 42) che dedica a questa distinzione un'attenzione particolare, sottolinea che: *rectus est mit verus identisch*.

²⁴ *Quapropter videtur mihi significatio nominum et verborum sic dividi posse, ut alia sit per se, alia per aliud*. Cfr. Kohlenberger [1972], p. 41.

do b) è asserzione *de re*.²⁵ Nel esempio anselmiano del significare *per se*: *grammaticus est grammatica* è proprio l'asserzione *de re*, (b) che crea parecchia confusione con l'*usus loquendi* espresso tramite la nozione *appellatio*. *Appellatio* definiva invece Anselmo (cap. XII) in maniera seguente: *appellativum autem nomen cuiuslibet rei nunc dico, quo res ipsa usu loquendi appellatur*.²⁶ *Appellatio* (il richiamare) dunque è per definizione legato all'uso colloquiale della parola. Bisogna sottolineare ancora una distinzione che Anselmo introdusse più tardi nell'*Epistola de Incarnazione Verbi* 11. Nel caso di parlare di un riferimento singolare (*singulare appellatio*) preferiva il termine *designatio*, lasciando l'*appellatio* per la descrizione di stato delle cose, in cui ad es. un individuale cavallo bianco è referente di *album*.

Le relazioni tra il *significatio* e *appellatio* in Anselmo sono state sinteticamente riassunte da D. P. Henry, il quale scrive: "L'*appellatio* (il richiamare) è per Anselmo quella sfaccettatura del significare mediante cui un nome nell'uso corrente indica i sui referenti; nel caso di paronimi questi possono essere costanti nel tipo (come con «grammatico») o variati (come con «bianco»). Al contrario la *significatio* (il significare) in senso stretto o proprio (*per se*) comunica solo la comprensione o il concetto (*intellectus*) nella definizione associata a un nome; per i paronimi la definizione deve lasciare spazio per mutamenti in applicazioni future rimanendo aperta ai referenti non ancora incontrati nell'uso vero e proprio del linguaggio. In questo senso «grammatico» non signi-

---

²⁵ Non per caso, nella descrizione delle relazioni logiche interne nell'opera di Anselmo, Henry ha scelto il sistema logico dell'*Ontologia* del logico polacco Stanisław Leśniewski (1886-1939) con il suo apparecchio simbolico assai 'potente' che comprende, ad es. tre tipi d'inclusioni (*singular inclusion*, *strong inclusion* e *weak inclusion*), tre diversi tipi d'identità (*singular identity*, *strong identity* e *weak identity*) come anche tre diversi modi d'asserzione dell'esistenza: *ob(a)*, *sol(a)* ed *ex(a)*. Quanto alla caratteristica più dettagliata del sistema di Leśniewski si veda Rogalski [1995], p. 47-92.

²⁶ Parlando sull'*appellatio* nel contesto dell'*usus loquendi* Anselmo aggiunge che: *nullo enim uso loquendi dicitur: grammatica est grammaticus, aut: grammaticus est grammatica; sed homo est grammaticus, et grammaticus homo.*

fica *uomo* più di quanto non faccia «bianco», e quindi, come per «bianco», bisogna dire che significa *per se* solo la qualità specifica, cioè la conoscenza della grammatica. Così è resa la giustizia alla opinione del logico e ai presupposti metodologici che la sostengono. Allo stesso tempo, e questo per rendere giustizia al punto di vista del grammatico, si può dire che «grammatico» significa anche in senso improprio ed obliquo (*per aliud*) i suoi referenti; o, nella terminologia indicata sopra, «grammatico» *appella* quei referenti. La distinzione tra *significatio* (il significare), *appellatio* (il richiamare) e *impositio* (il denotare) sarebbe stata d'allora in poi tema di ampie discussioni. Così l'*Ars Meliduna*, del dodicesimo secolo, mantiene la distinzione, mentre continua ad accentuare il legame tra *appellatio* ed effettiva storia dell'uso del linguaggio."²⁷

4. L'importanza del dialogo *De grammatico*

La problematica, a cui Anselmo dedicò il *De grammatico*, ritornò due secoli dopo in forma della discussione attorno alle proprietà dei termini (*proprietas terminorum*). Bisogna sottolineare che ai tempi di Anselmo la fonte del 'materiale' per la logica ci erano solo primi due trattati dell'*Organon* di Aristotele: *Categorie* e *De interpretazione* assieme ai commenti di Porfirio tradotti in latino da Boezio. Queste fonti venivano chiamati *logica vetus*. Verso la metà del XII° sec. è stato tradotto in latino anche il resto dell'*Organon*: *Topici*, *Analitici primi* e *secondi* e *De sophisticis elenchis*. La parte appena tradotta cominciò girare in Europa come *logica nova*. Esattamente nuovo era solo un trattato che conteneva l'elenco delle fallacie (in *De sophisticis elenchis*), il resto

---

²⁷ Henry [1999], p. 44. Il prof. L. M. de Rijk ([1967] vol. II.1, p. 294) ha sottolineato il legame tra l'*appellatio* e l'*usus loquendi* citando l'apposito frammento dell'*Ars Meliduna*: *Notandum tamen quod institutio vocum non fuit facta ad significandum, sed tantum ad appellandum, quippe cum appellatio vocum magis sit necessaria ad loquendum de rebus subiectis quam significatio*. Cfr. Pinborg [1972], p. 55-58.

era ormai conosciuto bene dagli studiosi europei. L'elenco delle fallacie ha avviato le discussioni di natura logico-semantica caratteristiche al periodo fine XII° e XIII° secolo. Quelle nuove tendenze semantiche furono chiamate *logica terminorum* e contrapposte alla *via (logica) antiqua*, cioè *logica vetus* e *logica nova* insieme. Probabilmente all'inizio, la *logica terminorum* si differenziava solo per il fatto che introduceva le regole di deduzione composte dalle condizionali, creando in poi sempre più nuove regole di *significatio* tramite i termini spesso modificati. Verso la metà del XIII° sec. sono stati scritti i trattati logici importanti dei 'terministi', di cui nomi più famosi erano: Guglielmo Shyreswood (+ 1266/1272), Pietro Ispano (+ 1277) e Lamberto di Auxerre (*Summa logicae*, ca. 1250). Si è convinti, che in quei tempi la logica veniva insegnata in quanto composta da due parti: la prima conteneva le proprietà dei termini, la seconda invece riguardava l'esposizione delle espressioni sincategorematiche. Il denominatore comune di tale divisione era lo stesso: il problema del significare.

I 'terministi' distinguevano di solito quattro *proprietates terminorum*:

1. *significatio* – la proprietà di tutte le parti categorematiche dell'orazione (come il sostantivo, verbo, pronome, participio e aggettivo); si riferiva al significare in senso largo (concorde all'*usus loquendi*),
2. *suppositio* – tale modificazione del significare che risulta dal contesto sintattico. Riguardava specialmente il sostantivo o pronome in quanto soggetti di una proposizione.
3. *copulatio* – il suo ruolo assomigliava la *suppositio*, solo che riguardava il verbo, participio e aggettivo.
4. *appellatio* – era, come lo direbbe Guglielmo Shyreswood, 'attualmente corretto uso del termine'. Era la proprietà dei sostantivi, aggettivi e participi.

Le quattro proprietà non avevano la stessa importanza. Certi studiosi, ad es. Vincenzo da Beauvais (*fl.* 1264), era di parere che il ruolo del significare, in relazione a *suppositio*, *copulatio* e *appellatio*, si può paragonare alla relazione *genus* – *species*. Il ruolo del significare sarebbe paragonabile a quello del *genus*, e perciò la proprietà della *significatio* era anche considerata più importante.²⁸ Dopo Giovanni Duns Scoto (1265/1266-1308) si scriveva quasi esclusivamente di *significatio* e *suppositio* come più importanti delle proprietà dei termini.

Anselmo scrisse il *De grammatico* nel periodo di una ambiguità nella dottrina dei predicabili e delle categorie. Già Boezio nel commento alle *Categorie* associò il problema delle differenze con il contrasto aristotelico tra essere ‘predicato di un soggetto’ (*de subiecto*) e ‘essere in un soggetto’ (*in subiecto*). Commentando le distinzioni nei predicabili divise le cinque predicazione in quelle che sono ‘rispetto a che cosa’ (*in eo quod quid*) e rispondono alla domanda ‘che cos’è?’ (*quid sit?*), e quelle qualificative (*in eo quod quale*). Il *proprium* definì come ciò che è predicato di una specie solamente rispetto alla qualità e non sostanzialmente.²⁹ La distinzione però, non si applicava ad alcuni degli esempi con le loro strutture di frasi nascoste, usate per illustrare le varie categorie, ad es. ‘*grammatico* è una qualità’. I problemi e le dispute a proposito erano sforzo di sciogliere quella complessità che avrebbe avuto una parte nello sviluppo della dottrina della *suppositio*. Le analisi logico-grammaticali fatti da Anselmo hanno facilitato l’introduzione (già nella seconda metà del XI° secolo) della distinzione tra il livello grammaticale

²⁸ *Ad hoc autem, quod aliquis sit perfecte eloquens ista exiguntur, scilicet, quod sciat recte scribere et inde scripta pronuntiare, et hoc docet grammatica; exigitur quod sciat deffinire, dividere et demonstrare sive colligere, et hoc docet logica; exigitur etiam, quod sciat persuadere, docere id est quantum in ipso docente, et hoc docet rethorica. (...) Expellit itaque eloquentia taciturnitatem per grammaticam orationem, per logicam argumentationem, per rethoricam persuasionem.* Radulfus da Longchamp, *Commentarius ad Anticlaudianum*, col. 35.

²⁹ *Proprium est quod de una tantum specie in eo quod quale sit non in substantia praedicatur* (PL 64, 94c). Cfr. Henry [1974], p. 231 e 236 e Henry [1999], p. 37-39.

e quello 'quidditativo'. Dal livello grammaticale Anselmo ammetteva che *grammaticus* (nella proposizione *grammaticus est grammatica*) significava non solo aggettivo, una qualità (il significare *de voce*) – come lo vorrebbe Aristotele, Boezio e Prisciano, ma anche uno 'conoscente della grammatica' (*grammaticam sciens*), un participio, alzando il discorso al livello quidditativo (il significare *de re*). Ancora un altro influsso epocale di Anselmo sottolinea Henry che il dialogo anselmiano analizza dal punto di vista della logica. Nel tentativo di Anselmo Henry evidenzia il primo tentativo (nella storia di questione) di riferimento ai funtori logico-semantici del tipo *s/n*.³⁰

Il dialogo *De grammatico* ha impresso un ruolo importante non solo nella storia della logica del XII° secolo, ma aveva rilevato un forte influsso sullo sviluppo della grammatica in quanto una scienza teorica. A partire da Boezio di Dazia (ca.1240-ca.1283) e Martino Dacus (fl.1270) le analisi grammaticali confermarono lo stacco tra la grammatica in quanto descrizione dell'uso del linguaggio e 'grammatica universale' (*grammatica speculativa*). Nonostante il fatto che Pietro Heliae (+ ca. 1150), uno dei commentatori di Prisciano, sosteneva che il numero delle grammatiche è uguale al numero delle lingue naturali³¹, i grammatici speculativi (*modistae*) comprendevano la grammatica come scienza universale che forma le regole uguali per ogni linguaggio.³² All'inizio del Trecento, il punto di vista presentato dalla *grammatica speculativa* influenzava la formazione intellettuale degli studenti alle università di Sorbona, Erfurt e Bologna.

---

³⁰ Cfr. Henry [1984], p. 160-178.

³¹ *Species grammaticae tot sunt, quod sunt idiomata in quibus locum habet grammatica, scilicet apud Latinos et Graecos; Hebraei autem, Chaldaei, Arabes et Sinum non habent regulas grammaticae, quia apud eos non declinantur dictiones* (cit. *Recursus grammaticae*, p. 162). Cfr. Sulowski [1971], p. 79.

³² *Grammatica una et eadem est secundum substantiam in omnibus linguis, licet accidentaliter varietur*. Cfr. Rogalski [2012], p.12.

RIFERIMENTI BIBLIOGRAFICI:

- Eadmero [1962], Eadmeri, *Vita Sancti Anselmi*, ed. R. W. Southern, in: *The Life of St. Anselm, Archbishop of Canterbury by Eadmer*, with introduction, note and translation by R. W. Southern, Edinburgh: *Th. Nelson and Sons* (tr. it. *Eadmero di Canterbury. Vita di Sant'Anselmo*, a cura di S. Gavinelli (serie: *Biblioteca di Cultura Medievale*), Milano: *Jaca Book* 1987).
- Grzesik Tadeusz [2004], *Anselmo di Canterbury* (in polacco), Warszawa: *Wiedza Powszechna*.
- Henry Desmond Paul [1962], "An Anselmian Regress", *Notre Dame Journal of Formal Logic* III, nr 3, p. 193-198.
- Henry Desmond Paul [1964], *The 'De Grammatico' of St. Anselm. The Theory of Paronymy* (serie: *Publications in Medieval Studies* 18), Notre Dame IN: *University of Notre Dame*.
- Henry Desmond Paul [1967], *The Logic of Saint Anselm*, Oxford: *Clarendon*.
- Henry Desmond Paul [1974], *Commentary on 'De Grammatico'. The Historical-Logical Dimensions of a Dialogue of St. Anselm's* (serie: *Synthese Historical Library* 8), Dordrecht-Boston: *D. Reidel Publishing Company*.
- Henry Desmond Paul [1984], *That most subtle question (Queastio Subtilissima): The Metaphysical Bearing of Medieval and Contemporary Linguistic Disciplines*, Manchester: *Manchester University Press*.
- Henry Desmond Paul [1999], "Predicabili e categorie", in: Kretzmann, Kenny, Pinborg (ed.) [1999], p. 33-50.
- Jolivet Jean [1975], „Vues médiévales sur les paronymes”, *Revue Internationale de Philosophie* CXIII, p. 222-242.

- Kohlenberger Helmut K. [1972], *Similitudo und ratio – Überlegungen zur Methode bei Anselm von Canterbury (Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität zu Tübingen)*, Bonn: Bouvier Verlag Herbert Grundmann.
- Kretzmann Normann, Kenny Anthony, Pinborg Jan (ed.) [1999], *La logica nel Medioevo* (serie: *Biblioteca di Cultura Medievale*), Milano: Jaca Book.
- Pinborg Jan [1972], *Logik und Semantik im Mittelalter. Ein Überblick* (serie: *Problemata X*), Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog (trad. it. *Logica e semantica nel Medioevo*, tr. F. Cunierto, Torino: Boringhieri 1984).
- de Rijk Lambertus Marie [1962-1967], *Logica modernorum. A Contribution to the History of Early Terminist Logic I-II* (I: *On the Twelfth Century Theories of Fallacy*; II.1: *The Origin and Early Development of the Theory of Supposition*; II.2: *Texts and Indices*), Utrecht-Assen: Van Gorcum.
- Rogalski Andrzej Krzysztof [1995], *L'analisi del pensiero di Desmond Paul Henry sulle applicazioni di 'Ontologia' di Stanisław Leśniewski*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Rogalski Andrzej Krzysztof [2012], *Logica e grammatica. L'influsso della grammatica speculativa su alcune teorie linguistiche contemporanee*, Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Schmitt OSB Franciscus Salesius (ed.) [1938-1961], *Sancti Anselmi Cantuariensis archiepiscopi Opera omnia*, vol. I-VI, Seccovii-Seckau-Edinburgo: Nelson (repr. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog 1968, 1984²).
- Sulowski Jan [1971], "Studi sulla semantica medievale" (in polacco), *Studia z historii semantyki I*, p. 51-86.

Justyna Kurtyka-Chałas*

THE ROLE OF WORK IN HUMAN LIFE-PSYCHOSOCIAL ASPECTS

Praca w ludzkim życiu

Streszczenie:

*Artykuł omawia szeroko zagadnienie roli pracy w życiu człowieka skupiając się na podkreśleniu równowagi pomiędzy aktywnością zawodową człowieka a jego relacjami emocjonalno-psychicznymi oraz rodzinnymi. Zagadnienie roli pracy zostało przedstawione na tle obowiązujących współcześnie teorii pracy a także odniesione do katolickiej nauki społecznej oraz myśli teologiczno-społecznej papieża Jan Pawła II z encykliki *Laborem exercens*. Zaakcentowano również problem starości i aktywizacji zawodowej osób starszych.*

Słowa kluczowe: *praca, bezrobocie, aspekty psycho-społeczne życia ludzkiego*

Key words: *work, unemployment, psycho-social aspects of human life*

Making the job has some important psychological significance for several reasons: satisfies the need for achievement, practices the skills of individual units, stimulates interest and also sets requirements and expectations. In addition, professional work is a very important factor for mental health because the need to cooperate with other people is based on both positive and negative bonds. Thus, the person

---

* Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

providing the work has a chance to remain in the area of mental health practicing individual skills¹.

Employment is voluntary but at the same time institutional, adjustable exchange between two parties - one of which sells the work and the other buys it for a certain amount of cash and other goods. Work is some kind of activity whose purpose is not a pleasure achieved by the person that is performing it, but the total enrichment of human, natural resources or ideas². Employment is thus a form of human activity, which is strictly associated with the work, income funds, depending on voluntary exchange and contract, which is valid for two parties. In other words the work is a set of internally consistent activities aimed at producing goods or services that meet the needs of the people. "Specific features of the work are referring to the fact that it is based on specific qualifications that are carried out continuously, systematically, and this is the basis for maintaining of social position of the individual units"³.

The job function has changed over time. In classical Greece, manual labor was considered as disturbing factor in achieving goodness and beauty⁴. "Physical or production labor was considered as a necessary evil and the unworthy act of free citizen, who could only be interested in a political philosophy, creative artists, and at most of agriculture"⁵. Along with the Protestant Reformation and in the tradition work has become not just an ordinary action, but even a kind of "vocation".

"M. Luter thought it was a form of realization of the commandments of the church and the commandments of God, as well. So, this

---

¹ Por. A. Bańka, *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*, Poznań 1992.

² M. Jahoda, *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*, Cambridge 1982.

³ J. Szczepański, *Czynniki kształtujące zawód i strukturę zawodową*, w: A. Saragata, *Socjologia zawodów*, 1965, s. 16.

⁴ A. Bańka, *Bezrobocie*, op. cit.

⁵ D. Dobrowolska, *Praca w życiu człowieka*, Warszawa 1980, s. 13.

way the boundary between the religion and secular activities was blurred. Obedience and patience to perform any duties and activities was a journey not only of spiritual salvation, but also the development of the human personality".⁶ However, in the Calvinist doctrine the importance was gained whether a man is working and how it attaches to its responsibilities. This way the perspective, prosperity, well-being and success at work were received as a God's favor for the man. "This form of ethics is referred to the "Protestant ethic" and, according to Augustyn Bańka is considered as "main factor of development of capitalism in Western Europe and America"⁷. John Paul II also wrote on the job importance in his encyclical *Laborem exercens* extensively (1981). "With the labor man shall eat bread daily) and through work should contribute to the continuous development of science, technology and, especially, to improve the level of cultural and moral society constantly... . And work means any activity made by man, whether, regardless of the nature and circumstances. Man is made in the image and likeness of God Himself among the visible universe created in order to make the Earth subjected is a man appointed to work at the same beginning"⁸. Work is ,particularly, for man and it bears the mark of humanity". Only man is able to do it and only man is doing it at the same time completing the work of his existence on The Earth"⁹. John Paul II referring to the Book of Genesis, and according to which man is to subdue the earth, indicates that what distinguishes man in relation to his work as individual unit is just the personal nature how to do a job. The man is a person that is able to plan some deliberate action and can think about himself, as well as, seeks in order to meet his expectations. As the human being-the man is the work subject. As a person works and also performs va-

---

⁶ A. Bańka, *Bezrobocie*, s. 25.

⁷ Tamże.

⁸ Jan Paweł II, Encyklika *Laborem Exercens*, 14 września 1981, s. 2.

⁹ Tamże.

rious actions belonging, at the same time, to the work process, and regardless of their nature. They serve to realize his humanity in order to fulfill a personal vocation which seems to be proper for him just because of the humanity¹⁰. John Paul II emphasizes that the work of man has its ethical value resulting from the fact that the person who performs it is a person, that is, conscious and free, constituting about himself. That's what a man is a fundamental job value and is its subject.

“While it is true that man is destined for work and called to it in the first place, there should be job "for man" and not man "for job". Whatever the job is and what every man does, and assuming that it is a goal of his actions, this goal does not have a definitive meaning for itself. So, ultimately the job purpose is always the man”¹¹. In an aspect of the subject undertaken the role and the significance of job in human life, you should pay attention to the dignity of the person in terms of job, as well. Work is a man's good, and without it he cannot fully realize his humanity. It is a “decent” good, which is equivalent to human dignity, that expresses this dignity and increases it. Work is a man's good - good thing for his humanity - because through it not only man transforms the nature, adapting it to its needs, but also achieves fulfillment as a human being, and somehow becomes "more a human being”¹². For this reason, Pope John Paul II involves working with the virtue of industriousness, paying attention to the fact that the work cannot degrade the human personality. Its aim is "to become more and more human" and therefore personal development and not the destruction of personality. The work is also the direct relation of functioning the family. The Pope pointed out on two aspects of work: the one that determines the life and maintaining a family and the second that all the purposes of the family, especially education, is realized. These two

---

¹⁰ Tamže, s. 9.

¹¹ Tamže, s. 10.

¹² Tamže, s. 14.

aspects are connected together and complement each other at the same time. "The family is a community that can exist thanks to work and, at the same time it is the first school of work for every man"¹³.

John Paul II pays attention to a very important aspect of the work, and thus its important role in human life, namely the part of work spirit. He emphasizes that the work is a kind of participation in the work of the Creator. For those who believe "it is certain that human individual activity and a collective one, that is a huge effort, through which people try to improve the conditions over the centuries of their existence, considered in itself, corresponds to God's will. "Man created in God's image, received a mandate to govern the world with justice and holiness, subordinating himself the earth and all that is in it at the same time, and that, recognizing that God is the Creator of all, referring himself to him and all the left things"¹⁴. In addition, John Paul II points out that "the awareness that human work is a participation in God's activity ought to permeate even" to most of ordinary everyday activities".

"Men and women who acquire the means to support themselves and their families as performing their activities in order to serve the public properly, can justly consider that by their labor they are unfolding the Creator's work, consulting the advantages of their brothers and personal contribution to help in order to ensure that the God's plan was a part of history"¹⁵. Modern psychological theories point to the theistic optics explaining the importance of job for the man while maintaining the importance of human development at the same time. Among the different psychological job theories we can distinguish two main types. The first is represented by the theory of Sigmund Freud, in which the work is treated as a condition for the survival of man and his

---

¹³ Tamże, s. 15.

¹⁴ Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, rozdz. VIII, nr 63, 68.

¹⁵ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris Mater*, 25 marca 1987, nr 45.

personal development. The second type is represented by the so-called theories- self-actualization or self-development. According to the concept of Sigmund Freud the work makes double role in life. On the one hand, it is an essential element of survival of the individual units and society and also serves as a substitute activity in satisfying the sexual instinct and the need for pleasure. It also allows to meet the instinct of aggression. The work is associated with an external control of the man with the imposed requirements, therefore it is a pleasure for him because, according to Freud, reduces innate tendency to freedom, authenticity and unhampered. One of the followers of Freud, Fromm assigns tasks performed in the work of the determinant role of autonomy (independence) and self-expression unit. He maintained that many of the duties performed at work do not provide the inner satisfaction of the people in the form of interest. Suggesting a fact that the work serves only as an instrumental function in order to obtain financial gratification. "People who do the work devoid of autonomy and self-expression treat it as a contract, and then as a bonds prototype bonds to carry them in all other spheres of social life"¹⁶.

Jahoda's conception emphasizes the economic and psychological functions of job. Economic functions are public and are related to the necessity of acquiring objective means to live. On the other hand, psychological functions are rather hidden or inaccessible for external observation. According to this concept remaining in the employment state leads to activity, psychological resilience and life optimism. An objective function of employment is salary and the hidden functions can be characterized as: the structure of time, a wealth of social experience, participation in social programs, socio-professional status, identification and regular exercise activities¹⁷.

---

¹⁶ A. Bařka, *Bezrobocie*, s. 26.

¹⁷ Por. tamže.

According to the most well-known self-actualization theory of Abraham Maslow, there is a hierarchical structure of needs that are met in accordance with the established hierarchical order. The lower needs are met at first and then physiological needs, the need for security, love, and assessment. Then there is the highest order need – the need for self-actualization. In Maslow's concept of a person that is on its way to self-actualization is a person who: has a job that uses its resources, is healthy, has some basic needs and has a well-established system of values. The concept of professional work does not exhaust the concept of work in general. In broader terms of professional work includes professional activities and some other factors such as: the external job conditions, work organization or future opportunities associated with it. Analyzing the issue of the importance of work in human life we should point to its different roles. It is worth mentioning the fact that the work has positive or negative effects on human health, both on physical and mental. Work done under favorable conditions has a positive impact on human well-being, in another case it may be a source of frustration or diseases. Financial compensation is so essential at work. Its level determines the material position of man and family, which has a huge impact on other areas of the life of the individuals. Occupation and job often define social employee status, determining the lifestyle, budget, social relationships and even influence the way of thinking, system of values, objectives and aspirations. In the literature there are numerous studies on job relationships according to the development of the human personality. In this context, it seems important to pay attention to the development of professional work in human life¹⁸.

---

¹⁸ Por. D. Dobrowolska, *Praca w życiu człowieka*, s. 12.

The human life cycle work - Professional development phases

In the literature, a distinction can be found in three basic phases of professional development and the associated crises. The first phase is associated with taking on the professional role and maturation. Passage from childhood into adolescence is associated strongly with the experience of external pressures and internal aims in order to make a decision regarding the professional role. External pressures that stimulate thinking about choosing a future profession mainly come from parents, school and peers. In contrast, the internal pressures are associated with the adolescence identity formation, including the crystallization of the self-image into context of the future profession and the social role, as well. "The crisis related to the selection occurs only when the unit expands the ability of perception of present and the near future and even the farthest future"¹⁹. Proper professional socialization process mostly takes place at the level of middle school and secondary school. "Occupational Socialization is not just about "learning" profession, but also on deepening some interests in particular field of work in order to develop a sense of community with people, occupational identifying or appropriation of the fundamental values relevant to a particular profession"²⁰. The next phase of professional development is associated strongly with entering into professional roles. There occurs a very important moment of bonding the personality to the profession during this time. You can consider this period as a "groundbreaking" and very important to human life. We can speak of a time of crisis associated with the need to control their own into context of reality, which in itself is a little predictable. There is a need to fit your needs

---

¹⁹ A. Bańka, *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy*, Poznań 2003, s. 126.

²⁰ D. Dobrowolska, *Praca w życiu człowieka*, s. 23.

and your career to the reality, that for a young man, doesn't exist²¹. D. Bańka notes the fact that the situation of occupation choice is associated with a specific crisis. "A person making a decision about the future profession must take an important decision without being able to predict all critical events associated with it. This phase ends up with an occupation choice and acceptance of the professional role"²².

The next stage is the phase of professional development related to the work functioning. It is connected with an active fulfillment of the professional role. A. Bańka notes that at this stage of professional role we can differ three different parts: the objective, social or personal. Crisis can be related to the collapse of career development as a consequence of changes in technology and manufacturing techniques. "This crisis may be deepen by a growing awareness that is matching individual capabilities to job requirements and the needs of employers requires a reorientation, or professional future diagnosis. There is therefore a need to make some changes in own potential career"²³. The crisis in social terms is related to the appearance of conflicts and antagonisms at work. Implementation of the objectives related to achievements motivation, such as ambition, competition, gaining social status is entered in the social structure of work. In the period of maximum involvement the unit may encounter problems whose consequences may be twofold: positive or negative development or in personal area difficulties²⁴. The crisis in the personal area is concurrent with the development area that arise as a consequence of the progressive human development. They are both characteristic for the maximum professional involvement. These crises may be associated with critical life events

---

²¹ Por. M. Czarkowska, *Lęki społeczne a tendencje do zachowań afiliacyjnych w sytuacji wyboru zawodu*, Zielona Góra 1986.

²² D. Bańka, *Psychologiczne uwarunkowania perspektywy zawodowej młodzieży. Studium roli młodzieży*, Katowice 1983.

²³ A. Bańka, *Zawodoznawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy*, s. 127.

²⁴ Por. tamże, s. 129.

such as: death of a loved one, marriage or work termination etc. These events put a challenge to the individuals and the need to re-adapt²⁵.

The last phase of professional development is related to withdrawal from the job. It concerns the leaving of active training period. The most popular example of the crisis in this period is retirement²⁶. "For most people, especially for men - it is treated as an interruption of the continuity of life, which in results can meet some difficulties in finding a new role"²⁷. The crisis in this stage of life is the time of resignation from an active professional life. It is not about stopping the personality development but some kind of manifestation to show the relation between "me- and work". An attempt to understand importance of work in human life should also include recognition according to key theories of professional development.

Career development theories

One of the first professional development theories was the Parsons concept, also known as factor and characteristics theory. Parsons, as he was one of the first theorists in career advice area - claimed that his goal is to get to know the unit (customer) first, then tracking the changes in the world of work and fit man to work properly and vice versa. This concept has become, among others, basis for rehabilitation programs for veterans after World War I²⁸. Generally speaking the theory pays attention to the need of adjusting the characteristics of the individuals to the requirements of a given profession. It assumes that a

---

²⁵ H. Sęk, *Wybrane zagadnienia psychoprophylaktyki*, w: red. H. Sęk, *Spoleczna psychologia kliniczna*, Warszawa 1993.

²⁶ A. Ellis, *Co można zrobić, aby poradzić sobie ze stresem*, w: C. L. Cooper, R. Payne (eds.), *Stres w pracy*, Warszawa 1987.

²⁷ A. Bańka, *Zawodownawstwo*, s. 131.

²⁸ D. E. Super, *Vocational development theory: Persons, positions and processes*, w: J. M. Whiteley, A. Resnikoff (eds.), *Perspectives on vocational development*, Washington D.C 1972.

person has a constant and unique pattern of abilities and personality traits that can be measured and associated with objective requirements for the different work and occupations²⁹. There are two important features of this concept. On the one hand, the measurement of professional interests, and on the other -the value assessment system and features units with total respect to the process of career choice. A. Bańka notes that controversy about this concept is focused on two main assumptions: "for each unit, there is only one model of optimal career [...]decisions concerning the choice of a career are based solely on the ability to measure the psychological career tests"³⁰. Another proposal that explains the aspects of professional development is E. Ginzberg theory, which he developed together with Axelrad and Herma. Its modernity and also versatility involves the fact that it presents the problem of choosing the profession from the human's development throughout life.

According to this proposal the process of choosing a profession is conducted in accordance to a development process and includes age between 11 and 17. There have also been highlighted three stages of the profession process selection: fantasy, trial and realism.

1. Fantasy period - covers the period of childhood, before the age of 11. A characteristic feature is fun orientation, until the end of this stage the game is becoming more focused on the job.
2. Probation period - covers the early youth period, between the age of 11 and 17, and is characteristic for the stage of the perception of professional interests, abilities, values and general attitude to work, which is related to young man developmental processes.

This period was divided into four smaller stages:

---

²⁹ Por. A. Bańka, *Zawodoznawstwo*, s. 132.

³⁰ Tamże.

- a. Interest stage- the person begins to think and make choices of aspects that seem to be more interesting
  - b. Ability stage - the young man realizes that has been given the capacity and capabilities in terms of professional future role.
  - c. Evaluation stage- includes the perceiving of different career styles
  - d. Passage stage- a person decides what profession to choose along with the awareness of the implications and impact of this choice for the future life
3. Realistic period - includes youth, more than 17. It is the time for professional patterns crystallization, as well as, full choice of profession and the development of value system. This stage is divided into three stages:
- a. Exploration stage – there occurs the narrowing job opportunities to 2or 3 options
  - b. Crystallization stage – related to a specific professional role
  - c. Self-determination stage - a person chooses a particular job or learning a particular profession.

In the initial phase of theory formation Ginzberg claimed that professional development process is irreversible and the man cannot just go back to earlier stages of professional development. Later on, the author annulled this point of view, however, he continued to emphasize the importance of early professional development and the early stages of a career choice. In the final version he postulates that the choice of a profession is a long process that coincides with some pro-

cess of matching up the units and changing realities and made requirements³¹.

The theory that seems to be necessary to mention in terms of professional development and the importance of work in human life is the proposal of Anna Roe. This author pays attention to the importance and influence of family relationships according to the career development of a specific person. She investigated the impact of early experiences, particularly, the impact of parenting styles on the hierarchy of needs and its relationship to the future life style choices, including professional styles, as well. She based her theory on the concept of Abraham Maslow's needs. For example, the people who seek some contact at work are mostly stimulated by the affiliation need. On the other hand, the people who choose the profession where there is no contact with other people they are probably willing to feel safe. Anna Roe divided the occupations into two categories:

- a. Oriented professions people – the examples of such occupations would be: services (provided to other people), business (face to face contacts), directing people, culture (education, journalism, politics), art and advertising (active artistic creation)
- b. Non-oriented professions people - the examples of such occupations would be: technical occupations (production, maintenance, transportation), open air occupations (agriculture, forestry, mining), science (theory and scientific application)

The author maintains that "the choice of a particular job category is dependent on the specific structure of the individual needs, so the achievements in chosen profession are the function of its ability and

---

³¹ E. Ginzberg, *Career development*, w: D. Brown, L. Brooks (eds.), *Career choice and development*, San Francisco 1984. Szeroko na ten temat pisze A. Bańka, *Zawodownictwo*, s. 133-134.

economic status”³². The theory proposed by Donald Super is also worth of mentioning. During his research he focused on the role and importance of self-image in terms of professional development units. According to the research he made he found that the oneself concept in a professional context develops with the development of mental and physical man, along with the work observation, identification works with adults, the environment and acquired experiences. As a consequence, there is some kind of difference between “me” and “others” and acquiring certain professional categories as our own. Gaining and expanding the professional experience make that some identity formations are changing.

D. Super distinguished five stages of professional development:

1. Growth - from birth to age between 14 and 15 - the development of abilities, attitudes, interests, and needs related to self-image
2. Exploration - between the age of 15 and 24, the phase narrowing and leading to career related election but still not the finalization of those elections
3. Stabilization - between the age of 25 and 44 - work experience expansion and stabilization period
4. between the age of 45 and 64 - constant efforts in order to improve the professional status and work situation
5. Decadency - after the age of 65- retirement and organizational decisions dominate after this period of time

So, adequately the above stages are a kind of theoretical frame and they are included in the behavior and attitudes of individuals referred to some professional development tasks.

1. Crystallization - between the age of 14 and 18 - thanks to the development of cognitive processes it becomes possible to for-

---

³² A. Bańka, *Zawodoznawstwo*, s. 135.

ulate general objectives of career development, then it is possible due to awareness acquisition of their own resources, talents, interests, values and plans in the context of preferred occupations, it is time to formulate preferred career plans.

2. Specification - between the age of 18 and 21 - the transition phase from the initial planned occupational preferences toward specific occupational preferences.
3. Implementation - between the age of 21 and 24 - the acquisition, collection and replenishment of vocational education and entering the real, proper professional role
4. Stabilization - between the age of 24 and 35 - confirmation of taken career steps through its implementation into life. We can speak of stability at a time when a person acquires a secure professional position.
5. Consolidation - over the age of 35 - stabilization of career by promotion, status, and also seniority.

D. Super introduced in its concept a kind of career design. He distinguished four career patterns for men and seven for women. Below you can find patterns for men:

1. A stable career - the pattern is characterized by early entering into the fullness of career design without any probation work period (highly qualified workers, managers, skilled workers).
2. A conventional career - pattern strongly associated with experimenting with work and employment, after this stage there comes full stabilization (managers, skilled workers, officials).
3. An unstable career - the pattern is characterized by periods of probation work, then there follows temporary short-term stabilization, which ends and there comes further experimentation with the work (an average skilled workers, lower-level officials).

4. Multiple attempts career - pattern characterized by a lack of stability in employment, frequent job changes (unskilled workers).

With respect to the women's group D. Super distinguished seven different patterns:

1. A housewife career - it is a kind of pattern, in which even before a career there takes place a domination by the experiences of her marriage.
2. A conventional career - the model is characterized by taking a career just after high school, it is described as a specific "escape" before staying at home after getting married.
3. A stable work career - taking up work after graduation, the person treats labor as a way to fulfill the role attributable to this phase of life.
4. "Double track career"- the pattern is characterized by taking up a career after getting married and the belief of the need to combine a professional career with the role of housewife.
5. An interrupted career - pattern associated with taking up professional work, then stopping it in order to marry, in this model, it is possible to return to work under favorable circumstances.
6. Unstable career - D. Super emphasizes that this is a typical career design pattern for people with lower socio-economic status and it is characterized by taking up a job and its abandonment, depending mostly on the financial situation.
7. Repeated attempts career - an unstable career pattern associated with the constant changes in employment³³.

D. Super is the author of two significant concepts, from the perspective of the role of professional work and professional maturity and

---

³³ D. E. Super, *Psychologia zainteresowań*, Warszawa 1972. Szerzej na ten temat zob. A. Bańka, *Zawodoznawstwo*.

maturity to a professional career development. Occupational Maturity "is related to professional development, which is a measure of achievement degree by the individual tasks of professional development that are specific for the individual stages of human development throughout the life. Occupational Maturity is more related to intelligence than the chronological age of the individual. Professional maturity factors such as: planning, acceptance of responsibility, awareness of different aspects of preferred profession are positively correlated with the professional efficiency in adulthood³⁴.

Regarding the second idea of career maturity- D. Super distinguished six basic dimensions (criteria) according to maturity career design:

1. Choice of the profession - is related to the attitudes of individuals, which determines whether it is interested in chosen profession
2. Information and planning - dimension associated with information with the respect to future business decisions
3. The coherence of job preferences
4. Crystallization characteristics - individual development in the formulation of the self-concept
5. Professional independence - work experience independence
6. Occupational preferences wisdom – the individual ability to formulate realistic occupational preferences, consistent with their personal developmental tasks³⁵.

Assuming the discussion of professional theory development there should be mentioned about professional aptitude diagnosis theory - John Holland. According to this, the human personality is the aspect that predispose people to particular occupations. Choosing a pro-

---

³⁴ A. Bańka, *Zawodoznawstwo*, s. 138.

³⁵ Tamże.

professional career would be a form of projection of personality into the world of work. The unit compares its own "I" with the perceived world professions, accepts and rejects the options and ultimately makes a choice. Self - image compatibility with occupational preferences J.Holland describes as modal style of personal orientation. In this model, the environment shapes the preferences of the individual, professional environment is the arena of life where man's dreams and needs come true. He distinguishes six modal personal preferences, that are six types of professional backgrounds and corresponding models of personality: realistic, investigative, artistic, social, an entrepreneurial and conventional. Each of these personality types has a corresponding specific personal guidance type and professional environment³⁶.

The impact of work on the development value system

The influence of work on the human value system is complicated and hard to integrate. As already mentioned above- work is a complex phenomenon, since it consists both acts performed in the course of work, income, prestige, social position, work environment, broader professional community and the organization, lifestyle, as well. The value system is, however, associated with both - human worldview and social conscience and is an integral part of human personality. It is therefore difficult to resolve the impact of work on the development of value system and, the more it seems appropriate to pay attention to the relationships between them. Important aspect seems to be the relationship between the work (its type and, content) and its value to humans. Studies that are available in the literature show that complicated and, independent work, mostly requiring preparation, and sometimes even long-term training, is often associated with the orientation of

---

³⁶ Szerzej te temat tej koncepcji zob. J. Holland, *Making vocational choices: A theory of careers*, Englewood Cliffs 1973 oraz A. Bańka, *Zawodownawstwo*, s. 139-142.

work unit than the monotonous and simple work that is not mentally involved³⁷. The value of work is also shaped by the satisfaction from it.

According to Janusz Reykowski satisfaction is "a positive emotional state that is formed upon contact with a specific object, or activity, influence or acting as a generalized reaction characterizing the state of the unit as a whole"³⁸. It can be assumed that job satisfaction strengthens its value to man, so the function of satisfaction is to produce a tendency to maintain contact with objects and situations that were a source of satisfaction and repeat actions and behaviors that triggered satisfaction. In job oriented people, satisfaction with the activities, their performance and their job prospects reinforce this orientation, the dissatisfaction of these factors can be changed³⁹. Also, worth of mentioning is work impact on other values in everyday life. Important here is the aspect that takes on the relationship between the type of work and its environment and also the value of education and participation in culture. It can be supposed that there is a relationship between the type of work and leisure activities. It is related to the valuation of non-business activities. You should also mention the impact of work and its environment for more general values recognized by the person. With the formation of professional categories there are working principles of selection, that is why the people with certain personality types show up. But at the same time being a long time in a particular environment, and perform a specific job in an appropriate manner forms the personality and contributes to the acquisition by the parent in this environment the value system⁴⁰.

---

³⁷ D. Dobrowolska, *Praca w życiu człowieka*, Warszawa 1980, s. 101.

³⁸ J. Reykowski, *Zadowolenie i niezadowolenie a wyniki pracy*, w: red. A. Saragata, *Problematyka i metody badań nad zadowoleniem z pracy*, 1973.

³⁹ Por. D. Dobrowolska, *Praca w życiu człowieka*, s. 103.

⁴⁰ Tamże, s. 104.

The balance between professional life and personal life

Mihaly Csikszentmihalyi says that in order to find a balance between work and personal life you should try to make all activities to be carried out without coercion, but on the basis of autotelic acceptance. Thanks to this, work process should give pleasure and become more enriching for the person that is performing it. The balance between these two aspects is being built in three dimensions (subjective and objective):

- The working time- important is the ratio of the amount of spent time fulfilling the objectives of workers and the time spent on leisure (free time)
- The energy dimension- it is important how the work exhausts the forces and does not leave them in order to perform family responsibilities or leisure time activities⁴¹
- Material dimension gratification- it is an aspect associated strongly with the calculation of what is more profitable, for example, not going to work (absenteeism, simulating work), or - not being at home and not at work⁴²

The consequences of unemployment

The study aimed to analyze the effects of unemployment suggest a number of important aspects. Stay jobless causes people to become less emotional or balanced comparing it to the period of employment, so loss of a job causes specific reactions in people that lose

---

⁴¹ Z. Ratajczak, *Psychologia pracy i organizacji*, Warszawa 2007, s. 166.

⁴² M. Csikszentmihalyi, *Przeptyw. Psychologia optymalnego doświadczenia*, Wrocław 2005.

their jobs⁴³. The first phase is described as shock, then the next step is a kind of optimism mixed with pessimism and consequently fatalism or resignation, depending on the duration of unemployment. Among the emotional response associated with job loss we can distinguish changes in the way of feeling for the people losing their jobs. Moreover, jobless people often experience the negative tension and emotion, have decreased levels of happiness and lower life quality at the same time. Numerous studies indicate that these symptoms disappear after return to work. Losing job has a huge influence on the self-esteem of the unemployed person. "The results show that the people that are longer without a job do not separate self-esteem to positive or negative⁴⁴. Unemployment situation is just a part that people are linked to their "I", it means that they have more negative self-evaluation". In the field of mental health indicators jobless people often receive slightly lower scores than those working people. Depressive symptoms occur less in the unemployed than the anxiety symptoms. Empirical studies also indicate that the prolonged duration of unemployment slows down processes associated with concentration, and quite worse reality orientation.

Among the factors determining how to respond to joblessness there are several important aspects, as followed:

1. Unemployment time - in literature attention is paid to the fact that the way of experiencing job loss affects not only the length of unemployment, but also the time in life when the loss occurs. The attention to well-being changes, depending on the duration of unemployment. In the first four months after losing job the mood can be strongly reduced, between the second and third

---

⁴³ Por. badania prowadzone przez M. Jagoda, *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*, Cambridge 1982; B. Zawadzki, P. F. Lazarsfeld, *The psychological consequences of unemployment*, "Journal of Social Psychology" 6 (1935), s. 224-251.

⁴⁴ A. Bańska, *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*, s. 29.

month there is some improvement in this area, then a relapse follows and that may persist and even deepen more.

2. Age of the person who lost job - A. Bańka points out that the worst consequences of unemployment affect the average age person, and the smallest- the very young (under the age of 20) and older (over the age of 55).
3. Gender - The biological and social factors influence is also observed here and they suggest that men and women react similarly but when the conditions are kind of different then the women's stress reaction is much more higher than normally.
4. Attitude towards work - in numerous literature we find preview according to which every person who has a positive attitude towards work and feel connected with it, feels the loss of jobs as a personal life crisis.
5. The family role – “unemployment has a significant impact on the family formation and tension (stress). But to some extent strengthens family , so such a mental person crisis is often transferred to the spouse. Joblessness has an important psychological impact on the child and may result in deterioration of learning outcomes, decrease emotional balance, or even worsening physical health”⁴⁵.

The undertaken issues in that context seem to be important for retire people return to work.

Work as a source of meeting the needs for older people

Bogusława Urbaniak points out that the basis of the decision on returning to active life is a kind of assessment of financial situation through the prism of experienced needs and abilities to meet the de-

---

⁴⁵ Cyt. za: A. Bańka, *Zawodownawstwo*, s. 31.

mands of any work. The situation elements decide about material needs satisfaction. So in situation where they are made can cause satisfaction or dissatisfaction feeling and what's also possible- efforts in order to improve the material conditions. If an older person makes a negative balance of this situation has two types of behavior choice: either to adapt to current incomes to felt needs, or revises the need for income at its disposal. "In practice, there often comes to restriction of certain aspirations ,as well as, making efforts to obtain additional incomes"⁴⁶. Taking up one of the paths of actions depends strongly on the personality traits of a person. For people who prefer active behaviors associated with the desire to shape their own existence one of the alternative methods would be further professional work as the solution to increase profits. For people who prefer passive activities as dominating would be limiting their needs to the available budget adequately. The level of perceived needs of pensioners is affected by the overall level of social development. So, temporal and static aspects should be noted here. "The effect of time reflects itself in the fact that current pensioners educated their needs during the full working life in very different socio-economic conditions... After retiring, there may be conflicts between the needs "of different period" and the new possibilities of their satisfaction with the change in socio-economic status"⁴⁷. "Acquisition of knowledge that retirement is not always a satisfying culmination of work may carry a decline in material position that involves "the lack of feasibility of reported needs and aspirations in a manner acceptable to the unit in real time horizon"⁴⁸. Many retirees may feel and, at the same time evaluate negatively the differences

---

⁴⁶ B. Urbaniak, *Praca zawodowa po przejściu na emeryturę. Społeczno-ekonomiczne przesłanki powrotu emerytów do aktywnego życia zawodowego*, Łódź 1998, s. 158.

⁴⁷ Tamże, s. 160.

⁴⁸ L. Beskid, *Niedostatek w opiniach społecznych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” (1988) nr 9, s. 14.

between their own material position and the material position of other retirees at the same age.

Incomes evaluation impacts coming back to work after the retirement time suggests a few remarks. The pensioners receive the lowest benefits and are most at risk of poverty. This group of people may have a potential interest in undertaking work as retired. On the second hand we cannot assume that the poverty situation of retirees would be decisive on their positive attitude to work during the retirement. Even the low life levels people in this occupational group do not determine the type of adaptive behavior. Moreover, the people presenting the individualistic culture coping with economic difficulties belong to the group of people working as retired⁴⁹. The above analysis would be incomplete without attention to non-material values which are important for the elderly who make decisions about returning to work as retired. For example, the results of studies conducted in the U.S. and the former USSR confirm that, for a certain group of older people for some economic reasons linked back to work in retirement were of secondary importance in relation to the non-economic determinants of the decision. American retirees who continued employment after the age of 65 years pointed out that the economic needs were not the most important reason for their return to work after retirement⁵⁰.

Retirees Soviet employed in the industry in the late seventies pointed out that, in addition to economic reasons (24.8%) returning to work is also guided by non-economic factors such as the desire to be among other people (18.4%) the need to share the time with everyday duties (15.1%) and the sense of social usefulness (12.9%)⁵¹. The per-

---

⁴⁹ H. Domański, A. Dukaczewska, *Orientacje indywidualistyczne w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” (1994), nr 4, s. 70-71.

⁵⁰ M. Lazarus, H. Lauer, *Working Past Retirement: Practical and Motivational Issues*, w: R. N. Butler, H. P. Gleason (eds.), *Productive Aging. Enhancing Vitality in later Life*, New York 1985, s. 47.

⁵¹ Cyt. za: B. Urbaniak, *Praca zawodowa*, s. 163.

formed analyzes indicate that the role of work in people's lives is not clear and it is difficult to be included in a simple definition. It can be assumed that this is due to the fact that professional work touches almost all the main areas of our functioning. The same can be concluded about the coexistence and interdependencies between different areas of life and professional work.

Both those areas of personal development, as elements and stages of career development, job development in the life cycle, work relationship, work and value system, household budget and family relationships – these are only selected aspects that become irrelevant to the taken issues. There is no doubt, however, that the training for professional work starts in early childhood and its consequence is to adopt a professional role in life and performing own humanity. When we have the ability to perform work, then we are developing our own personality, we participate in the creation of culture, we're shaping the social environment and ultimately actualize our humanity. But when this opportunity will be taken from us there may occur the inhibition and even regression in development which adversely affect the fulfillment of man in the world. In summary, you can try to put the thesis that the primary role of work is creating the opportunity to live in dignity and also the realization of humanity.

BIBLIOGRAPHY:

- Bańka A., *Bezrobocie. Podręcznik pomocy psychologicznej*, Poznań: Wydawnictwo Print-B 1992.
- Bańka A., *Zawodownawstwo, doradztwo zawodowe, pośrednictwo pracy*, Poznań: Wydawnictwo Print-B 2003.
- Bańka D., *Psychologiczne uwarunkowania perspektywy zawodowej młodzieży. Studium roli młodzieży*, Katowice: Uniwersytet Śląski 1983.
- Beskid L., *Niedostatek w opiniach społecznych*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” (1988), nr 9.
- Csikszentmihalyi M., *Przepływ. Psychologia optymalnego doświadczenia*, Wrocław: Biblioteka Moderatora 2005.
- Czarkowska M., *Lęki społeczne a tendencje do zachowań afiliacyjnych w sytuacji wyboru zawodu*, Zielona Góra: WSP 1986.
- Dobrowolska D., *Praca w życiu człowieka*, Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ 1980.
- Romański H., Dukaczewska A., *Orientacje indywidualistyczne w Polsce*, „Kultura i Społeczeństwo” (1994), nr 4.
- Ellis A., *Co można zrobić, aby poradzić sobie ze stresem*, w: C. L. Cooper, R. Payne (eds.), *Stres w pracy*, Warszawa: PWN 1987.
- Ginzberg E., *Career development*, w: D. Brown, L. Brooks (eds.), *Career choice and development*, San Francisco: Josey-Bass 1984.
- Holland J., *Making vocational choices: A theory of careers*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall 1973.
- Jahoda M., *Employment and unemployment: A social-psychological analysis*, Cambridge University Press 1982.
- Lazarus M., Lauer H., *Working Past Retirement: Practical and Motivational Issues*, w: R. N. Butler, H. P. Gleason (eds.), *Productive Aging. Enhancing Vitality in later Life*, New York: Springer Publishing Company 1985.
- Ratajczak Z., *Psychologia pracy i organizacji*, Warszawa: PWN 2007.

- Reykowski J., *Zadowolenie i niezadowolenie a wyniki pracy*, w: Sarapata A. (eds.), *Problematyka i metody badań nad zadowoleniem z pracy*, 1973.
- Sęk H., *Wybrane zagadnienia psychoprofilaktyki*, w: Sęk H. (eds.), *Spoleczna psychologia kliniczna*, Warszawa: PWN 1973.
- Super D. E., *Vocational development theory: Persons, positions and processes*, w: Whiteley J. M., Resnikoff A. (eds.), *Perspectives on vocational development*, Washington D.C. American Personnel and Guidance Association 1972.
- Super D. E., *Psychologia zainteresowań*, Warszawa: PWN 1972.
- Szczeptański J., *Czynniki kształtujące zawód i strukturę zawodową*, w: Sarapata A., *Socjologia zawodów*, Warszawa: „Książka i Wiedza” 1965.
- Urbaniak B., *Praca zawodowa po przejściu na emeryturę. Społeczno-ekonomiczne przesłanki powrotu rencistów do aktywnego życia zawodowego*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego 1998.
- Zawadzki B., Lazarsfeld P. F., *The psychological consequences of unemployment*, „Journal of Social Psychology” 6 (1935), s. 224-251.

Myron Vachevsky*

TRAINING YOUTH FOR SELF-EMPLOYMENT IN MARKET ECONOMY

***Keywords:** youth, market, education, teaching, training, knowledge, work activity, economy.*

Background. Self-employment of personality - is primarily a creative activity based on sufficiently developed general employment and special skills. In practice of secondary schools such training is more the exception than the rule because the orientation of youth to reproduction a certain amount of knowledge, learning skills and abilities without understanding them feasibility and importance leads to the formation of inert doer of instructions and requirements. In practice school generated generation of workers who are doing their job just for the top fiats.

The transition of our society to a market economy requires fundamental changes in the labor education of pupils. In the foreground are such personality traits as independence and entrepreneurship. An important condition for the preparation of youth to the choice of profession and employment training for modern conditions, of course, is the study of economics, science that combines different types of scientific fields. These issues are partly highlighted [2].

If you studied economics in secondary school, students are given the knowledge that they form opinions on the correct choice of pro-

---

* Akademia Polonijna w Częstochowie

fession. In general, children and young people training is a learning and further development of new generations of social and work experience, preparing them to participate in social production, said V. Madzihon [5].

Opportunities for the development of personality traits in labor activity inherent in the content and character of work. Comparing the components of the process of production and labor training and employment of students, we see that they are similar structure charts. Both processes are the objects and means of labor, technology, organization and economy, through employment functions of the individual providing the product of labor, say V. Kulishova, O. Padalka, M. Vachevsky [4].

It should be noted that a market economy requires economic knowledge of each individual who finishes school, and economic education of young people, and its economic education by creating the conditions for the application of economic knowledge in the workplace, is the main way of moral, aesthetic education students, and primarily mental and physical development, says O. Shpak [7].

Analysis of recent publications. It worth be noted that a significant amount produced educational and reference books in the direction of continuing education that relates to the educational process of training in high school, secondary school, high school or university, famous national authors as: T. Aleksyeyenko, H. Anischenko, H. Ball, M. Vachevsky, V. Madzihon, N. Prymachenko, A. Wyshnevsky, R. Hurak, V. Zhyhir, O. Chernyeha, I. Kulishova, V. Kremennaja, Y. Kyshakevych, N. Kolominsky, K. Levkovsky, V. Madzihon, S. Nikolaenko etc.

Aim of the paper is the research and guided recommendations for theoretical and methodological foundations of state education policies on the state and development of education in the modern market economy. The basic idea of the new system of labor education of young people is a combination of pedagogical and teaching pre-school individual and collective labor. The most important condition for

effective labor education of young people is the fact that employment was socially, economically and educationally appropriate intensification of labor education of the young generation.

Formation of modern economic thinking is part of a complex process defined reorientation of public awareness of the younger generation. The need for a reorientation of public consciousness due to new changes that take place in people's lives, economic development, the transition to intensive production, extensive development of various forms of ownership, and market infrastructure.

Improving the efficiency of social production to some extent depends on the maturity of the economic consciousness of people, mainly brought up in the spirit of the command administrative economy with well-defined plans for production, distribution and provision of income, the willingness to actively participate in production management, improve economic management and possible if this activity will be prepared by young people, who after graduation to work in different sectors of the economy.

Formation of economic consciousness is the development of economic thought, appears on two interrelated levels: theoretical and empirical.

Theoretical and economic mindset is reflected in people's minds of public relations in the form of economic theories, understandings, ideas and categories.

Empirically-economic thinking is a deliberate and learned by people accumulating knowledge of economics, including economic information and its application in solving specific economic problems.

Basing on the quoted abstract we make the statement that a new type of economic thinking assumes the lead in labor efficiency, responsibility, creativity innovation, which leads to the best economic results at the lowest cost, but under the condition that there are different forms of property management.

Economic thinking is reflected in the minds of people of different phenomena, processes, laws of economic life. As the economy develops in a specific, concrete form of means of production, then the reflected consciousness of the individual always has a specific meaning.

The system of education of the individual should have knowledge of various forms of association and action, learning and preparation for participation in the creative work. In our opinion, the process of educating of young people linked to the economic culture of the younger generation, which is formed under the conditions of a market economy, with social change in society as a result of activities in the areas of economic life, said N. Prymachenko [6].

Economic education of youth should be carried out within the program of study social sciences and humanities subjects.

Labor education is intended to develop in pupils work skills and ability to generate skills, production skills, and find satisfaction in their work.

Economic education is an integral part of the education of harmoniously developed personality, has specific objectives, principles, penetrates into all areas of public life.

The process of assimilation of scientific outlook on each new generation, social group of people, each person is different, by the level of economic, social and political development of society, the nature and forms of struggle of social systems in the international arena, national and family traditions, personal qualities of people.

The development of science and technology, increase awareness among young people, the changes that take place in the economic, social and spiritual spheres, require continuous improvement training to the requirements of the present time.

Economic education includes knowledge about the economy, the essence of economic laws, industrial relations system, the monetary system, fiscal policy and other economic areas of study - manage-

ment and marketing, and the development of moral culture of the future managers in global economic processes, as noted by Andrzej Kryński, Dariusz Sękiewicz, Natalia Prymachenko [6].

In the current environment, we believe that economic education involves familiarizing the students with the economy and how historically defined a set of relations that constitute the basis of society, and particularly with the economy as a complex, covering all levels of production.

To solve the problem, preparing young people to new forms of management of general education institutions need to form a system of economic education and upbringing of the younger generation, which would include the required areas, namely:

- economic education in the process of general education;
- economic education during labor training;
- economic education during extracurricular school and extracurricular out of school activities of pupils;
- economic family education.

To successfully generate the youth foundations of economic thinking, creativity and learning in economics that are essential in today's environment, it is necessary to continually improve the learning process in schools. Without the knowledge bases of the economy with the ability to think and act wisely can be the modern worker.

New economic thinking cannot occur by itself, it is associated with the level of economic training people. Therefore, the formation of youth foundations of the new economic thinking is necessary not only to equip their economic knowledge, but also include an active career. Instill a love on youth to work is one of the important tasks of learning and education.

In the situation that has arisen is objectively necessary change in the structure and content of economic education of the younger generation. Much work in the area should take over the school, and family.

It should be noted that the earliest knowledge of economics children receive at home, because it is the primary unit of society, which is often linked to the economic life of the country.

It is important to determine the nature and characteristics of the joint activities of the school and the family in modern terms, their place in the economic education of young people to follow a pattern of such activities as educational phenomenon, find rational ways and means to enhance effectiveness toward economic training of the younger generation to life and work.

Economic education of youth is necessary now because of the development of market economy should develop economic interests, efficiency, responsibility, creative finding ways to improve the business.

The above requires constant improvement of curriculums and principles of science, especially in terms of labor studies include them as components of the partition to the economic development of the education and skills of business activities that require a market economy.

Upbringing is a complex process of qualitatively new person. It includes integrated activities "aggregate educator" as the sum of various factors on human and pupils and their activities, resulting in personality acquires new qualities, said A. Wyshnevsky [3].

Thus, we can assume that in our society surrounding reality affects spontaneously without known of official sources of educational influence on personality. In fact, the social environment in all its diversity shapes the minds of people in the same general direction in which organized the system of education.

The main idea of the new system of labor education in a market economy is a combination of teaching students from educationally appropriate individual and collective social and productive activities.

Here we note that one of the main tasks of the labor education of young people is formation of conscious attitude to work as the basis of life.

This is why economic education of young people and its economic education by creating the conditions for the application of economic knowledge in the labor process is the main way to enhance labor education of the young generation.

Restructuring of thinking, values reorientation advice of our youth occur slowly. New ideas are often absorbed only formally, without induced implement them in his career. In this case, the system of employment and education of youth should be based by a new way, less influenced by the old negative stereotypes with respect to labor input in production, negative features which may be a manifestation of irresponsibility, inertia etc.

Verbal methods of education students without a combination of productive labor does not provide the necessary beliefs and values and orientations of the individual labor not always contribute to the manifestation of labor activity of workers.

That's why we need to overcome a number of negative effects, defects and omissions in their work. So the essence of labor education of youth is to build their readiness for independent living and work to ensure their well-being and high rates of social and scientific progress. Only through interdependence content of labor training and economic education in schools each graduate will find out for one- selves what should be done better to improve living standards. Preparation of economic knowledge accelerates the formation of youth social maturity, becoming active social life position, entrepreneurship.

Each school, ranging from school, designed not only to prepare students for practical work, but also to equip them to solve production tasks willingness to participate in the development as well as advanced new techniques and new technologies. It is necessary to pay more

attention to the development of creative abilities of students and their involvement in innovative, inventive and research activity.

Our educational tasks on urgent stage of social and economic development of Ukraine are to involve significant changes in the content of labor training, education and career counseling youth.

Every school that conducts secondary training of students provides labor training in general can consort with a certain level of implementation of labor education of pupils in the school.

Such levels of training young people to work is only a recommendation, each school has its own approach to learning and education, especially now that along with public schools established private high schools, private schools and universities. Normal regular school doesn't match the conditions of the market and appear many new problems. Increasingly, especially after the liberalization of prices, there is social stratification in terms of children's material well-being of families according reflected on the learning process and focus students on career choices.

It is worth noting that private educational institutions on the one hand are the competition to state educational institutions, but on the other, they are deprived of the opportunity to receive education to children whose parents do not have the money for studying. We believe that all education should be a public form of studying. Whatever experts have argued that the private sector training can give a good education, we think is one of the areas receiving a stable salary of teachers in the present circumstances, if the public schools cannot afford to delay the payment of salaries for several months.

Market places school and pedagogic to hard alternative - or resistance persist, or education of the child, based on mutual trust and respect back together. Market with its requirements to the product of labor, focusing on cost-benefit ratio makes a very serious look at com-

munication theory and practice, to find new ways of learning and employment training students.

The market economy has drastically changed the attitude of conscious choice of profession, self-employment. Already there has been a significant decrease in areas of training specialists in engineering professions, and most young people choose their direction in economic science, accounting, and legal.

An important requirement of our society to the pedagogical science is to improve the training of youth for responsible career choices, self-employment. But we must remember that the new tasks necessary to create a new system of labor education of the individual in the new conditions of economic and social development of the independent Ukraine. This implies major requirements for maintenance training socially active, capable of effective work of the younger generation.

So, we can say that the training of young people to new forms of management, at the highest levels of methodological and pedagogical training and education as the final result will not be effective if the state does not change the direction of reform of industrial and labor policy in the society will not be created jobs, increased wages boards, especially those professions that provide material benefits to the market, all other efforts will be ineffective returns.

Conclusions. So, rightly, that in modeling the structure of professional self-identity of the student, we proceed from the essence of the concepts of "willingness to work". But while we considering the term "work" is not abstract, but as a definite activity that is the basis of a profession.

Internal capabilities of man, his talent and abilities are revealed in work. The future of a man and the future of the society in which he lives depends on what would be a young man and how he would work. During labor education students should not be a significant division of

labor in mental and physical. It is necessary that every student would be engaged in work which was connected to the mental and physical effort. The most elementary and the most monotonous work is more important that it be a means to achieve creative design, idea.

In determining the educational and industrial purposes of employment, school production must take into account the demands of the modern market economy, consider the age-old features, and most importantly to guide young people to those activities which have the greatest growth industry in the regions, in today's market production.

REFERENCES:

1. Анджей Кринські, Діаріуш Сенкевич, Наталія Примаченко. Моральна культура менеджерів в глобальних економічних процесах. Монографія.-Дрогобич «Коло», 2013. -280 с.
2. Вачевський М.В., Мадзігон В.М., Примаченко Н.М. Основи економічних знань 10-11 клас. Підручник.// М.Вачевський, В.Мадзігон, Н.Примаченко. –К.Центр навчальної літератури. 2004. -536 с.
3. Вишневський О.І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник. // О.Вишневський.-Дрогобич «Коло», 2006.608 с.
4. Кулішов В.В., Падалка О.С., Вачевський М.В., Основи ринкової економіки. Підручник. – Львів «Магнолія».2006. - 472 с.
5. Мадзігон В.Н. Совершенствование форм и методов трудового обучения, воспитания и профориентации учащихся. –К.: Рад. школа.1982. –Вип. 15. –С.3-6.
6. Примаченко Н.М. Формування маркетингової культури у майбутніх вчителів технологій у процесі навчання основ підприємництва. Монографія. // Н.Примаченко. –Дрогобич. ДДПУ, 2001. -218 с.
7. Шпак О.Т. Психолого-технологічні основи шкільного виховання. Навчальний посібник. –Дрогобич «Вимір».2003. - 409 с.

Aleksandra Furmanek*

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A SPOŁECZNO- POLITYCZNE ZAGADNIENIA OCHRONY I OPIEKI NAD DZIEDZICTWEM KULTUROWYM

*„Ofiarować, oznacza dawać drugiemu to, co wolałoby się zatrzymać dla siebie”
(Selma Lagerlöf)*

Celem publikacji jest analiza genezy oraz charakterystyka zjawiska zrównoważonego rozwoju w domenie ochrony kultury, w kontekście społeczno-politycznym. Kluczowym elementem rozważań jest społeczno – polityczna analiza problemów szeroko rozumianych zasobów kulturowych oraz ochrony ich różnorodności na świecie.

Zgodnie z definicją ogłoszoną na zakończenie prac komisji Brundtland w 1987 roku zrównoważony rozwój to: rozwój, który zapewnia zaspokojenie potrzeb obecnych pokoleń, nie przekreślając możliwości zaspokojenia potrzeb pokoleń następných. Pomimo, iż koncepcja zrównoważonego rozwoju jest identyfikowana obecnie najczęściej z ekorozwojem i ochroną środowiska uniwersalna forma jej definicji pozwala na rozszerzenie tej kategorii myślowej na domenę kultury i polityki kulturowej. W takim rozumieniu gwarantuje ona zaspokajanie podstawowych potrzeb obecnego i przyszłych pokoleń, zachowując jednocześnie trwałość funkcjonowania środowiska kulturowego oraz różnorodność systemów kulturowych¹.

---

* IFS PAN, Collegium Civitas w Warszawie

¹ J. E. Conklin, *Art crime*. Committee on the Export of Works of Arts 1952 [w:] *Waverley Report*, London 1994, s. 2.

Czym jest dziedzictwo kulturowe i dlaczego należy otoczyć je ochroną i opieką? Na gruncie prawa międzynarodowego, pojęcie samego dziedzictwa jak i jego ochrony, zaczęło kształtować się dopiero w pierwszej dekadzie XX wieku. W 1907 r. w Hadze zostały podpisane dwie pierwsze konwencje międzynarodowe dotyczące ochrony dóbr kultury². Jak pisze Zbigniew Kobyliński „Cóż to bowiem jest dziedzictwo kulturowe? Chociaż możemy zaryzykować twierdzenie, że intuicyjnie wszyscy rozumieją, o jakim zakresie zjawisk mówimy postępując się tym terminem, to jednak brak jest w literaturze jednej, powszechnie przyjętej definicji³.

Przywołując najbardziej uniwersalną definicję zaproponowaną przez powyższego autora dziedzictwem „będzie to coś, co pochodzi z przeszłości i co otrzymaliśmy w spadku. Można zatem, rozumiejąc ten termin bardzo szeroko, uznać za dziedzictwo kulturowe to wszystko co odziedziczyliśmy po przeszłych pokoleniach⁴. Z powyższej definicji wynika bezpośrednio, że dziedzictwo kulturowe powinno być uważane za wspólne dobro danej społeczności. A zatem żadna jednostka, ani organizacja publiczna czy osoba prywatna nie ma prawa podejmować działań mogących naruszyć tę własność bez uzyskania uprzedniej zgody i kontroli ze strony tegoż społeczeństwa⁵. Jako pierwszy temat wartości społecznej dziedzictwa kulturowego poruszył w publikacji pt. „Public Archeology” Charles R. McGimsey. Został on prekursorem nowego spojrzenia i pojmowania dziedzictwa kulturowego jako zasobów wymagających ochrony.

Z definicją dziedzictwa kulturowego nierozzerwalnie wiąże się zagadnienie zarządzania, które powinno być rozumiane nie tylko jako

---

² Tamże, s. 2.

³ Z. Kobyliński, *Własność dziedzictwa kulturowego*, Warszawa 2009, s. 13.

⁴ Tamże, s. 13.

⁵ A. Chojnacka i A. Furmanek, *Pamięć czy zapomnienie? - problematyka społeczno zarządzania dziedzictwem kulturowym*, Poznań 2008, s. 237.

ochrona dziedzictwa, ale także jako jego mądre wykorzystanie dla dobra publicznego, w taki sposób, aby uzyskać możliwie jak największą długoterminową korzyść dla obecnych i przyszłych pokoleń⁶. Dziedzictwo kulturowe ze względu na swoje osobliwe cechy takie, jak delikatność, ograniczone i skończone zasoby czy nieodnawialność musi podlegać ochronie, która wraz z mądrym wykorzystaniem stanowi w teorii podstawy polityki zrównoważonego rozwoju w domenie kultury⁷. W praktyce wymaga utworzenia skutecznego systemu bezpieczeństwa i zarządzania zasobami kultury na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym.

Rozwój międzynarodowego prawodawstwa koncentrującego się na ochronie dziedzictwa kulturowego kształtował się na bazie dwóch odrębnych wzorców. Pierwszy z nich dotyczy ochrony dziedzictwa kulturowego w razie konfliktów zbrojnych oraz reakcji na masowe zagarnięcie mienia w kontekście zmiany granic lub wojennego zniszczenia czy też grabieży i koncentruje się na zapobieganiu wszelkim działaniom wojennym wymierzonym przeciw zasobom kulturowym. Drugi skupia się na ingerencji w działalność międzynarodowego rynku dzieł sztuki, w celu zapobiegania przestępstwom wymierzonym w dobra kultury.

Prawna i instytucjonalizowana ochrona dziedzictwa kulturowego w razie konfliktów zbrojnych stanowi podstawę współczesnych działań na rzecz jego ochrony. Konflikty zbrojne stanowią sytuację kryzysową o najwyższym poziomie zagrożenia. Sytuacje kryzysowe są dla państwa najdokładniejszym testem funkcjonującego prawnego i administracyjnego systemu ochrony, również w zakresie ochrony dóbr kultury. To właśnie w sytuacjach kryzysowych dziedzictwo kulturowe ludz-

---

⁶ Z. Kobyliński, *Quo vadis archaeologia? Whither European archaeology in the 21st century?* 2001, s. 39.

⁷ Problematykę nieodnawialności zasobów źródeł archeologicznych podejmuje McGimsey a myśl ta znalazła wyraz także w *Międzynarodowej Karcie Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym* opracowanej przez ICOMOS.

kości jest najbardziej narażone na negatywne i destrukcyjne bodźce, w tym nielegalny obrót i akty wandalizmu.

Okres II Wojny Światowej był najbardziej niszczycielskim w historii ludzkości. Nie tylko ze względu na ogromne straty w populacji światowej, ale również rzeczywiste zagrożenia dotyczące ogólnoludzkich wartości - w tym wartości kulturowych, które pojawiły się wraz z nim. Zasoby dziedzictwa kulturowego zostały zagrożone w sposób do tej pory niewyobrażalny. II Wojna Światowa pokazała do jakich granic może rozwinąć się rabunek zasobów dziedzictwa kulturowego na terenach podbitych⁸.

Jak powiedział Marszałek Rzeszy, Hermann Göring: „Kiedyś nazywano to grabieżą. Dzisiaj jednak wszystko przybrało bardziej oględne formy. Mimo to zamierzam grabić, i to grabić systematycznie”⁹. Zakrojony na szeroką skalę rabunek materiału kulturowego odbywał się za oficjalnym przyzwoleniem, a nawet rozkazem Adolfa Hitlera, którego marzeniem stało się utworzenie specjalnego muzeum w jego rodzinnym Linzu, do którego chciał przetransportować tysiące obiektów zrabowanych z okupowanych terytoriów oraz przetransformowanie Berlina w swoje miasto muzeum. Jak pisze, Robert Edsel: „Na początku maja [...] Adolf Hitler odbył jedną z pierwszych podróży poza granice Niemiec i Austrii. Udał się z oficjalną wizytą do Włoch, by spotkać się ze swoim faszystowskim sprzymierzeńcem Benito Mussolinim. Rzym taki monumentalny, przypominający wszechobecnymi ruinami o imperialnej przeszłości, niemal na pewno upokorzył Hitlera. Splendor miasta – nie jego współczesna świetność, ale odbicie starożytnego Rzymu – sprawiło, że Berlin wydał się przy nim prowincjonalną dziurą. Hitler

---

⁸ R. M. Edsel, *Obrońcy dzieł sztuki: alianci na tropie skradzionych arcydzieł*, Wrocław 2009, s. 9-11.

⁹ Marszałek Rzeszy Hermann Göring, przemówienie na konferencji komisarzy okupowanych terytoriów i dowódców wojskowych. Berlin, 6 sierpnia 1942 r. [w]: R.M Edsel 2009, s. 5.

pragnął, aby jego niemiecka stolica upodobniła się do Rzymu [...] Rzym podsunął mu pomysł stworzenia Imperium. Od 1936 r. prowadził rozmowy z architektem Albertem Speerem na temat rekonstrukcji całego Berlina. Po wizycie w Rzymie powiedział Speerowi, że trzeba budować nie dla obecnych, lecz przyszłych pokoleń [...] wreszcie dostrzegł swoje posłannictwo [...] przeznaczenie kazało mu uczynić z Niemiec imperium – największe, jakie oglądał świat, lecz prawdziwy cesarz - artysta potrzebował swojej Florencji. Wiedział gdzie ją zbudować. Wybrał rodzinne miasto Linz”¹⁰.

Idea ochrony dziedzictwa kulturowego nie była jednak obca społeczeństwu okresu II Wojny Światowej. W 1943 r. sprzymierzone siły zachodnie powołały do życia instytucję obrońcy zabytków, wykorzystującą kapitał obywatelski „napadniętych” narodów. Pomimo braku ugruntowanej teorii dla obrońców dziedzictwa było sprawą jasną, że dobra kultury i sztuki stanowią istotny element spadku po przeszłych pokoleniach. Spadku, który legitymizuje ich tożsamość, a którego zniszczenie lub zagarnięcie stanowią niepowetowaną stratę dla przyszłych pokoleń.

Początkowo ich działalność skupiać się miała na zmniejszeniu rozmiarów zniszczeń i zabezpieczaniu dóbr kultury w miejscach ich przechowywania. W wyniku postępu działań wojennych, po przełamaniu frontu niemieckiego zajęli się oni również lokalizacją skradzionych obiektów. Większość z nich zrzeszyło się w Sekcji Zabytków, Dzieł Sztuki i Archiwów (MFAA). Wielu z nich było specjalistami, legitymującymi się fachową i rzetelną wiedzą. Byli to dyrektorzy muzeów, kustosze, nauczyciele akademicy, artyści, architekci i archiwariusze. MFAA stanowiła grupę trzystu pięćdziesięciu mężczyzn i kobiet z trzynastu krajów świa-

---

¹⁰ R. M. Edsel, *Obrońcy dzieł sztuki: alianci na tropie skradzionych arcydzieł*, Wrocław 2009, s. 25-26.

ta, działała w latach 1943–1951.¹¹ Po raz pierwszy w historii, armia prowadząca działania wojenne, starała się zmniejszyć zniszczenia dóbr kultury. Budując w praktyce ideę zrównoważonego rozwoju w kontekście ochrony i opieki nad nimi, w czasach szczególnie trudnych – konfliktu zbrojnego. Działalność obrońców zabytków nie była podparta żadnymi wcześniejszymi doświadczeniami, sekcja była źle dofinansowana, brakowało: transportu, zaopatrzenia i personelu. Jak pisał John Gettens, konserwator muzealny: „Myślę, że naszymi atutami było to, że byliśmy nieznanymi i nikt nam nie zawracał głowy – no i nie mieliśmy pieniędzy”¹².

W okresie powojennym aktorzy międzynarodowej sceny politycznej skupili się na stworzeniu wyspecjalizowanych instytucji, których działanie oparto na polityce współpracy i integracji – także w zakresie kultury. W odpowiedzi na olbrzymie zniszczenia spowodowane w trakcie działań II Wojny Światowej w wyniku polityki celowego niszczenia wszelkiego kapitału: społecznego, ekonomicznego jak i kulturowego, w 1945 r. powołano nowe organizacje międzynarodowe, w tym Organizację Narodów Zjednoczonych (w skrócie: ONZ) oraz liczne specjalistyczne agencje, między innymi Organizację Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury (w skrócie: UNESCO - *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*)¹³. Ich celem było promowanie i wsparcie idei zrównoważonego rozwoju w kontekście wszelkich, cennych zasobów jak i ich różnorodności.

Dokument ustanawiający UNESCO podpisano 16 listopada 1945 r. W jego preambule czytamy: „Ponieważ wojny rodzą się w umysłach ludzi, również w ich umysłach powinny być zakończona”¹⁴. Ta

---

¹¹ R. M. Edsel, *Obrońcy dzieł sztuki: alianci na tropie skradzionych arcydzieł*, Wrocław 2009, s. 25.

¹² Cyt. za: R.M Edsel, *Obrońcy dzieł sztuki: alianci na tropie skradzionych arcydzieł*. Wrocław 2009, s. 17.

¹³ D. Matelski 2010, s. 323.

¹⁴ Internet: www.unesco.pl; 20.12.2010.

sentencja, nie tylko stanowiła początek tworzenia przeciwwagi dla świata będącego zakładnikiem polityki równowagi sił, ale wprowadzała nową wizję świata opartego na współpracy międzynarodowej, także w zakresie polityki kulturowej¹⁵.

W tym kontekście wspomniana sentencja stanowi również podstawę dla pierwszej konwencji zaadoptowanej przez UNESCO w Hadze w 1954 r., która dotyczyła ochrony dziedzictwa kulturowego w razie konfliktów zbrojnych¹⁶. W latach poprzedzających przyjęcie I Protokołu Konwencji Haskiej liczne konflikty o podłożu narodowościowym, religijnym, etycznym i językowym stawały się coraz bardziej charakterystyczne dla ówczesnego porządku światowego, powodując wyniszczenie zasobów dziedzictwa kulturowego¹⁷. W informacji prasowej UNESCO nr 18 z 2002 r. z okazji Międzynarodowego Roku Dziedzictwa Kulturowego czytamy: „W przeszłości wielokrotnie dziedzictwo kulturowe - od Bamiyan po Jerozolimę i Sarajewo - cierpiało i niszczało z powodu ataków militarnych oraz politycznych, etycznych bądź religijnych względów”¹⁸.

Historia współczesna nie jest jednak wolna od tego typu działań burzących obecnie w wielu regionach świata ustabilizowane wzorce multiregionalnej i multietnicznej polityki wykreowanej w latach 1870–1920 (szczególnie większość z pokolonialnych, sztucznie zainicjowanych, organizmów politycznych Afryki i Azji)¹⁹. Poza standardowym

---

¹⁵ J. Czaputowicz, *Teoria Stosunków Międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 38-39.

¹⁶ M. Flemming, *Międzynarodowe prawo wojenne: zbiór dokumentów*, Warszawa 1978, s. 206.

¹⁷ M. Bouchenaki UNESCO and safeguarding of cultural heritage in post conflict situation: efforts at UNESCO to establish an intergovernmental fund for the protection of cultural property in times of conflict, [w:] *Antiquities under siege: cultural protection after the Iraq war*, L. Rothfield (red.), s. 207-219. New York 2008, s. 208.

¹⁸ Internet: www.portal.unesco.org/en/; 12.01.2011.

¹⁹ M. Bouchenaki UNESCO and safeguarding of cultural heritage in post conflict situation: efforts at UNESCO to establish an intergovernmental fund for the protection of

celem wymierzonym przeciw ludzkiemu życiu, współczesne konflikty dotyczą również innych wartości ogólnoludzkich, takich jak kultura czy religia. Otwierają one drogę dla nowych rozważań na temat zapewnienia bezpieczeństwa dziedzictwu kulturowemu.

Niemniej jednak sama idea ochrony dziedzictwa kulturowego nie jest rzeczą nową i obcą przeszłym pokoleniom ludzkości. Historia ochrony dóbr kultury sięga co najmniej okresu średniowiecza. Jak stwierdził Wojciech Kowalski – Pełnomocnik Rządu do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturalnego Zagranicą: „Dopiero czasy średniowiecznej potęgi Kościoła katolickiego przyniosły pierwsze formalne restrykcje w tej mierze, ograniczone co prawda jedynie do budowli i przedmiotów o charakterze kultowym. Obowiązującą początkowo tylko lokalnie nietykalność kościołów i klasztorów w czasie wojny, proklamował papież Urban II w 1095 r. na obszarze całego świata katolickiego”²⁰. Powyższe restrykcje tak objaśniał papież Urban II: „Nie godzi się w żadnej wojnie, nawet gdyby była ona sprawiedliwa, ograbić kościołów Bożych z ich świętości i przedmiotów poświęconych Bogu [...] Bo wojny wolno wypowiadać jedynie ludziom, a nie przedmiotom związanym z niebem i kultem”²¹.

Jednak dopiero nowoczesne ustawodawstwo, w myśl *konwencji haskiej* z 14 maja 1954 r. nakłada zobowiązania do ochrony, opieki i poszanowania dziedzictwa kulturowego podczas konfliktu zbrojnego²². Konwencja ustalała również zasady ochrony dóbr kultury na wy-

---

cultural property in times of conflict, [w:] *Antiquities under siege: cultural protection after the Iraq war*, L. Rothfield (red.), s. 207-219. New York 2008, s. 209.

²⁰ W. Kowalski, Międzynarodowe prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy, [w:] *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*, J. Kowalczyk (red.), s. 15. Warszawa 1993, s. 15.

²¹ W. Kowalski, Międzynarodowe prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy, [w:] *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*, J. Kowalczyk (red.), s. 15. Warszawa 1993, s. 15.

²² Art. 4, pkt 2, *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* (podpisana w Hadze dn. 14 maja 1954r.).

padek okupacji obcego kraju²³, określiła granice nietykalności dóbr kultury oraz zasady transportu pod specjalną ochroną²⁴. Konflikty zbrojne to bowiem najwyższy stan masowego zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju zasobów – również tych kulturowych.

Innego rodzaju dokument, odnoszący się do międzynarodowego prawa karnego stanowi *Statut Rzymski* Międzynarodowego Trybunału Karnego, w skrócie MTK z 1998 r.²⁵. Artykuł 8 ustęp 2 MTK uznaje ataki skierowane celowo na budynki służące celom religijnym, edukacyjnym, sztuki, nauki lub dobroczynności oraz ataki na pomniki historyczne, za zbrodnię wojenną. Za podjęcie powyżej wymienionych działań grozi odpowiedzialność karna²⁶.

Podpisanie I protokołu *Konwencji haskiej* przez 85 niezależnych państw nie zapobiegło licznym katastrofom zasobów dziedzictwa kulturowego na świecie, w trakcie konfliktów zbrojnych toczących się w drugiej połowie XX i początku XXI wieku, które można nazwać chyba z powodzeniem polityką nierozważonego marnotrawstwa na szeroką skalę, a tak naprawdę zbrodnią przeciw ludzkości. Podczas większości z nich nie tylko nie przestrzegano postanowień konwencji, ale łamano literę prawa międzynarodowego opartego na jej postanowieniach. Dotyczy to zarówno Wojny w Korei w latach 1950-1953 (zniszczenie nawet do 60% zasobów szczególnie cennych terenów), konfliktu zbrojnego w Wietnamie w latach 1961-1975, Wojny Sześciodniowej w 1967 r. czy

---

²³ Art. 5, *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* (podpisana w Hadze dn. 14 maja 1954r.).

²⁴ Art. 8, *Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* (podpisana w Hadze dn. 14 maja 1954r.).

²⁵ *Statut Rzymski* (przyjęty w Rzymie przez Międzynarodowy Trybunał Karny 17 lipca 1998 r.).

²⁶ Art. 125 ust. 1 k.k. – „Kto na obszarze okupowanym, zajęтым lub na którym toczą się działania zbrojne, naruszając prawo międzynarodowe, niszczy, uszkadza lub zabiera dobro kultury, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10” oraz art. 125 ust. 2 k.k. - Jeżeli czyn dotyczy dobra mającego szczególne znaczenie dla kultury, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3”.

wojny Jom Kippur w 1973 r. i innych konfliktów zbrojnych toczących się w omawianym okresie na terenie Bliskiego i Dalekiego Wschodu, Bałkanów, Ameryki Południowej i Afryki. Wszystkim wymienianym przykładom towarzyszyło wzmożone i udokumentowane w literaturze niszczenie zasobów światowego dziedzictwa kulturowego, wbrew przyjętej w prawodawstwie koncepcji zrównoważonego rozwoju²⁷.

Konwencja haska nie funkcjonuje w okresie pokoju, nie odnosi się również do zagrożeń wewnętrznych w przypadku wojny domowej. W celu pogłębienia współpracy międzynarodowej w zakresie ochrony dóbr kultury podjęte zostały liczne kroki na gruncie polityki światowej. Odnoszą się one jednak do drugiego wzorca działań na rzecz opieki nad zasobami dziedzictwa kulturowego, czyli ustawodawstwa ogólnego.

Zdecydowanie najważniejszymi dokumentami w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego są konwencje o zasięgu ogólnoświatowym, które określają zakres przedmiotowy i podmiotowy tematu oraz wskazują kierunek dla dalszej działalności w zakresie regionalnym i lokalnym. Ochrona dóbr kultury w skali światowej była tematem dwóch konferencji generalnych UNESCO, które odbyły się w 1970 i 1972 r. w Paryżu. Były to: *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury* (podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.) oraz *Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego* (podpisana w Paryżu 16 listopada 1972 r.).

---

²⁷ M. Bouchenaki UNESCO and safeguarding of cultural heritage in post conflict situation: efforts at UNESCO to establish an intergovernmental fund for the protection of cultural property in times of conflict, [w:] *Antiquities under siege: cultural protection after the Iraq war*, L. Rothfield (red.), New York 2008, s. 210-213; L.V; M. Gibson, The Acquisition of antiquities in Iraq, 19th century to 2003, legal and illegal, [w:] *The destruction of cultural heritage in Iraq*, P. G. Stone, J. F. Bajjalý (red.), s. 31-41. New York 2008, s. 35-39; N. Brodie, J. Doole i P. Watson, *Stealing history: the illicit trade in cultural material*. Cambridge 2000, s. 5, 12, 19-21, 39.

Dobra kultury według *Konwencji dotyczącej środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury* stanowią te dobra, które ze względów religijnych lub świeckich są uznane przez Państwa – Strony konwencji, za mające znaczenie min. dla archeologii, prehistorii, literatury, sztuki lub nauki²⁸.

Państwa – strony konwencji uznały za nielegalny przywóz, wywóz i przenoszenie własności dóbr kultury będących pod ochroną. Jako jeden z czynników wpływających na zubożenie państw pochodzenia, nielegalny obrót dobrami kultury powinien zostać zahamowany, przy współpracy międzynarodowej. Uznano, że „nielegalny przywóz, wywóz i przenoszenie własności dóbr kultury jest przeszkodą na drodze do wzajemnego zrozumienia między narodami”²⁹, a „ochrona dziedzictwa kulturalnego może być skuteczna jedynie pod warunkiem zorganizowania jej zarówno na skalę krajową, jak i międzynarodową, przy ścisłej współpracy między Państwami”³⁰.

Uznanie dziedzictwa kulturowego za dobro wspólne niesie za sobą prawa i obowiązki dotyczące każdego z nas. Są to między innymi³¹:

- prawo dostępu do dziedzictwa kulturowego i informacji,
- prawo do decydowania w sprawie dziedzictwa,
- obowiązek ochrony dziedzictwa,
- obowiązek pamięci i kultywacji

---

²⁸ Art.1, *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury* (podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.).

²⁹ Art.2, *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury* (podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.).

³⁰ Art.2, *Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury* (podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.).

³¹ C. R. McGlimsey, *Public Archeology*, London 1972, s. 24-26.

Czynne wykorzystywanie tych praw i wypełnianie obowiązków możliwe jest jedynie przy funkcjonowaniu społeczeństwa świadomego. Istnienie listy praw i obowiązków w rzeczywistości czysto ideowej, na kartach ustaw nie gwarantuje bowiem wdrożenia ich w życie. Podstawowym powodem konfliktu pomiędzy stanem postulowanym przez normy prawne, a rzeczywistością jest niezrozumienie społeczne wynikające z niewiedzy lub barku specyficznego rodzaju wrażliwości. Bez tych przymiotów człowiek staje naprzeciw pomników historii jako analfabeta kulturowy, a one pozostają dla niego nieme i bezwartościowe. Dziedzictwo kulturowe jest dobrem specyficznym, przemawia do odbiorcy osobliwym językiem. Do odczytania jego przekazu niezbędny jest klucz, który stanowią wiedza i wrażliwość. Jego posiadanie lub brak determinuje nastawienie i konkretne działania społeczne: pozytywne lub negatywne.

Według Zbigniewa Kobylińskiego zagrożenia w stosunku do dziedzictwa kulturowego możemy podzielić na: „zewnątrzne, takie na których powstanie nie mamy wpływu (środowisko specjalistów) i możemy przeciwdziałać tylko szkodliwym ich skutkom, i wewnętrzne takie których, powstanie jest w znacznej mierze grzechem nas samych”³². W niniejszym artykule skupię się jedynie na zagrożeniach zewnętrznych - czyli tych nie powiązanych ze środowiskiem specjalistów, noszących znamiona działalności człowieka, którym należy przeciwdziałać i które stanowią największe zagrożenie dla zrównoważonego rozwoju zasobów kulturowych na świecie.

Na podstawie analizy materiału aktowego, zalicza się do kategorii przestępczości przeciw zasobom kulturowym (z wyłączeniem sytuacji politycznych – masowych zbrodni na dziedzictwie) następujące czyny: kradzież, przemyt, paserstwo, pracownicze zagarnięcie dóbr kultury, uszkodzenie i zniszczenie dóbr kultury, oszustwo, rabunek, przywłaszc-

---

³² C. R. McGlimsey, *Public Archeology*, London 1972, s. 7.

czenie, łapownictwo i przekupstwo związane z nielegalnym obrotem dobrami kultury, spekulacja dobrami kultury, fuszerstwo dóbr kultury i kradzież rozbójniczą³³. Nielegalny obrót, czyli wszelkiego rodzaju kradzież, rabunek, przemyt, łapownictwo i przekupstwo oraz przywłaszczenie, stanowi 95% wszystkich popełnianych przestępstw tego rodzaju³⁴.

Większość przestępstw popełnianych przeciw dziedzictwu kulturowemu dotyczy obiektów zaliczanych do kategorii sztuk pięknych, zabytków archeologicznych oraz obiektów etnograficznych³⁵. Jak pisze Marcin Trzciniński „Ekspertci twierdzą, że roczne straty ponoszone w wyniku procederu nielegalnego handlu dobrami kultury i sztuki wynoszą około miliard dolarów, ustępując na tym polu jedynie międzynarodowemu przemytowi narkotyków i broni. W związku z ciągłym wzrostem cen na rynku dzieł sztuki spodziewane jest pogłębienie strat materialnych wynikających z nielegalnego handlu, w przyszłości”³⁶. Problem nielegalnego obrotu zasobami kulturowymi jest dziś zjawiskiem globalnym i dotyczy całego świata. Nielegalne, nie rejestrowane i nie opracowywane poszukiwania oraz kradzieże mają na celu dostarczenie jak największej ilości towaru. Stają się nim światowe zasoby kulturowe sprowadzone w tym kontekście jedynie do roli dóbr luksusowych o konkretnej wartości rynkowej³⁷.

Nie ma wątpliwości, że sposób rozumienia dóbr kultury jako wytworów ludzkiej kreatywności, których najwyższą wartością jest nie ich wartość społeczna i kulturowa a walory artystyczne, wiąże się z historią zachodnioeuropejskiego ruchu antykwarycznego, wyznaczającego

---

³³ M. Trzciniński *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym*. Warszawa 2010, s. 95.

³⁴ J. E. Conklin, *Art crime*. London 1994, s. 2.

³⁵ J. E. Conklin, *Art crime*. London 1994, s. 2; C. Renfrew, *Loot, legitimacy and ownership*, 2000, s. 9-13; N. Brodie, J. Doole i P. Watson, *Stealing history: the illicit trade in cultural material*. Cambridge 2000, s. 5.

³⁶ J. E. Conklin, *Art crime*. London 1994, s. 4.

³⁷ C. Renfrew, *Loot, legitimacy and ownership*, 2000, s. 15.

przez wieki kryterium dobrego smaku³⁸. Jego początki sięgają epoki włoskiego Renesansu, kiedy to klasyczne zabytki Rzymu i Grecji stanowiły trzon każdej poważnej kolekcji starożytności począwszy od Belwederu Watykańskiego po wszelkie mniejsze galerie i prywatne muzea. W tym samym czasie, równoległe do zainteresowania zabytkami archeologicznymi, formowała się idea „gabinetu osobliwości” - zbiorów opartych na materiale etnograficznym.

Akumulowanie olbrzymich zasobów dziedzictwa kulturowego w ramach działalności kolekcjonerskiej przez stulecia doprowadziło do pogarszającego się stanu zasobów dziedzictwa kulturowego w krajach pochodzenia we współczesności. Javier Pérez de Cuéllar-Sekretarz Generalny ONZ-już w 1995 r. podkreślał, że wciąż rosnący problem rabunku zabytków prowadzi do nieuchronnej katastrofy zasobów dziedzictwa kulturowego na świecie. Jego konsekwencje są silniejsze i dotkliwsze w tych rejonach świata, gdzie pisana historia jest relatywnie krótka, a prehistoria bogata, jednak jak dotąd dobrze nie poznana³⁹.

Obecnie kraje pochodzenia prowadzą liczne pertraktacje, mające na celu objęcie wspomnianych zasobów procesem restytucji⁴⁰. Mimo to, nie ma wątpliwości, że zgromadzenie ich w postaci wielkich kolekcji przyczyniło się do rozwoju nauk takich, jak archeologia czy etnologia, stymulowanego przez wielkich uczonych⁴¹. Dziś jednak żadna społeczność nie może godzić się na eksport materiału kulturowego na taką skalę. W dwudziestym wieku, każda z tych społeczności, otrzymała prawa i obowiązki dotyczące dziedzictwa kulturowego, oraz opracowa-

---

³⁸ Bourdieu 1989, s. 54; Price 2001, s. 106; C. Renfrew 2000, s. 17; N. Brodie i C. Luke 2008, s. 303 – 304.

³⁹ J. Pérez de Cuéllar, *Our creative diversity*, Paris 1995, s. 64.

⁴⁰ Restytucja, czyli bezwzględny zwrot zagrabionych dóbr kultury, jest zasadą „odwracania” skutków rabunku wojennego, przyjętą powszechnie co najmniej od początku XIX w. Por. Z. Kobyliński 2009, s. 251.

⁴¹ N. Brodie i C. Luke, The social and cultural context of collecting, [w:] *Cultural heritage and the antiquities trade*, N. Brodie (red.), s. 303-320. Gainesville 2008, s. 306.

ła własną legislacją regulującą zasady ochrony stanowisk i zabytków archeologicznych oraz w większości przypadków zakazującą eksportu materiału kulturowego⁴².

Pomimo tego, że moralność dalszego funkcjonowania czarnego rynku została zakwestionowana i potępiona przez społeczność międzynarodową, w dalszym ciągu się rozwija. Współcześnie nabywanie zabytków nielegalnie eksportowanych lub pozyskiwanych stało się niezaprzeczalnym faktem. Kolekcjonerzy, muzea i galerie sztuki partycypują w obrocie nielegalnym materiałem świadomie lub nieświadomie, ale permanentnie⁴³.

Trwałość nielegalnego rynku dobrami kulturowymi znajduje swoje uzasadnienie w ekonomii lokalnych gospodarek w krajach pochodzenia. Jak piszą Neil Brodie, Jenny Doole i Peter Watson „Zyski materialne jakich dostarcza handel tego typu materiałem, są częstokroć pożądanym zastrzykiem gotówki dla lokalnego społeczeństwa”⁴⁴. Niemniej jednak mieszkańcy zwykle otrzymują bardzo niewiele w zamian za zniszczenie ich własnego dziedzictwa. Ponadto, rabunek ograniczający zasoby kulturowe jest z punktu widzenia ekonomii niezrównoważony pod względem gospodarczym.

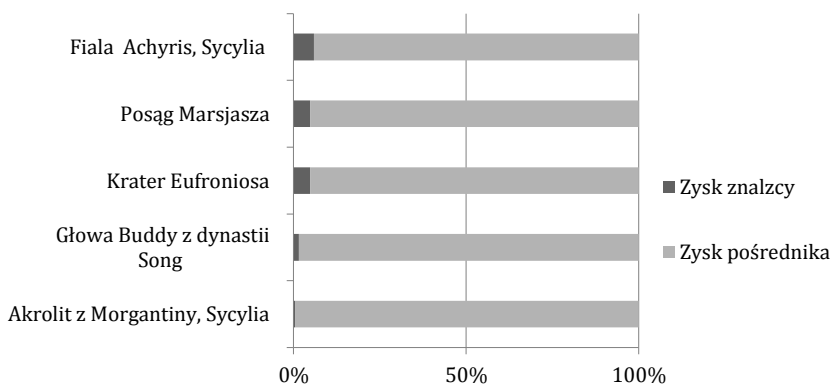
Strukturę zysku z nielegalnego obrotu dobrami kultury można prześledzić na podstawie znanych prokuraturze i opublikowanych w literaturze przypadków. Dostarczają one dokładnych danych, określając konkretne kwoty pieniężne kształtujące strukturę zysku w relacjach znalazca/złodziej, pośrednik, handlarz, ostateczny nabywca. Poniższy diagram (ryc. 1) pokazuje, jaki procent ceny końcowej otrzymał oryginalny znalazca.

---

⁴² N. Brodie, J. Doole i P. Watson, *Stealing history: the illicit trade in cultural material*, Cambridge 2000, s. 10-11.

⁴³ O’Keefe 1989, *Law and the Cultural Heritage*. London s. 539.

⁴⁴ C. Renfrew, *Loot, legitimacy and ownership*, 2000, s. 13.

Ryc. nr 1 Procent Zysku Krańcowego Otrzymany przez znalazcę.

Źródło - N. Brodie, J. Doole i P. Watson 2000, s. 14.

Jest oczywiste, że we wszystkich branżach pod uwagę przypadkach znalazca otrzymał około 1,5% zysku krańcowego. Reszta, czyli około 98% jest dzielona pomiędzy różnego typu pośredników. Oczywiście całkowity zysk nie jest pobierany przez jednego pośrednika – zazwyczaj jest to łańcuch transakcji. Ostateczni pośrednicy lub handlarze dzieł sztuki otrzymują 18-26% zysku krańcowego. Podobne cechy wykazuje handel materiałem etnograficznym i paleontologicznym⁴⁵.

Diagram ten unaocznia prawdę na temat ekonomii nielegalnego handlu dobrami kultury. Nielegalny handel stanowi nie zrównoważony ekonomicznie sposób wykorzystywania zasobów nie tylko kulturowych, ale także ludzkich, w krajach pochodzenia, a olbrzymie sumy pieniędzy uzyskiwane na rynku przeznaczenia zasilają gospodarkę lokalnych społeczeństw w znikomym stopniu. W związku z powiązaniem nielegalnego obrotu dobrami kultury z innymi rodzajami przestępczości, często zorganizowanej, stanowi on czynnik wstrzymujący rozwój krajów po-

⁴⁵ N. Brodie, J. Doole i P. Watson, *Stealing history: the illicit trade in cultural material*. Cambridge 2000, s. 14.

chodzenia i zagrażający nie tylko ekonomii lokalnej społeczności, lecz całych regionów.

Według raportu przygotowanego przez N. Brodie, J. Doole i P. Watsona w 2000 r., dotyczącego sytuacji nielegalnego rynku dóbr kultury, jest on powiązany głównie z nielegalnym handlem narkotykami i korupcją⁴⁶, która stanowi kolejny z czynników hamujących zrównoważony rozwój krajów pochodzenia.

Niszczycielski wpływ nielegalnego obrotu zasobami kulturowymi obrazuje obecna sytuacja prowincji Dhi Qar w Iraku. Teren prowincji obejmuje ruiny sumeryjskich miast: Ur, Eridu, Lagasz i Girsu⁴⁷, tym samym jest niezwykle bogaty w zasoby kulturowe. Skala problemu była sygnalizowana wielokrotnie począwszy od 2008 roku⁴⁸, kiedy stolica prowincji, miasto Nassiryah znalazło się pod całkowitą kontrolą uzbrojonych złodziei oraz lokalnych i międzynarodowych handlarzy dzieł sztuki⁴⁹. Taniej siły roboczej dostarczają regionalni farmerzy, którzy przebranzowali się w profesjonalnych kopaczy. Uzbrojone grupy lokalnej ludności kontrolują obecnie wszystkie główne drogi prowincji oraz szlaki transportowe stanowiące kanały przerzutowe dla towaru⁵⁰. Regionalne gangi złodziei są opłacane z góry przez bezpośrednich handlarzy lub ich agentów. Skutkiem ich współpracy są nielegalne wykopaliska, które od grudnia 2008 r. obejmują coraz większy teren⁵¹. Podobne działalność została udokumentowana w 2008 roku na terenie stanowisk archeologicznych Umma, Larsa i Jokha⁵². Materiał kulturowy docierający na rynek z tych stanowisk stanowią w większości fragmenty

---

⁴⁶ Tamże, s. 16.

⁴⁷ J. F. Bajaly, *The distruction of Cultural Herotage in Iraq*, Woodbridge 2008, s. 135-136.

⁴⁸ Tamże, s. 135-140. Por. N. Brodie 2008, s. 213.

⁴⁹ J. F. Bajaly, *The distruction of Cultural Herotage in Iraq*, s. 136.

⁵⁰ Tamże, s. 136.

⁵¹ www.lootingmatters.blogspot.com; 13.03.2011.

⁵² N. Brodie, *The social and cultural context of collecting*, [w:] *Cultural heritage and the antiquities trade*, N. Brodie (red.), Gainesville 2008, s. 313.

ściennych dekoracji w postaci ceglanych płytek. Opatrzanie zabytków pieczęciami sumeryjskich królów czyni je szczególnie interesującym towarem.

Badania rynku antykwarycznego z 2009 roku wykazały obecność obiektów irackiego pochodzenia na aukcjach w np. Stanach Zjednoczonych. Przykładowo w ciągu jednego dnia we wrześniu 2008 roku zostało wystawione na sprzedaż za pośrednictwem Internetu 300 tablic z pismem klinowym⁵³. Wszystkie wystawione na sprzedaż zabytki zostały zidentyfikowane przez eksperta jako pochodzące najprawdopodobniej z terenu starożytnego miasta Umma.

Szczegółowej analizie najbardziej aktualnych przypadków nielegalnego obrotu zabytkami irackiego pochodzenia dokonuje na swoim blogu⁵⁴ David Gill z Departamentu Starożytnej Historii Klasycznej oraz Egiptologii na Swansea University, Walia. W odpowiedzi na słowa Sekretarza Obrony Donalda Rumsfelda z tzw. „briefingu” Departamentu Obrony USA z dn. 11 kwietnia 2003 r. dotyczącego trudnej sytuacji zabytków irackich na międzynarodowym rynku antykwarycznym, w którym sekretarz stwierdza, że „Wolni ludzie niechlujni w wykorzystywaniu swojej wolności mają prawo popełniać błędy oraz zbrodnie i robić złe rzeczy”⁵⁵ (w nawiązaniu do polityki społeczności: handlarzy, kolekcjonerów i muzealników). David Gill pisze na swoim blogu: „społeczność międzynarodowa musi wciąż monitorować sprzedaż antyków, które mogą stanowić obiekty skradzione z muzeów archeologicznych lub stanowisk w Iraku. Rynek antykwaryczny może bowiem okazać się tajną przechowalnią zabytków czekających na sprzedaż w monecie kiedy nasza czujność zostanie uśpiona”⁵⁶.

---

⁵³ Internet: www.lootingmatters.blogspot.com, 12.03.2011.

⁵⁴ Internet: www.lootingmatters.blogspot.com; 20.01.2011.

⁵⁵ Internet: www.articles.cnn.com; 20.01.2011.

⁵⁶ Internet: www.lootingmatters.blogspot.com; 20.01.2011.

Słowa Davida Gilla zyskują na znaczeniu i aktualności szczególnie dziś, kiedy osiem lat po niechlubnej grabieży muzeów⁵⁷ i stanowisk archeologicznych Iraku wciąż odnotowujemy przypadki funkcjonowania na rynku antykwarycznym zabytków skradzionych z tego terenu, a wojna domowa w Iraku trwa nadal dostarczając dalszych możliwości niszczenia zasobów kulturowych.

Proceder nielegalnego obrotu dobrami kultury, w skali globalnej dotyczy dziś nie tylko działalności handlarzy dzieł sztuki i społeczności prywatnych kolekcjonerów, lecz także powszechnie poważanych instytucji, takich jak muzea. Dla unaocznienia roli muzeów w funkcjonowaniu przestępczości przeciw zabytkom, chciałabym odnieść się do raportu Stowarzyszenia Dyrektorów Muzeów Sztuki, (*Association of Art Museum Directors* w skrócie AAMD). W lutym 2006 r. AAMD wydało oświadczenie na temat wpływu zakupów dokonywanych przez muzea członkowskie stowarzyszenia na rynek dzieł sztuki. Zgodnie z powyższym oświadczeniem stanowiły one niewiele poniżej 10% rejestrowanego handlu światowego. Według wniosków końcowych zawartych w raporcie muzea członkowskie AAMD wydały w okresie pięciu lat (2000 – 2005 r.) 7000000 dolarów rocznie, na cele nabywcze. Znaczną część, bo aż 98% wszystkich zabytków, zakupionych przez członków stowarzyszenia w tym okresie, stanowiły zabytki niewiadomego pochodzenia, które pojawiły się w obrocie po roku 1970²²⁵. W związku z olbrzymią odpowiedzialnością spoczywającą na instytucjach muzealnych oraz zatrważającą rzeczywistością, którą przybliżają prezentowane

---

⁵⁷ W okresie prowadzenia działań zbrojnych, rozpoczął się rabunek stanowisk archeologicznych na szeroką skalę. W kwietniu 2003 r. front dotarł do Bagdadu. Wiele irackich instytucji kultury zostało zagrożonych, włączając w to Iracką Bibliotekę Narodową i Archiwa Narodowe, Muzeum Narodowe, Muzeum Sztuk Pięknych oraz Dom Manuskrptów im. Saddama. W latach 2003 – 2005 powstały dwa oficjalne raporty autorstwa M. Bogdanosa oraz M. J. Deeb dotyczące tych zniszczeń. Według zamieszczonych w nich informacji najbardziej ze wszystkich instytucji kultury ucierpiało Irackie Muzeum Narodowe, pomimo że rabunek Biblioteki Narodowej i Archiwów Narodowych został przeprowadzony również na szeroką skalę.

powyżej fakty, chciałabym odnieść się również do prawodawstwa skierowanego do konkretnych grup społecznych, ze szczególnym naciskiem na analizę Kodeksu Etyki ICOM. Istnieje wiele kodeksów etycznych i wytycznych przygotowanych przez organy krajowe lub międzynarodowe dotyczących działalności muzealnej. Przez lata priorytety i postawa społeczności muzealnej zmieniały się wraz z wprowadzaniem nowych reguł moralnych. W latach siedemdziesiątych XX w. problem nielegalnego obrotu dobrami kultury stawał się coraz bardziej aktualny, (zwłaszcza po przyjęciu postanowień konwencji UNESCO).

Wandalizm jest kolejnym negatywnym czynnikiem hamującym mądre wykorzystanie i zrównoważony rozwój światowych zasobów kulturowych. Ze względu na przyczynę sprawczą wyróżnia się wandalizm: ideowy, religijny i polityczny oraz wandalizm dla czynu samego w sobie⁵⁸. Wandalizm rozpatrywany w kontekście ideowym, politycznym czy religijnym jest ściśle związany ze zjawiskami manipulacji społeczeństwem lub jego grupami i indoktrynacją. Są to procesy społeczne stymulowane zewnątrz, często przez grupy o charakterze terrorystycznym lub ekstremistycznym, ze względu na to trudno im przeciwdziałać. Tego typu działania objawiają się w postaci zorganizowanych akcji, których celem jest przyciągnięcie uwagi społeczności światowej i demonstracja buntu przeciw niewygodnym ideowo wartościom. Jednym z głównych warunków ochrony i kultywacji dziedzictwa kulturowego przez społeczeństwo jest uznanie go za dobro wspólne lub osobistą własność. Indoktrynowana jednostka działająca zgodnie z przyjętą ideologią uznaje za swoje dziedzictwo tylko te dobra kulturowe, które są z nią zgodne. W związku z tym niemożliwa staje się akceptacja wielu elementów dziedzictwa kulturowego, z którymi ta jednostka się styka. Uznanie ich za nieistotne, szkodliwe, nieodpowiednie lub niezgodne

---

⁵⁸ A. Chojnacka, A. Furmanek, *Pamięć czy zapomnienie? - problematyka społeczna zarządzania dziedzictwem kulturowym*, Poznań 2008, s. 242.

ideowo prowadzi do zapomnienia lub bezpowrotnego zaniku tych elementów⁵⁹.

Interesującym przykładem wandalizmu podporządkowanego doktrynie polityczno-religijnej lub nawet aktu o znamionach terrorystycznych jest sprawa posągów Buddy z Bamian. Mimo apelu Dyrektora Generalnego UNESCO Koichiro Matsuura i rokowań specjalnego wysłannika - francuskiego dyplomaty Pierre Lafrance, oraz głosów sprzeciwu napływających z całego świata, afgańscy talibowie dokonali zniszczenia dwóch największych posągów Buddy w tym kraju. Wyjaśniając opinii publicznej, że kwestia ta jest wyłącznie wewnętrzną sprawą religijną związaną z prawem islamu zakazującym przedstawień materialnych wizerunków ludzi i innych istot żywych. Przyniesiony przykład jest jednym ze skrajnych przypadków wandalizmu ideowego.

Podobny wydźwięk miało propagandowe wykorzystanie Złotej Świątyni sikhów w AmritSarze do celów wojskowych, przez ekstremistyczny ruch wyzwolenia Khalistanu związanych z osobą Sant Jarnail Singh Bhindranwala. „Złota Świątynia pod nosem policji została przekształcona w fortecę i skład broni. [...] Indira Gandhi oświadcza w telewizji, że wyczerpane zostały wszystkie możliwości pokojowego rozwiązania konfliktu z „szaleńcami bożymi” pod wodzą Bhindranwala, i wysłała do Pendżabu armię. Piątego czerwca rozpoczyna się operacja Błękitna Gwiazda – szturm na Złotą Świątynię. Wśród generałów dowodzących operacją było dwóch sikhów – ich zadaniem było zdobycie Harmandiru i jednocześnie oszczędzenie sanktuarium. Gdyby wojsko wprowadzono rok czy dwa lata wcześniej, byłoby to możliwe, ale w 1984 Złota Świątynia była już twierdzą. Szturm powiódł się dopiero wtedy, gdy zdecydowano się na użycie czołgów. Dużą część budowli zniszczono, spłonęła także świątynna biblioteka z bezcennymi manu-

---

⁵⁹ Tamże, s. 243.

skryptami”⁶⁰. Nawet umiarkowani sikhowie uznali atak na świątynię za świętokradztwo. 31 października 1984 r. Indira Gandhi została zamordowana w ataku terrorystycznym, w którym wzięło udział dwóch sikhów z jej osobistej ochrony. Była to kara za zniszczenie ich świętego dziedzictwa, która doprowadziła jednak do kolejnej tragedii sikhijskiej mniejszości. Śmierć córki Nehru wywołała bowiem falę krwawych pogromów na terenie całego kraju. W taki oto sposób wykorzystanie w celach wojskowych świętego dziedzictwa kulturowego sikhów doprowadziło do największego załamania strategii zrównoważonego rozwoju we współczesnych Indiach, nie tylko w kontekście kulturowym ale przede wszystkim społecznym.

Przytoczone powyżej przykłady zmuszają do rozważań nad wymiarem opisanych problemów. Czy prowadzenie kilkudniowego „spektaklu” przez talibów niszczących istotne dla całej społeczności światowej - w ocenie UNESCO - posągi Buddy na oczach międzynarodowej społeczności można nazwać aktem terroru? Czy przytoczony przykład zbezczeszczenia obiektu kultu jaki stanowiła dla sikhów „Złota Świątynia” był jedynie częścią kontrowersyjnej operacji wojskowej czy może przykładem kulturowej marginalizacji i prześladowania? Racjonalna ocena opisywanych zjawisk powinna odnosić się nie tylko do ich bezpośrednich skutków dla zasobów kulturowych ale również społecznych konsekwencji, które spowodowała ich destrukcja.

Istnienie wspólnego dziedzictwa ludzkości, uniwersalnej spuścizny wymagającej opieki i ochrony generuje problemy w wymiarze globalnym. Współczesna sytuacja zasobów kulturowych na świecie nie wykazuje optymistycznych tendencji. Wciąż generowany jest popyt na materiał nielegalnego pochodzenia na rynku antykwarycznym. Powodem do zmartwień stają się statystyki rynkowe alarmujące o coraz wyższym odsetku sprzedaży tego typu materiałów. Olbrzymia skala pro-

---

⁶⁰ A. Siewierska-Chmaj, *Amritsar święte miasto sikhów*, „Znak” 2006, nr 3 (610), s. 97.

blemu prowadzi nieuchronnie do katastrofy zasobów kulturowych tych krajów. Również statystyki dotyczące innych działań godzących w politykę zrównoważonego rozwoju w kontekście zasobów dziedzictwa kulturowego takich jak wandalizm czy akty o charakterze terrorystycznym wykazują w ostatnim czasie tendencje wzrostową. Monitorowaniem międzynarodowej przestępczości w stosunku do światowych zasobów kulturowych zajmuje się między innymi Interpol czy Europol jednak ich działania w kontekście przeprowadzonej analizy nie mogą zostać uznane za wystarczające.

W związku z tym należy w tym miejscu postulować powołanie międzynarodowej służby ochrony zabytków, która prowadziłaby ogólnoswiatową działalność na bazie uniwersalnego prawa międzynarodowego. Jedynie ścisła kontrola ochrony zasobów kulturowych we wszystkich jej wymiarach, mianowicie lokalnym, regionalnym, międzynarodowym i globalnym może przynieść wymierne skutki w walce z omówionymi problemami i zagrożeniami. Niestety jak dotąd brak jest spójnego międzynarodowego systemu prawno-administracyjnego ochrony dóbr kultury. Dodatkowo, pomimo że wszystkie międzynarodowe akty prawne stawiały sobie za cel zmarginalizowanie lokalnych partykularizmów w dziedzinie prawa, okazały się one nieskuteczne w walce z procederem wynoszenia prywatnej korzyści ponad dobro kolektywne – szczególnie w kontekście nielegalnego obrotu. Obieg materiału kulturowego, pokonującego kolejne granice stref rynkowych, zaczyna się zawsze w tym samym miejscu, w kraju pochodzenia. Globalna walka z procederem nielegalnego obrotu dobrami kultury musi więc współgrać z działalnością na rzecz opieki i ochrony na poziomie lokalnym. Również w przypadku innych negatywnych działań w stosunku do zasobów kulturowych takich jak wandalizm prosta wiara lokalnych społeczności w słuszność podejmowania działań na rzecz ochrony własności kolektywnej, ustępuje na rzecz realizacji polityki własnego, czy to ekonomicznego czy propagandowego lub ideowego interesu.

W ten sposób pomimo prób na rzecz ochrony, podejmowanych w dziedzinie prawa i administracji, zasoby kulturowe ludzkości ubożeją każdego dnia.

BIBLIOGRAFIA:

- Bouchenaki M., *UNESCO and safeguarding of cultural heritage in post conflict situation: efforts at UNESCO to establish an inter-governmental fund for the protection of cultural property in times of conflict*, [w:] *Antiquities under siege: cultural protection after the Iraq war*, L. Rothfield (red.), New York 2008,
- Bajjalý J. F. , *The destruction of Cultural Heritage in Iraq*, Woodbridge 2008, s. 135-136.
- Brodie N., *The social and cultural context of collecting*, [w:] *Cultural heritage and the antiquities trade*, N. Brodie (red.), Gainesville 2008.
- Brodie N., Doole J., Watson P, *Stealing history: the illicit trade in cultural material*. Cambridge 2000.
- Chojnacka A., Furmanek A., *Pamięć czy zapomnienie? - problematyka społeczna zarządzania dziedzictwem kulturowym*, Poznań 2008.
- Conklin J. E. , *Art crime*, London 1994.
- Czaputowicz J., *Teoria Stosunków Międzynarodowych*, Warszawa 2008.
- Edsel, *Obrońcy dzieł sztuki: alianci na tropie skradzionych arcydzieł*, Wrocław 2009.
- McGlimsey C. R., *Public Archeology*, London 1972
- Gibson M, *The Acquisition of antiquities in Iraq, 19th century to 2003, legal and illegal*, [w:] *The destruction of cultural heritage in Iraq*, P. G. Stone, J. F. Bajjalý (red.) New York 2008.
- Kobyliński Z., *Własność dziedzictwa kulturowego*, Warszawa 2009
- Kowalski W., *Międzynarodowe prawne aspekty ochrony wspólnego dziedzictwa kulturowego. Od sporów do współpracy*, [w:] *Ochrona wspólnego dziedzictwa kulturowego*, J. Kowalczyk (red.), s. 15. Warszawa 1993.
- O'Keefe P., *Law and the Cultural Heritage*. London 1989.
- Pérez de Cuéllar J., *Our creative diversity*, Paris 1995.

Renfrew C., *Loot, legitimacy and ownership*, 2000.

Siewierska-Chmaj A., *Amritsar święte miasto sikhów*, „Znak” 2006, nr 3 (610).

Trzcíński M., *Przestępczość przeciwko zabytkom archeologicznym*, Warszawa 2010.

AKTY PRAWNE:

Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.).

Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (podpisana w Paryżu 17 listopada 1970 r.).

Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego (podpisana w Hadze dn. 14 maja 1954r.).

Statut Rzymski (przyjęty w Rzymie przez Międzynarodowy Trybunał Karny 17 lipca 1998 r.).

Internet: www.lootingmatters.blogspot.com; 13.03.2011.

Internet: www.articles.cnn.com; 20.01.2011.

Monika Podkowińska*

MEDIACJE W OBSZARZE KONFLIKTÓW RODZINNYCH

Mediation in the family conflict's realm

Summary

The article presents role of mediation in family disputes, putting also attention to selection of communication skills of mediator. The importance of such skills in the mediation process as active listening, asking questions, choice of subject and interrupting has been discussed. Author also drew attention to the fact that these skills are the key to the success not only in the field of mediation, but also in family communication, or social work.

Integralną częścią życia każdej rodziny jest konflikt, którego skutki determinują jakość relacji oraz atmosferę domowego ogniska. Przyczyn konfliktów jest bardzo wiele. Do głównych można zaliczyć wspólne dzielenie zasobów, wzajemna zależność, brak umiejętności komunikacyjnych, cechy osobowości, brak komunikacji, złe nawyki w słuchaniu, czy zbyt silne dążenie do bliskości i spójności a także nieumiejętne dostosowywanie się do pojawiających się w rodzinie oraz jej otoczeniu zmian. Niewątpliwie w tej kwestii znaczenia nabiera również czas, który jest czynnikiem determinującym ilość i jakość wspólnych rozmów. Spółność w jaki rodzina spędza czas wolny, a także ilość owego czasu jaki bliscy poświęcają na rozmowy, zrozumienie członków rodziny i poznanie ich potrzeb, determinuje relacje rodzinne, ich charakter i siłę więzi.

---

* Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Rodzina, w której konflikty stają się złożone i sytuacja kryzysu staje się zbyt trudna do opanowania i konstruktywnego rozwiązania, staje przed możliwością skorzystania z pomocy osoby trzeciej – osoby, która będzie obiektywna i neutralna, a także „wolna” od negatywnych i silnych emocji jakie towarzyszą nieporozumieniom. Zaletą mediacji w takiej sytuacji staje się fakt, iż osoby bliskie mogą często patrzeć na problem przez pryzmat emocji, stosunku do innych członków rodziny, co powoduje, że przyjęty przez nich styl rozwiązania konfliktu nie jest satysfakcjonujący dla wszystkich.

Celem artykułu jest wskazanie możliwości jakie w sferze konfliktów rodzinnych dostarczają mediacje – stanowiące jedną z wielu dróg służących rozwiązaniu nieporozumień, z którymi sami członkowie rodziny nie są w stanie sobie poradzić. Ponadto w artykule przedstawiono podstawowe umiejętności komunikacyjne mediatora, które stanowią postawę budowania relacji i zrozumienia drugiego człowieka, jego problemów i oczekiwań. Z tego też względu zostały one zaliczone do podstawowych umiejętności rozwiązywania konfliktów w sferze rodziny, jakie powinny charakteryzować nie tylko mediatorów, ale także członków rodziny, którzy pragną budować rodzinę w oparciu o atmosferę szczerości, zrozumienia i szacunku.

Mediacje w świecie rodziny

Sytuacje konfliktowe rodziny mogą rozwiązywać na różnorodne sposoby, wybierając różnorodne style „wyjścia” z kryzysu. Jedną z dróg rozwiązywania sytuacji kryzysowych, z którymi członkowie rodziny nie potrafią sobie sami poradzić są mediacje.

Mediacje są procesem, w którym obiektywny, neutralny i bezstronny mediator pomaga stronom konfliktu w dojściu do porozumienia i znalezieniu rozwiązania, które będzie satysfakcjonowało każdą stronę konfliktu. G. Nordhelle w swej definicji mediacji podkreśla rów-

niez znaczenie bezstronności osoby trzeciej pomagającej osobom zagrożonym w kryzysie znaleźć a nie narzucić właściwe rozwiązanie konfliktu. Autorka stwierdza, że „mediacje są nieformalnym procesem, w którym bezstronna osoba trzecia pomaga stronom wypracować rozwiązanie konfliktu możliwe do przyjęcia przez obie strony”¹. Owa bezstronność i neutralność mediatora stanowi „siłę mediacji” i daje możliwość pomocy stronom konfliktu w jak najbardziej odpowiedni i satysfakcjonujący je sposób. To bezstronność jest cechą mediacji, która wyraźnie odróżnia ten proces od pomocy jaką oferują w sferze rozwiązywania problemów rodzinnych osoby znajome, rodzina i bliscy. Pamiętać bowiem należy, że w sytuacji gdy na przykład małżonkowie przeżywają kryzys i szukają drogi wyjścia z sytuacji konfliktowej, bliscy – rodzice czy rodzeństwo mogą starać się pomagać ale dostrzegając i analizując problem tylko z jednej perspektywy. Tak więc matka ocenia zaistniałą sytuację z perspektywy córki, nie widząc tego co czuje i jak postrzega konflikt zięć. Zatem proponowane przez nią rozwiązanie może być tym, które satysfakcjonuje jedynie jedną ze stron – córkę. Dlatego właśnie jednym z głównych wymogów wobec mediatora jest pozostanie neutralnym i obiektywnym. Mediator nie może „opowiedzieć się po żadnej stronie – ma być w równej mierze sprzymierzeńcem każdej z nich”².

P. Waszkiewicz zwraca uwagę na różnice w interpretowaniu i definiowaniu takich pojęć jak bezstronność i neutralność mediacji. Autor zauważa, że choć często stosowane są one zamiennie należy zaznaczyć istniejące pomiędzy tymi pojęciami różnice definicyjne. „Jeżeli bezstronność określić można jako niezwiązanie mediatora w żaden sposób z żadną ze stron i nieopowiadanie się po żadnej z nich, to neutralność

---

¹ G. Nordhelle, *Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów*, Gdańsk 2010, s. 27.

² P. Waszkiewicz, *Zasady mediacji*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morka, Warszawa 2009, s. 96.

najprościej ująć jako niezwiązanie mediatora z przedmiotem sporu oraz brak interesu w jakimkolwiek szczególnym sposobie jego zakończenia”³.

Warto także zwrócić uwagę na jeszcze jedną cechę mediacji jaką jest poufność, która pozwala na zagwarantowanie stronom pogrążonym w kryzysie bezpieczeństwa. Poufność oznacza, iż mediator nie tylko nie może nagrywać rozmów prowadzonych ze stronami konfliktu, ale także nie może ujawniać informacji uzyskanych w trakcie przebiegu tego procesu. „W mediacji rodzinnej obawa przed wydostaniem się pewnych informacji «na zewnątrz» może wynikać z zagrożenia poczucia własnej wartości – strachu przed okazaniem się inicjatorem rozpadu związku, a z drugiej strony – lęku przed wystąpieniem w roli ofiary, osoby słabszej, skrzywdzonej”⁴. Silne emocje jakie towarzyszą rozmowom o problemach i konflikcie niejednokrotnie stają się źródłem sytuacji, w której „zachowanie twarzy” rozmówcy staje się niemożliwe, dlatego pewność, że tego typu sytuacje komunikacyjne nie zostaną upublicznione staje się gwarancją bezpieczeństwa pozwalającą na otwartość i szczerłość.

Warto jeszcze raz podkreślić, iż mediacje stanowią jedną z wielu możliwych dróg rozwiązania konfliktów, jakie mogą wybrać członkowie rodzin będących w sytuacji konfliktu. Inną możliwością jest rozprawa sądowa. Jednakże w tym przypadku tylko jedna ze stron „zostaje zwycięzcą” a druga przegranym. W procesie mediacyjnym zaś osoba trzecia pomaga znaleźć stronom konfliktu, takie rozwiązanie, które będzie satysfakcjonujące dla obu stron, a także będzie przez obie strony zaakceptowane. N. Doherty i M. Guylor podkreślają, iż „ustrukturyzowany proces mediacji koncentruje się na obszarze, na którym możliwe jest znalezienie rozwiązania: na twórczej przyszłości, którą wszyscy uczestnicy potrafią sobie wyobrazić [...]. Kreatywne rozwiązania tego typu zapewniają wszystkim zainteresowanym osobom rozwiązanie typu win-

---

³ Tamże, s. 97.

⁴ Tamże, s. 101.

win”⁵. Co więcej w przypadku mediacji to strony konfliktu są zaangażowane w pełni w szukanie konstruktywnego rozwiązania problemu, zaś w procesie sądowym obie strony wyrzekają się sprawowania kontroli nad sprawą, a w ich imieniu przemawiają prawnicy, skoncentrowani na tych faktach, które mają wartość dowodową. Oznacza to, iż strony konfliktu nie mogą wpływać na wyrok i nie mogą przedstawiać tych kwestii i faktów, które są ich zdaniem niezmiernie ważne, ale nie mają wartości dowodowej⁶. Co więcej wyrok sądowy zostaje niejako narzucony stronom, a nie jest przez nie wypracowany. W przypadku strony przegranej, może dojść do sytuacji, iż nie będzie ona chciała zaakceptować owego wyroku, który będzie postrzegać jako niewłaściwy i niesprawiedliwy. Tego typu postrzeganie rozwiązania konfliktu, może prowadzić do sytuacji, w której przegrany nie wywiązuje się z obowiązków nałożonych na niego przez sąd. Oczywiście jest fakt, iż strony konfliktu łatwiej akceptują warunki umowy, jeśli mają na nią wpływ i mogą wspólnie pracować nad rozwiązaniem, które będzie korzystne dla wszystkich.

Co więcej proces mediacji sprzyja nie tylko wypracowaniu rozwiązania, które jest akceptowane przez obie strony konfliktu, ale można mówić o tym, iż obie strony identyfikują się z takim wynikiem rozmów. Mediacje zatem sprzyjają znalezieniu porozumienia, zaś rozprawa sądowa może konflikt zaostriżyć. Tak więc „w procesie sądowym relacje pomiędzy stronami bardzo często ulegają pogorszeniu. W walce o przychyłność sędziego dużą rolę mogą odgrywać próby oczernienia przeciwnika”⁷. Zatem rozprawa sądowa może prowadzić do podtrzymania lub umocnienia przeświadczenia, iż druga strona jest przeciwnikiem, mediacje zaś prowadzą do odnalezienia porozumienia, które

---

⁵ N. Doherty, M. Guyley, *Mediacja i rozwiązywanie konfliktów w pracy*, Warszawa 2010, s. 25.

⁶ G. Nordhelle, *Mediacja. Sztuka rozwiązywania*, s. 27.

⁷ Tamże, s. 34.

łączy a nie dzieli strony konfliktu, które prowadzi do złagodzenia sytuacji kryzysowej, a nie do eskalacji konfliktów.

Mediacje nie tylko różnią się od rozprawy sądowej, ale także nie można ich utożsamiać z terapią. Choć terapia i mediacje mają za zadanie poprawę jakości komunikacji pomiędzy stronami, to główne cele tych procesów są inne. W przypadku mediacji mówimy o celu jakim jest znalezienie właściwego i satysfakcjonującego obie strony rozwiązania konfliktu. Natomiast terapeuta skupia się przede wszystkim na pracy nad myślami, emocjami oraz wzorami zachowań⁸.

Oczywiście w przypadku mediacji i terapii ważną rolę odgrywają emocje – w przypadku konfliktu są to często silne, negatywne emocje uniemożliwiające podejmowanie racjonalnych decyzji i obiektywne spojrzenie na problem. Jak zauważają F. Bohm, S. Laurell „niektórymi ludźmi podczas kłótni sterują tak silne emocje, że ciężko jest o jakies konstruktywne działanie na rzecz opanowania konfliktu”⁹. W takich sytuacjach mediator powinien kierować procesem w taki sposób, aby owe emocje nie doprowadziły do tego, że cel mediacji nie będzie możliwy do zrealizowania. Owa kontrola nad procesem pozwala na tworzenie atmosfery zaufania, szacunku, uznania wobec mediatora, a także bezpieczeństwa. Poczucie bezpieczeństwa z kolei prowadzi do otwartości i chęci współpracy, co stanowi klucz do realizacji celu mediacji, jakim jest znalezienie właściwego rozwiązania konfliktu.

Oczywiście choć emocje są częścią sytuacji konfliktowej to jednak „nigdy nie staną się głównym tematem mediacji; można ewentualnie pozwolić na ich ograniczone wyrażanie w sytuacji, gdy może to pomóc w jaśniejszym zdefiniowaniu istoty konfliktu”¹⁰.

---

⁸ Tamże.

⁹ F. Bohm, S. Laurell, *Rozwiązywanie konfliktów. Praktyczny poradnik dla pracodawców i menedżerów*, Gdańsk 2009, s. 100.

¹⁰ G. Nordhelle, *Mediacja. Sztuka rozwiązywania*, s. 35.

To co jeszcze odróżnia proces mediacji od terapii to niewątpliwie kwestie odnoszące się do kontroli przebiegu procesu, a także wybór tematu rozmów. Ponieważ na barkach mediatora „spoczywa odpowiedzialność za proces, wymaga się od niego aktywnego moderowania tematów rozmowy, jak i samego tonu, w jakim ona przebiega. W przypadku terapii to klient ustala zazwyczaj, o czym chce mówić, terapeuta zaś nie kwestionuje tych wyborów”¹¹. Oczywiście może się zdarzyć, że członkowie rodziny będący w sytuacji konfliktu traktują rozwiązanie jakim są mediacje jako ostatnią szansę na wypracowanie porozumienia, bądź mają nadzieję, że pomoże on im w nakłonieniu drugiej strony do podjęcia rozmów, gdy ta nie jest zainteresowana wypracowaniem wspólnego rozwiązania problemu. A. Cybulko zauważa również, że „skłócenia małżonkowie często traktują mediację jako ostatnią szansę na poradzenie sobie z problemem, kiedy trudno dojść do porozumienia albo małżeństwo się rozpada. W tym kontekście zainteresowani postrzegają pomoc mediatora przede wszystkim w wymiarze psychologicznym, czasami na pograniczu terapii”¹².

Małżonkowie są zainteresowani pomocą mediatora również w sytuacji, gdy zamierzają rozstrzygnąć kwestie sporne w sądzie. Jednakże przed zastosowaniem takiego rozwiązania, które doprowadzi w ostateczności do rozwodu, udają się do mediatora po to, aby w procesie mediacji - który daje poczucie kontroli nad przebiegiem rozmowy - ustalić rozwiązanie kwestii trudnych i ważnych takich jak chociażby opieka nad dzieckiem.

Warto także dodać, iż mediacje rodzinne mogą dotyczyć rozstrzygnięcia problemów w zakresie kwestii materialnych (np. alimenty czy podział majątku), jak i niematerialnych (np. opieka nad dzieckiem czy zasady kontaktowania się i komunikacji)¹³. Co więcej może dojść

---

¹¹ Tamże, s. 35.

¹² A. Cybulko, *Mediacja w sprawach rodzinnych*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, s. 194.

¹³ Por. tamże, s. 193-194.

także do sytuacji, w której to sąd skieruje członków rodziny na drogę mediacji. „Strony mogą zostać skierowane do mediacji w różnych sprawach rodzinnych, np. zarówno w toku sprawy o rozwód lub separację, jak i w sprawach opiekuńczych. Zakres przedmiotowy mediacji jest określany przez sąd w postanowieniu o skierowaniu sprawy do mediacji”¹⁴.

Niezależnie jednak od tego, czy to sąd skierował członków rodziny do mediacji, czy też sami się zgłosili do ośrodka mediacyjnego, należy jeszcze raz podkreślić, iż mediator jako osoba trzecia, bezstronna i neutralna, przestrzegając zasad poufności stara się pomóc stronom w znalezieniu satysfakcjonującego ich rozwiązania problemu. Istotną kwestią w tym względzie pozostają umiejętności mediatora, którymi powinna charakteryzować się osoba starająca się przezwyciężyć bariery komunikacyjne i określić to, co stanowi źródło konfliktu w rodzinie.

Rozwiązywanie konfliktów rodzinnych a umiejętności komunikacyjne mediatora

Rozważając kwestie dotyczące mediacji w życiu rodziny warto zatem zwrócić uwagę na umiejętności komunikacyjne mediatora. Do owych umiejętności można zaliczyć między innymi aktywne słuchanie nastawione na odbiór i zrozumienie tego w jaki sposób strony postrzegają konflikt, zadawanie pytań, a także odpowiedni wybór tematu, czy kwestia przerywania.

Aktywne słuchanie stanowi klucz do zrozumienia drugiego człowieka – jego potrzeb, oczekiwań, opinii i tego w jaki sposób postrzega on sytuację konfliktu. W praktyce komunikacyjnej można wyróżnić różne reakcje słuchającego, a więc różnorodne sposoby słuchania i zainteresowania wysyłanymi przez mówcę komunikatami. Jak zauważa J. Brownell „dowodem dobrego słuchania jest właściwa reakcja.

---

¹⁴ Tamże, s. 195.

Rozmówcy w znacznej mierze oceniają skuteczność twojego słuchania na podstawie tego, co odpowiesz albo co zrobisz w odpowiedzi na ich komunikat¹⁵. Reakcja stanowi ostatni – zewnętrzny - element procesu słuchania i może przyjmować między innymi formę słuchania w milczeniu, zadawania pytań, parafrazowania, wyrażania empatii, wspierania czy doradzania. Każda z wymienionych powyżej reakcji słuchającego stanowi ważny komponent kompetencji komunikacyjnych mediatora. Każda może być pomocna i pozwalać realizować cel mediacji, w zależności oczywiście od czasu, miejsca, umiejętności komunikacyjnych, cech osobowości i oczekiwań względem procesu porozumiewania się jakie charakteryzują rozmówców. Słuchanie jest narzędziem komunikacyjnym, które nie tylko pozwala na lepsze zrozumienie człowieka, ale także pozwala na zrozumienie istoty konfliktu i tego co dla rozmówcy jest ważne. Słuchanie dostarcza zatem odpowiedzi na pytanie czego strony konfliktu oczekują, co jest im potrzebne oraz jakie mają oczekiwania względem drugiej strony. Słuchanie pełni również inną ważną funkcję – pozwala mediatorowi na budowanie odpowiedniej atmosfery rozmowy – atmosfery szacunku, zaufania i bezpieczeństwa. „Kiedy strony zyskują świadomość, że mediator naprawdę ich słucha, obdarzają go automatycznie większym zaufaniem. Uwaga mediatora sprawia, że strony czują się dostrzeżone i szanowane¹⁶”.

Kolejną umiejętnością mediatora kluczową z punktu widzenia realizacji celu mediacji jest zadawanie właściwych i odpowiednich pytań – pytań, które pomogą określić istotę konfliktu, będą skłaniały do refleksji, a także ułatwią mediatorowi poprowadzenie rozmowy w wybranym kierunku. Istotną kwestią pozostaje oczywiście to, aby zadawać pytania szczerze, a więc takie które służą zrozumieniu rozmówcy i zdobyciu potrzebnych informacji, a nie ich przekazaniu. W skutecznym

---

¹⁵ J. Brownell, *Reagowanie na komunikaty*, w: *Mosty zamiast murów*, red. J. Stewart, Warszawa 2005, s. 225.

¹⁶ G. Nordhelle, *Mediacja. Sztuka rozwiązywania*, s. 131.

procesie komunikacji słuchacz zadaje pytania szczerze, a nie niby-pytania, które pozwalają mu na „przemycenie” pewnych komunikatów, często oceniających rozmówcę i wywołujących postawę obronną¹⁷.

W odniesieniu do pytań skłaniających do refleksji można wymienić dwa rodzaje tego typu pytań. Są to: pytania cyrkularne oraz hipotetyczne¹⁸. Pytania cyrkularne pozwalają na to, aby strony konfliktu zastanowiły się nad sytuacją w jakiej się znalazły, nad miejscem jakie zajmują w sferze konfliktu. Dają one możliwość spojrzenia na nieporozumienie z perspektywy drugiej strony i zauważenie faktu, że winne zaistniałej sytuacji komunikacyjnej są obie strony, a nie tylko ta druga. Jest to niezmiernie istotna kwestia, bowiem bardzo często członkowie rodzin są skłonni do przypisywania przyczyny konfliktu innym, a nie sobie, określania że to druga strona zawiniła i doprowadziła swoim zachowaniem do eskalacji konfliktu. Nie zauważają, że zarówno ich zachowania, jak i zachowania drugiej strony są niewłaściwe i konfliktogenne. G. Nordhelle podkreśla, iż „cyrkularne rozumienie przyczyn konfliktu oznacza zaakceptowanie faktu, że wina nie leży wyłącznie po stronie danej osoby, spór postrzegany jest natomiast jako większy wzorzec wzajemnych wpływów obu stron na siebie”¹⁹.

Innym rodzajem pytań skłaniającym do refleksji, na który zwraca uwagę autorka są pytania hipotetyczne. Tego typu pytania zaczynając się od słowa „Jeśli...”, odnoszą się do sytuacji wymyślonych, które nie budzą tylu negatywnych i silnych emocji, jak sytuacje rzeczywiste, które stanowią podstawę nieporozumień i sporów. Stronom łatwiej wypowiadać się na tematy wymyślone, niż spokojnie opowiadać o tym co jest i co je dzieli. Pytania te niwelują opór wobec tematów, o których strony niechętnie chciałyby rozmawiać, a jednocześnie pozwalają na

---

¹⁷ Szerzej na temat niby pytań w: R.B. Adler, L. B. Rosenfeld, R. F. Proctor II: *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Poznań 2011.

¹⁸ Por. G. Nordhelle, *Mediacja. Sztuka rozwiązywania*, s. 134-137.

¹⁹ Tamże, s. 134-135.

refleksję i spojrzenie na konflikt z innej perspektywy. Co więcej jak zauważa G. Nordhelle tego typu pytania nie tylko ułatwiają stronom zrozumienie sytuacji, ale także uświadamiają im konsekwencje podejmowanych przez nich działań i realizacji podjętych zamierzeń. Następujące pytanie pełni przedstawione powyżej funkcje: *Jeśli pójdziecie z tą sprawą do sądu, jakie będzie to miało konsekwencje dla waszego małżeństwa?*²⁰ Pytania tego typu kierowane do każdej ze stron pozwalają na zastanowienie się nad istniejącym problemem, ale także nad konsekwencjami podejmowanych działań.

Kolejną umiejętnością komunikacyjną mediatora jest odpowiedni dobór tematu oraz ustalenie zasad dotyczących przerywania. Mediator jest jedyną osobą, która w trakcie procesu może przerywać stronom, jeśli te w swych rozważaniach odchodzą od tematu. Zdarza się często, iż strony pogrążone w konflikcie albo odchodzą od tematu rozmowy, albo przekazują komunikat w sposób, który może prowadzić do eskalacji konfliktu. W takich sytuacjach obowiązkiem mediatora jest zareagować i przerwać mówcy, aby nie doprowadzić np. do sytuacji w której silne emocje będą w znacznym stopniu utrudniały dalszy przebieg rozmowy. Oczywiście zasady dotyczące przerywania powinny zostać przedstawione na początku procesu, tak aby strony były świadome tego, że nie mogą przerywać sobie wzajemnie wypowiedzi – tego typu uprawnienia posiada jedynie mediator, a służą one wyłącznie temu, aby nie odchodzić od wyznaczonego tematu. Ów temat wyznacza oczywiście mediator, bowiem strony pod wpływem silnych emocji są skłonne do zmiany tematu dyskusji bądź mieszania różnorodnych wątków i kwestii spornych. Dlatego to mediator musi podjąć decyzję o tym jaki będzie temat rozmowy, w jakiej kolejności poszczególne kwestie

---

²⁰ Por. tamże, s. 136-137.

będą omawiane, a także na jakie części tematyczne zostanie rozmowa podzielona²¹.

Biorąc pod uwagę wyżej wymienione wybrane umiejętności komunikacyjne mediatora, można odnieść je bezpośrednio na grunt komunikacji rodzinnej. Umiejętności odnoszące się do słuchania i wyboru odpowiedniej reakcji słuchającego, zadawania pytań, słuchania bez przerywania rozmówcy, a także „trzymania się” istoty problemu i konfliktu stanowią ważny zbiór kompetencji komunikacyjnych, które determinować mogą jakość komunikacji rodzinnej oraz umiejętność samodzielnego radzenia sobie z konfliktami przez członków rodzin. Omówione powyżej kompetencje komunikacyjne stanowią klucz do budowania satysfakcjonującego procesu porozumiewania się w rodzinie, pozwalając na budowanie więzi i atmosfery zaufania i szacunku.

Zważywszy powyższe należy podkreślić, iż owe umiejętności stanowią uniwersalny zbiór, który niezależnie od sytuacji komunikacyjnej determinuje jakość komunikacji i możliwość radzenia sobie z sytuacjami konfliktowymi. Są to umiejętności potrzebne nie tylko w pracy mediatora, ale także pracownika socjalnego czy każdego członka rodziny, który pragnie obok mówienia o swoich troskach i niepokojach, poznać i zrozumieć problemy i oczekiwania osób bliskich.

---

²¹ Szerzej na ten temat: tamże, s. 126-127.

BIBLIOGRAFIA:

Adler R.B., Rosenfeld L. B., Proctor II R. F.: *Relacje interpersonalne. Proces porozumiewania się*, Poznań 2011.

Bohm F., Laurell S., *Rozwiązywanie konfliktów. Praktyczny poradnik dla pracodawców i menedżerów*, Gdańsk 2009.

Brownell J., *Reagowanie na komunikaty*, w: *Mosty zamiast murów*, red. J. Stewart, Warszawa 2005.

Cybulko A., *Mediacja w sprawach rodzinnych*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morka, Warszawa 2009.

Doherty N., Guylor M., *Mediacja i rozwiązywanie konfliktów w pracy*, Warszawa 2010.

Nordhelle G., *Mediacja. Sztuka rozwiązywania konfliktów*, Gdańsk 2010.

Waszkiewicz P., *Zasady mediacji*, w: *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morka, Warszawa 2009.

Bartosz Łukaszewski*

SUBKULTURY MŁODZIEŻOWE I ICH WARTOŚCI

Youth's subcultural structures and their values

Summary

Article is based on the question of interdependence between concepts and social phenomena of youth subcultures and values. In this context is focused on impact of values on creation of youth subcultures and nature of activity of various subcultural groups manifesting and declaring their values. Article includes the definition of value, with an emphasis on value as a standard, norm and pattern and the definition of subculture, which includes the concept of social world. This enabled the presentation of various types of values in subcultures and draw a conclusion – analysis of values is fundamental for understanding of subcultures.

Keywords: *subculture, youth subcultures, social world, values, axiology*

Wartości, określona (specyficzna) aksjologia, to jeden z głównych konstytutywnych czynników subkultur młodzieżowych i odrębnych światów społecznych¹. Deskrypcja danych grup subkulturowych czy też

---

* UKSW w Warszawie

¹ Dynamiczne zmiany społeczne wpływają na ewolucję wyznaczników aktywności poszczególnych jednostek i grup. Tworzenie specyficznych stylów życia, m.in. w oparciu o dane zainteresowania, pasje czy też poczucie odrębności względem całości społeczeństwa to jeden z elementów tzw. procesu subkulturyzacji, zob. m.in. **M. Brake, The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures: Sex and Drugs and Rock 'n' Roll?**, London 2013, s. 10-18, **M. Dymek, Video Games: A Subcultural Industry**, w: P. Zackariasson, T. Vilson (red.), **The Video Game Industry: Formation, Present State and Future**, New York 2012, s. 38-44. W tym kontekście należy stwierdzić, iż w ramach analizy subkultur,

odrębnych sposobów postrzegania rzeczywistości, wyznaczników aktywności w ramach światów społecznych², nie jest możliwa bez odniesienia do systemu wartości jednostek – aktorów społecznych³. To właśnie poznanie tego „co jest ważne” umożliwi rekonstrukcję motywacji wpływających na dane zachowania, a następnie „rozumienie” owych zachowań.

Analiza zależności pomiędzy pojęciami wartości i subkultury nie jest w pełni możliwą bez poczynienia bazowych ustaleń definicyjnych. Spróbujemy zatem skrótowo sprecyzować „czym jest wartość” oraz „czym jest subkultura”, w jaki sposób wartości wpływają na tworzenie subkultur młodzieżowych i światów społecznych, a także dlaczego i jakie wartości są manifestowane w ramach aktywności poszczególnych grup.

Określone wartości wpływają na formowanie subkultur młodzieżowych i światów społecznych. Następnie w ramach funkcjonowania subkultur zauważalna jest specyficzna dla nich aksjologia (manifestowana w zachowaniach). W pierwszej kolejności należy zatem zwrócić się w stronę wielopłaszczyznowej analizy pojęcia wartości.

---

oprócz tradycyjnie analizowanych subkultur młodzieżowych o charakterze muzycznym i kontestacyjnym pojawia się miejsce dla tzw. „światów społecznych” – określonych stylów życia, środków wyrażania odrębności, grup tworzonych wokół wspólnych zainteresowań etc. Na temat koncepcji światów społecznych zob. K.T. Konecki, **W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych**, w: J. Leoński, M. Fiteńska-Gorzko, **Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych**, Szczecin 2010, s. 17-37.

² W ramach niniejszego opracowania termin subkultura młodzieżowa odnosi się do subkultur muzycznych i kontestacyjnych, natomiast termin subkultura obejmuje zarówno subkultury muzyczne i kontestacyjne jak również dane światy społeczne.

³ Por. T. Bąk, **Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych**, Warszawa 2008, s. 105.

Pojęcie wartości – aspekty definicyjne

Pojęcie wartości należy do kluczowych na polu nauk humanistycznych i społecznych, a jednocześnie najbardziej niejednoznacznych definicyjnie. Analiza wartości możliwa jest na gruncie dyscyplin naukowych takich jak m.in. filozofia, etyka, psychologia czy też socjologia (w specyficznym, społecznym kontekście). Stanowi zatem, co oczywiste, przedmiot zainteresowania wielu wybitnych reprezentantów poszczególnych nauk, wśród których na przestrzeni wieków wymienić można m.in. Sokratesa, Platona, św. Tomasza z Akwinu, I. Kanta, H. Rickerta, N. Hartmanna, M. Schelera, E. Durkheima czy też G.H. Meada. W Polsce, na polu różnych dyscyplin naukowych wartości analizowali m.in. R. Ingarden, T. Kotarbiński, W. Tatarkiewicz, M. Ossowska, S. Ossowski, W. Piwowarski, J. Mariański.

W ramach socjologii zauważalny jest brak jednolitości wyjaśnień, związany głównie z odmienną epistemologia, odmiennymi paradygmatami reprezentowanymi przez poszczególnych badaczy. Z jednej strony zatem wartości to „wszystko co wiąże się z pozytywnymi emocjami, skupia pragnienia i dążenia, ważne, godne pożądaniami, na zdobyciu czego jednostce zależy albo czego poszukuje jako rzeczy cennej”⁴, z drugiej natomiast „to, co wspólnota nakazuje, sankcjonuje lub narzuca”⁵. Wartością może być zatem wszystko co pozytywnie angażuje jednostkę – „odczuwane”, jak i to co jednostka „uznaje” za wartość, choć niekoniecznie emocjonalnie „odczuwa” (zwyczaje, obyczaje, reguły i granice zachowań, społecznie ustalone powinności etc.)⁶. Dla ustalenia zależności między określonymi wartościami, a powstawaniem i funkcjonowaniem subkultur kluczowym staje się ujęcie wartości w kategoriach

---

⁴ J. Mariański, **Wprowadzenie do socjologii moralności**, Lublin 1989, s. 165.

⁵ K. Ryczan, **Wartości katolików a typ środowiska miejskiego**, Lublin 1992, s. 19.

⁶ Podział na wartości odczuwane i uznawane, zob. S. Ossowski, **Konflikty niewspółmiernych skal wartości**, w: *Dzieła*, t. III, Warszawa 1966.

standardu⁷, bliskie lubelskiej szkole socjologii wartości W. Piwowarskiego. Ów autor wykorzystuje eksplikację autorstwa G. Heppa stwierdzającego, iż wartości to „zinternalizowane standardy zachowań, dziedziczone przez osoby w procesie socjalizacji, w kulturowym kontekście określonego społeczeństwa”⁸.

Pojęcie subkultury – eksplikacja

W ujęciu tradycyjnym, ograniczającym pole analizy do subkultur muzycznych owe grupy możemy określić jako formy społeczne charakteryzująca się postawą opozycji, sprzeciwu bądź kontestacji wobec wybranej części, rzadziej całości systemu społecznego⁹. Podstawowy wyróżnik to odrębną aksjologia, własne wartości w zakresie percepcji rzeczywistości i definicji sytuacji, które mogą być manifestowane w określonych zachowaniach, aktywności i działalności społecznej, stylu ubioru oraz twórczości artystycznej (przede wszystkim muzycznej)¹⁰. Subkultura spełnia funkcję swego rodzaju katalizatora dla jednostkowych poszukiwań o charakterze adaptacyjnym, właściwych głównie dla procesu adolescencji. Stanowi często rezultat problemów adaptacyjnych związanych z dysfunkcjami na polu rodziny, grupy rówieśniczej. Rolę odgrywa również turbulentne środowisko szkolne, czy też brak możliwości realizacji aspiracji/awansu społecznego w ramach panują-

---

⁷ J. Mierzwa, *Wartości w procesie komunikowania się jednostek globalnego społeczeństwa*, *Seminare* 18(2002), s. 373-379.

⁸ Tamże, por. m.in. G. Hepp, *Zerfall der politischen Kultur? Wertvorstellungen im Wandel*, Mönchengladbach 1984, s. 3, K. Ryczan, *Wartości katolików a typ społeczeństwa miejskiego*, Lublin 1992, s. 7, W. Piwowarski, *Wartości religijno-moralne młodzieży polskiej*, w: J. Mariański, W. Zdaniewicz, *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 223-227.

⁹ Por. D. Hebdige, *The Function Of Subculture*, w: S. During, *The Cultural Studies Reader*, New York 1999, s. 441.

¹⁰ Por. T. Muller, *Młodzieżowe podkultury*, Warszawa 1987, s. 7-9, F. Ułasiuk, *Nieformalne ruchy młodzieżowe*, Warszawa 1987, s. 7, J. Wertenstein-Żuławski, *Między nadzieją a rozpaczą*, Warszawa 1993, s. 8.

cego systemu społeczno-ekonomicznego. Tego typu postrzeganie subkultur zogniskowane jest wokół analizy „wtórnej” tożsamościowej identyfikacji, historycznie opartej przede wszystkim na tworzeniu i słuchaniu specyficznych, „subkulturowych” gatunków muzycznych, będących nośnikiem wyznawanych wartości.

Chęć podkreślenia własnej odrębności poprzez charakterystyczny, często kontrowersyjny wizerunek i styl ubioru, również mieści się w obrębie pojęcia subkultury. Należy więc stwierdzić, iż współczesne subkultury młodzieżowe dzielą się na subkultury nowoczesne, zogniskowane wokół poszukiwań alternatywnego przystosowania do rzeczywistości (poszukiwania i tworzenia alternatywnych wartości w stosunku do braku bądź niedostatecznej internalizacji takowych na polu grup pierwotnych), a także ponowoczesne, zorientowane wokół chęci manifestacji odrębności w ramach modnego stylu ubioru, wyszukanego, niekonwencjonalnego zachowania¹¹.

Wspomniany proces różnicowania się stylów życia - tzw. subkulturyzacja - wpływa na konieczność włączenia w ramy pojęcia subkultury kategorii tzw. światów społecznych. Zdaniem K.T. Koneckiego świat społeczny jest „działaniem zbiorowym, realizowanym przez komunikację symboliczną; przyczynkiem do wyodrębnienia jego poszczególnych manifestacji staje się pewne ‘podstawowe działanie’, na bazie którego jednostki negocjują reguły interakcyjne, a w dalszej kolejności właściwe danemu światu role społeczne, język, sposoby komunikacji i tak dalej”¹². W tym kontekście możemy zatem mówić o światach społecznych danych grup uformowanych w oparciu o wspólne zaintereso-

---

¹¹ D. Muggleton, **Wewnątrz subkultury. Ponowoczesne znaczenie stylu**, Kraków 2004, s. 69.

¹² Zob. K.T. Konecki, **W stronę**, s. 17-37, M. Frąckowiak, Ł. Rogowski, *Obrazy w procesach negocjacji światów społecznych*, **Przegląd Socjologii Jakościowej** 1 (2011), t. VII, s. 42-53, zob. także m.in. K.T. Konecki, **Ludzie i ich zwierzęta. Interakcjonistyczno-symboliczna analiza społecznego świata właścicieli zwierząt domowych**, Warszawa 2005, H.S. Becker, **Art Worlds**, Berkeley 1982.

wania: świecie społecznym internautów, użytkowników danych portali społecznościowych, świecie społecznym graczy komputerowych, świecie społecznym właścicieli zwierząt domowych etc.

Zróżnicowanie wartości w ramach subkultur

W związku z powyższym, w kontekście funkcjonowania subkultur podkreślić należy szerokie zróżnicowanie obecnych na ich polu wartości. Wśród nich wyróżnić możemy m.in. następujące typy: wartości etyczno-moralne, wartości społeczne, wartości materialistyczne (związane z bezpieczeństwem ekonomicznym), wartości prestiżowe, wartości postmaterialistyczne (związane z potrzebą samorealizacji), wartości perfekcjonistyczne, wartości estetyczne, wartości emocjonalne, wartości egoistyczne, wartości allocentryczne, wartości prospołeczne¹³. Dominacja określonych typów wartości na polu danych grup subkulturowych wpływa na charakter ich aktywności. Analiza wartości deklarowanych przez członków poszczególnych subkultur to zatem zadanie kluczowe z punktu widzenia kompleksowego opisu i rozumienia subkulturowych zjawisk, będących jednymi z najważniejszych współczesnych zjawisk społecznych. Jak zauważa T. Bąk „(...) eksploracja wartości stanowi punkt wyjścia do wnioskowania o tym jak jednostka, grupa organizacja czy społeczeństwo będą zachowywały się w przyszłości”¹⁴.

---

¹³ Zob. T. Bąk, *Współczesne*, s. 132, J. Mierzwa, *Wartości*, s. 377, H. Świada-Ziemba, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1999, A. Jasińska-Kania, *Wartości i normy moralne a procesy przemian w Polsce i w Europie*, w: J. Mariański, L. Smyczek (red.), *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2009, s. 15-35, J. Mariański, *Moralność w procesie przemian. Szkice socjologiczne*, Warszawa 1990, s. 156-157, R. Inglehart, *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles*, Princeton 1997, s. 28.

¹⁴ T. Bąk, *Współczesne*, s. 105.

BIBLIOGRAFIA

- Bąk, T., *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych*, Warszawa 2008.
- Becker H.S., *Art Worlds*, Berkeley 1982.
- Brake M., *The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures: Sex and Drugs and Rock 'n' Roll?*, London 2013.
- Dymek M., *Video Games: A Subcultural Industry*, w: Zackariasson P., Vilson T. (red.), *The Video Game Industry: Formation, Present State and Future*, New York 2012, s. 38-44.
- Frąckowiak m., Rogowski ł., *Obrazy w procesach negocjacji światów społecznych*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” nr 1, Łódź 2011, t. VII, s. 42-53.
- Hebdige D., *The Function Of Subculture*, w: During S., *The Cultural Studies Reader*, New York 1999, s. 441.
- Hepp G., *Zerfall der politischen Kultur? Wertvorstellungen im Wandel*, Mönchengladbach 1984.
- Inglehart R., *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles*, Princeton 1997.
- Jasińska-Kania A., *Wartości i normy moralne a procesy przemian w Polsce i w Europie*, w: Mariański J., Smyczek L. (red.), *Wartości, postawy i więzi moralne w zmieniającym się społeczeństwie*, Kraków 2009, s. 15-35.
- Konecki K.T., *Ludzie i ich zwierzęta. Interakcjonistyczno-symboliczna analiza społecznego świata właścicieli zwierząt domowych*, Warszawa 2005.
- Konecki K.T., *W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych*, w: Leoński J., Fiteńicka-Gorzko M., *Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych*, Szczecin 2010, s. 17-37.

- Mariański J., *Moralność w procesie przemian. Szkice socjologiczne*, Warszawa 1990.
- Mariański J., *Wprowadzenie do socjologii moralności*, Lublin 1989.
- Mierzwa J., *Wartości w procesie komunikowania się jednostek globalnego społeczeństwa*, *Seminare* nr 18, Warszawa 2002, s. 373-379.
- Muggleton D., *Wewnątrz subkultury. Ponowoczesne znaczenie stylu*, Kraków 2004.
- Muller T., *Młodzieżowe podkultury*, Warszawa 1987.
- Ossowski S., *Konflikty niewspółmiernych skal wartości*, w: *Dzieła*, t. III, Warszawa 1966.
- Piwowarski W., *Wartości religijno-moralne młodzieży polskiej*, w: Mariański J., Zdaniewicz W., *Wartości religijne i moralne młodych Polaków*, Warszawa 1991, s. 223-227.
- Ryczan K., *Wartości katolików a typ środowiska miejskiego*, Lublin 1992.
- Świda-Ziemba H., *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, Warszawa 1999.
- Ułasiuk F., *Nieformalne ruchy młodzieżowe*, Warszawa 1987.
- Wertenstein-Żuławski J., *Między nadzieją a rozpaczą*, Warszawa 1993.

Bartosz Łukaszewski*

DETERMINACJE WEJŚCIA W STRUKTURY SUBKULTUROWE NA PRZYKŁADZIE WARSZAWSKIEJ SUBKULTURY HIP-HOPOWEJ

Abstract:

Article is focused on the analysis of influence factors of subcultural initiation, entry to the subcultural structures, on example of hip-hop subculture of Warsaw. Thus, the influence factors are divided into direct and indirect dependencies and the data analysis includes division on youth and leaders of subculture. Research strategy includes quantitative and qualitative analysis of data from "Qualitative field research of hip-hop subculture of Warsaw". Strategy of meta-analysis leads directly to conclusions useful for local social policy, and activity of NGO's.

Keywords: *subculture, youth subcultures, hip-hop subculture, influence factors, dependency, initiation, youth, leaders*

Rozwój technologiczny, kultura masowa, przemiany wyznaczników organizacji społeczeństwa, a także społecznie uznawanej aksjologii¹ to tylko niektóre z makrostrukturalnych czynników wpływających na

---

* UKSW w Warszawie

¹ Podążanie w stronę społeczeństwa sieciowego, zob. M. Castells, **The Rise of The Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture**, Oxford 2012, s. 469, proces tzw. rozmycia desygnatów, zob. R. de Mattei, **Dyktatura relatywizmu**, Warszawa 2009, s. 23-49. Zob. także m.in. S. Kowalczyk, **Naród, Państwo, Europa. Z problematyki filozofii narodu**, Radom 2003, s. 198-203.

indywidualne/jednostkowe poszukiwania o charakterze adaptacyjnym². Permanentne zmiany w zakresie punktów orientacyjnych, „fragmentaryzacja”³ rzeczywistości społecznej determinuje konieczność budowania przez dorastające jednostki adekwatnych definicji sytuacji. Jest to związane z dysonansem powstającym w wyniku konfrontacji wzorów osobowych transmitowanych w rodzinie i szkole (w relacjach na linii uczeń – nauczyciel) z „upłynnioną”⁴ rzeczywistością, strategiami marketingowymi w ramach przekazów medialnych⁵. Odczuwana potrzeba przynależności wpływa jednocześnie w powyższym kontekście na możliwe świadome implementowanie w obręb indywidualnego kodeksu normatywnego czynników o charakterze tożsamościowym. Możliwość wypracowywania przez adolescentów tożsamościowej identyfikacji zauważalna jest oprócz czynników instytucjonalnych (rodzina, szkoła) przede wszystkim na polu subkultur młodzieżowych.

W związku z tym konieczną z punktu widzenia rekonstrukcji procesu i prezentacji zależności w ramach analizowanych zjawisk o charakterze adaptacyjnym staje się identyfikacja bezpośrednich i pośrednich determinacji wejścia w struktury subkulturowe. Jak zauważa K.T. Konecki, w badaniach nad subkulturami i światami społecznymi⁶, wytwarzanymi w ramach rezultatów interakcyjnych w oparciu o symbole

---

² W. Majkowski wskazuje, iż ujmowanie poziomu mikro w izolacji od ogólnych procesów dyskwalifikuje badania, procesy zachodzące na niższych szczeblach struktury społecznej winny być analizowane z punktu widzenia ogólnospołecznych zmian. Por. W. Majkowski, **Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej**, Kraków 1999, s. 70.

³ Por. J. Baudrillard, **Wojny w zatoce nie było**, Warszawa 2006, s. 18, 112-113, tenże, **W cieniu milczącej większości**, Warszawa 2006, s. 7-18. Zob. także m.in. K.J. Zabłocki, **Patologiczna socjalizacja a wzorce osobowe w wychowaniu**, w: J. Mierzwa (red.), **Wychowanie i edukacja w kontekście społeczności lokalnej**, Jarosław 2013, s. 100-102.

⁴ Zob. Z. Bauman, **Ponowoczesność jako źródło cierpienia**, Warszawa 2000, s. 117.

⁵ W. Majkowski, **Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań**, Kraków 2010, s. 53.

⁶ K.T. Konecki, **W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych**, w: J. Leoński, M. Fiternicka-Gorzko, **Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych**, Szczecin 2010, s. 17-37.

i wartości⁷, koniecznym jest odniesienie do eksploracji/identyfikacji „motywacji” indywidualnego zaangażowania jednostek⁸. Powyższe związane jest z oparciem o jedno z głównych założeń epistemologicznych, przekładających się na sferę metodologiczną, a następnie heurystykę (na etapie wnioskowania) – „działania człowieka, jego reakcje w konkretnej sytuacji, nie są wypadkową stałych determinantów, ale konsekwencją drogi zmiennych wyborów moralnych, którą dana osoba podąża przez długi czas”⁹.

Założenia badawcze

Przeprowadzony proces badawczy stanowi uzupełnienie „Jakościowych badań terenowych warszawskiej subkultury hip-hopowej”. Przyjęto następujące założenia badawcze, komplementarne względem uprzednich eksploracji:

- identyfikacja motywacji indywidualnych i grupowych w perspektywie socjologicznej (o charakterze intersubiektywnym), jednocześnie zauważalnych na niższym poziomie struktury społecznej (i analizy socjologicznej) niż tzw. teorie makrostrukturalne, a także średniego zasięgu teorie kreacji subkultur; identyfikacja motywacji o charakterze mikrostrukturalnym, zauważalnym po zaistnieniu oddziaływania makro i mezostrukturalnego

---

⁷ Definicje sytuacji zapośredniczone są w tychże rezultatach, budowane na ich podstawie.

⁸ Tamże.

⁹ Zob. K. Korab, *Idee przewodnie twórczości Anny Pawełczyńskiej*, *Arcana* 3(2012), s. 84. Owe wybory zapośredniczone są w sferze aksjonormatywnej: deklarowanych wartości odczuwanych i wartościach uznawanych w społeczeństwie, por. koncepcja normatywnej struktury działania, G. Woroniecka, *Interakcja symboliczna a hermeneutyczna kategoria przedrozumienia*, Warszawa 1998, s. 17-23, koncepcja wartości uznawanych i odczuwanych zob. S. Ossowski, *Konflikty niewspółmiernych skal wartości*, w: *Dzieła*, t. III, Warszawa 1966, s. 99, J. Mierzwa, *Akceptacja wartości podstawowych przez młodzież szkolną*, *Seminare* 21(2005), s. 473.

- wypełnienie luki analitycznej związanej z uprzednio przyjętymi ramami analitycznymi i strukturą analizy, wykluczającymi pogłębienie problematyki determinacji (w tym również indywidualnych motywacji) „wejścia w subkulturę”

W związku z powyższym jako konieczna jawi się eksploracyjno-komparatywna analiza fazy „wejścia w subkulturę”, odniesiona do czynników wpływu zawartych w literaturze przedmiotu, na których podstawie wyróżniono główne wskaźniki (wskazania jakościowe, deklaratywne, wchodzące w zakres przedmiotowy definicji operacyjnej). Ów proces badawczy stanowi rekonstrukcję obrazu inicjacji subkulturowej warszawskiej subkultury hip-hopowej¹⁰.

Przebieg badań i analizy

Wtórnej analizie (w oparciu o przedstawione założenia badawcze) poddano dane pochodzące z 33 wywiadów indywidualnych-pogłębionych (IDI) przeprowadzonych z niepublicznymi przedstawicielami warszawskiej subkultury hip-hopowej w wieku 16-28 lat, 11 wywiadów narracyjno-biograficznych przeprowadzonych z liderami warszawskiej subkultury hip-hopowej w wieku 26-34 lata, zogniskowanego wywiadu grupowego (FGI) „Ja i mój styl życia w świecie wartości i norm” przeprowadzonego z 13 przedstawicielami warszawskiej subkultury hip-hopowej w wieku 13-20 lat. Celem pogłębienia wtórnej analizy danych przeprowadzano również zogniskowany wywiad grupowy (FGI) „Subkultura hip-hopowa, motywacje, indywidualna aktyw-

---

¹⁰ Przy zastrzeżeniu związanym z ograniczonym terenem badań, jednocześnie należy dodać, iż możliwość ekstrapolacji wynika z doboru próby opartego mapę warszawskiej subkultury hip-hopowej, zawierającą dzielnicowy podział aktywności.

ność i jej znaczenie” z 11 przedstawicielami warszawskiej subkultury hip-hopowej w wieku 14-22 lata¹¹.

W celu zbudowania możliwie pełnej siatki analitycznej wyróżniono 8 zmiennych niezależnych – determinacji wejścia w struktury subkulturowe, podzielonych według kryterium bezpośredniości i pośredniości oddziaływania, którym przypisano następnie 8 kodów analitycznych, umożliwiających weryfikację zależności. W tym celu wykorzystano program Open Code, umożliwiający ilościową analizę danych o charakterze jakościowym. W ramach zmiennych o charakterze bezpośrednim wyróżniono:

- indywidualne zainteresowanie – ZN
- wpływ kultury masowej – KM
- wpływ znajomych, rówieśników, starszego rodzeństwa – ZR
- działania animacyjne organizacji trzeciosektorowych¹² - TS

---

¹¹ Należy zastrzec, iż o ile w przypadku danych zastanych pochodzących z „Jakościowych badań terenowych warszawskiej subkultury hip-hopowej” wszyscy respondenci związani byli z subkulturą hip-hopową poprzez aktywność twórczą (muzykę rap), o tyle w ramach przeprowadzonych zogniskowanych wywiadów grupowych 12 z 25 respondentów nie przejawiało aktywności twórczej, pozostając członkami-sympatykami warszawskiej subkultury hip-hopowej.

¹² W tym kontekście warto wymienić m.in. działania trzeciosektorowe animowane przez liderów warszawskiej subkultury hip-hopowej - publicznych warszawskich raperów, organizacje takie jak m.in.: Stowarzyszenie Kultury Młodzieżowej „Spoko Dzieciak”, źródło internetowe: <http://www.pero-design.pl/offline/spokodzieciak/>, dnia 22.03.2012, Stowarzyszenie „Zjednoczony Ursynów”, źródło internetowe: <http://www.zjednoczonyursynow.pl/>, dnia 22.03.2012. Jeden z publicznych warszawskich raperów, który nie znalazł się w badanej grupie jest współzałożycielem Fundacji „HEVPRZYGODO”, źródło internetowe: <http://www.heyprzygodo.pl>, dnia 22.03.2012. Należy również wspomnieć o dwóch akcjach solidarnościowych z prowadzonymi przez organizację pozarządowe studiami nagrań dla młodych, warszawskich hip-hopowców z wielkopłytyowych osiedli – Studium SKIT prowadzonym przez Fundację „Maraton” oraz Studium Projekt prowadzonym przez Fundację „Naszym Dzieciom”. Źródła internetowe: http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,60265,6280191,Dajcie_rapowac_nie_dzwoncie_na_997.html, dnia 22.03.2012, http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34889,8641515,Koncert_w_obronie_mlodziowego_klubu_Pod_Schodami.html, dnia 22.03.2012, http://www.popkiller.pl/2010-10_27,zjednoczony_hip_hop_dla_

W ramach zmiennych o charakterze pośrednim wyróżniono:

- konflikt międzypokoleniowy (KM2)
- poszukiwanie środków wyrazu/ekspresji (SE)
- dysfunkcje środowiska rodzinnego (DR)
- bunt/kontestacja (KB)

Rezultaty badań

Wyróżniono 147 wskazań podzielonych na determinacje o charakterze bezpośrednim i pośrednim. Rozkład ilościowy bezpośrednich determinacji wejścia w struktury warszawskiej subkultury hip-hopowej przedstawia poniższa tabela, zawierająca podział na poszczególne źródła danych/kategorie respondentów.

---

studia_projekt, dnia 22.03.2012. a także o cyklicznej inicjatywie z zakresu działalności prospołecznej o „włączającym” charakterze – koncercie „Bądź Sobą”, organizowanym przez Fundację „Naszym Dzieciom” oraz Ośrodek Wsparcia i Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, łączącym aktywność muzyczną osób z niepełnosprawnościami psychofizycznymi oraz twórczość młodych raperów i raperek związanych z warszawską subkulturą hip-hopową oraz Studium Projekt wyżej wymienionej Fundacji, zob. źródło internetowe: <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/koncert-badz-soba-18-maja-2012/>, dnia 25.05.2012, <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/fotorelacja-z-koncertu-badz-soba/>, dnia 26.05.2012, <http://radiorewers.pl/fotorelacja-z-koncertu-badz-soba/>, dnia 26.05.2012, <http://radiorewers.pl/badz-soba-2-8-11-2013/>, dnia 20.02.2014, <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/galeria/studio-projekt/koncert-badz-soba-ii-8-11-2013/>, dnia 20.02.2014. Na temat prospołecznej roli graffiti, jednego z elementów subkultury hip-hopowej, zob. m.in. <http://sulw2011.wordpress.com/wywiady/wywiad-z-meat-wtk-jwp-tna-vip/>, dnia 04.09.2012.. Edukacyjna rola aktywności twórczej, zob. m.in. J. Lorek, *Hip-Hop też umie kochać Polskę, wywiad z zespołu Firma, Uważam Rze* 80(2012), s. 48-49.

Bezpośrednie determinacje inicjacji subkulturowej				
Zmienna	IDI	FGI	NB	Suma (razem)
Zainteresowanie	13	3	6	22
Znajomi, rówieśnicy, rodzeństwo	16	8	7	31
Kultura masowa	12	2	9	23
Trzeci sektor	5	1	-	6
Suma (razem)	46	14	22	82

Zanotowano 82 wskazania bezpośrednich determinacji inicjacji subkulturowej, z czego 46 w zakresie wywiadów indywidualnych-pogłębionych (IDI), 14 w zakresie zogniskowanych wywiadów grupowych (FGI) i 22 w zakresie wywiadów narracyjno-biograficznych. Wśród analizowanych zmiennych zdecydowanie przeważa liczebnie wpływ znajomych, rówieśników i starszego rodzeństwa, wspólny jako główna determinacja inicjacji dla dwóch grup respondentów. Drugie miejsce pod względem liczebności zajmuje wpływ kultury masowej, przeważający jednak jedynie w grupie liderów subkulturowych (pierwsze miejsce w tej grupie), zajmujący trzecie miejsce wśród dwóch pozostałych grup respondentów. Trzecie miejsce pod względem liczebności to indywidualne zainteresowanie, pozostające drugim co do liczebności czynnikiem wpływu w grupach niepublicznych przedstawicieli oraz trzecim w grupie liderów subkulturowych.

Zauważalną różnicę w rozkładzie poszczególnych czynników pomiędzy poszczególnymi grupami badanych tłumaczyć można przede wszystkim ich wiekiem. Wpływ kultury masowej wśród liderów subkulturowych związany był z wczesnym etapem formowania się warszawskiej subkultury hip-hopowej pod koniec lat 90-tych. Mała liczebność subkultury determinowała brak zaawansowanej influencji rówieśniczej, a główny czynnik uruchamiający proces inicjacji subkulturowej stanowi-

ła recepcja teledysków¹³ emitowanych przede wszystkim w zagranicznych stacjach muzycznych (MTV, VIVA etc.). Z kolei wśród niepublicznych przedstawicieli warszawskiej subkultury hip-hopowej, młodszych od liderów o średnio 10 lat, wpływ kultury masowej, obecność subkultury hip-hopowej (szczególnie muzyki rap) w przestrzeni publicznej jest oczywistością, zatem ów wpływ prowadzi do inicjacji subkulturowej dopiero po „wzmocnieniu” w postaci kontaktów związanych z wymianą informacji i znaczeń ze znajomymi, rówieśnikami i starszym rodzeństwem. Ostatnie miejsce we wszystkich grupach respondentów zajmuje działanie animacyjne organizacji trzeciosektorowych.

Rozkład pośrednich determinacji wejścia w struktury warszawskiej subkultury hip-hopowej przedstawiony został w oparciu o poniższe zestawienie tabelaryczne, zawierające podział na poszczególne źródła danych/kategorie respondentów.

Pośrednie determinacje inicjacji subkulturowej				
Zmienna	IDI	FGI	NB	Suma (razem)
Bunt, kontestacja	11	6	1	18
Środek ekspresji	8	6	9	23
Konflikt międzypokoleniowy	9	6	1	16
Dysfunkcje rodzinne	6	1	1	8
Suma (razem)	34	19	12	65

Zanotowano 65 wskazań pośrednich determinacji inicjacji subkulturowej: 34 w zakresie wywiadów indywidualnych-pogłębionych (IDI) z przedstawicielami niepublicznymi, 19 w zakresie wywiadów zogniskowanych grupowych (FGI) z przedstawicielami niepublicznymi i sympatykami, 12 w zakresie wywiadów narracyjno-biograficznych z publicznymi przedstawicielami. W ramach analizowanych determinacji zdecydowanie przeważa akcesja do grupy subkulturowej związana

¹³ Muzyka rap.

z poszukiwaniem indywidualnych środków ekspresji, wyrazu. Należy jednocześnie stwierdzić, iż w grupie niepublicznych przedstawicieli warszawskiej subkultury hip-hopowej pierwsze miejsce zajmuje bunt i kontestacja, a całościowa przewaga zmiennej „poszukiwanie środków wyrazu/ekspresji” związana jest ze wskazaniami grupy liderów subkulturowych¹⁴. Podobnie jak w przypadku zmiennych o charakterze bezpośrednim, tak i w zakresie zmiennych pośrednich rozkład związany jest z wiekiem, a także przede wszystkim z etapem rozwoju artystycznego i etapem samoświadomości. Ów etap pozwala liderom subkulturowym na dostrzeżenie innych niż buntownicze i frustracyjne wzorców działalności, przy podążaniu w stronę tzw. kontestacji alternatywnej¹⁵, natomiast dla przedstawicieli niepublicznych inicjacja subkulturowa to wyraz buntu (związany oczywiście z procesem adolescencji). Potwierdza to duża liczebność wskazań zmiennej „konflikt międzypokoleniowy” wśród niepublicznych przedstawicieli subkultury hip-hopowej i jej szczątkowa reprezentacja wśród liderów subkulturowych¹⁶. Ostatnie miejsce we wszystkich grupach respondentów zajmują natomiast dysfunkcje środowiska rodzinnego.

Całościowy rozkład determinacji inicjacji subkulturowej (bezpośrednich i pośrednich), związany z podziałem na młodzież i liderów subkulturowych, przedstawia poniższe zestawienie:

---

¹⁴ W grupie liderów subkulturowych bunt i kontestacja to jedynie jedno wskazanie.

¹⁵ T. Paleczny, **Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie**, Kraków 1997, s. 92.

¹⁶ W grupie liderów subkulturowych konflikt międzypokoleniowy to jedynie jedno wskazanie.

Najczęstsze wskazania determinacji inicjacji subkulturowej			
Zmienna	IDI+FGI (młodzież subkulturowa)	Zmienna	NB (liderzy subkulturowi)
Bezpośrednie			
Znajomi, rówieśnicy, rodzeństwo	24	Kultura masowa	9
Zainteresowanie	16	Znajomi, rówieśnicy, rodzeństwo	7
Kultura masowa	14	Zainteresowanie	6
Trzeci sektor	6	Trzeci sektor	-
Pośrednie			
Bunt, kontestacja	17	Środek ekspresji	9
Konflikt międzypokoleniowy	15	Bunt, kontestacja	1
Środek ekspresji	14	Konflikt międzypokoleniowy	1
Dysfunkcje rodzinne	7	Dysfunkcje rodzinne	1

Usunięcie podziału na determinacje o charakterze bezpośrednim i pośrednim uwypukla specyfikę inicjacji subkulturowej w grupie niepublicznych przedstawicieli, a także liderów subkulturowych. Subkulturowa młodzież podlega oddziaływaniu czynników o charakterze ściśle interakcyjnym, związanych z etapem adolescencji, rozwojem społeczno-osobowościowym, takich jak przede wszystkim: wpływ znajomych, rówieśników, starszego rodzeństwa, bunt i frustracja, konflikt międzypokoleniowy. Liderzy subkulturowi podlegają natomiast obecnie oddziaływaniu czynników o charakterze indywidualnym, świadomościowym, wolicjonalnym, z których podstawowy to poszukiwanie środków wyrazu/ekspresji¹⁷. Opisane zależności przedstawia zawarte niżej zestawienie:

¹⁷ Co związane jest z opisywanym już etapem rozwoju społeczno-osobowościowego liderów subkulturowych, ich wyższą refleksyjnością etc.

Najczęstsze wskazania determinacji inicjacji subkulturowej (bez podziału na bezpośrednie i pośrednie)			
Zmienna	IDI+FGI (młodzież subkulturowa)	Zmienna	NB (liderzy subkulturowi)
Znajomi, rówieśnicy, rodzeństwo	24	Kultura masowa	9
Bunt, kontestacja	17	Środek ekspresji	9
Zainteresowanie	16	Znajomi, rówieśnicy, rodzeństwo	7
Konflikt międzypokoleniowy	15	Zainteresowanie	6
Środek ekspresji	14	Bunt, kontestacja	1
Kultura masowa	14	Konflikt międzypokoleniowy	1
Dysfunkcje rodzinne	7	Dysfunkcje rodzinne	1
Trzeci sektor	6	Trzeci sektor	-

Usunięcie podziału na determinacje bezpośrednie i pośrednie, a także młodzież i liderów subkulturowych, a zatem działanie o charakterze stricte „zliczeniowym” uwypukla przewagę czynników o charakterze interakcyjnym, zauważalne są również czynniki świadomościowe, wolicjonalne, jednocześnie zwraca uwagę stosunkowo duża (przy łącznym ujęciu) reprezentacja czynników związanych z problemami adaptacyjnymi (korelującymi z procesem adolescencji i środowiskiem rodzinnym)¹⁸. Zależności te prezentuje zawarta niżej tabela:

¹⁸ Łącznie 42 wskazania (bunt, kontestacja, konflikt międzypokoleniowy i dysfunkcje środowiska rodzinnego).

Liczebność determinacji (bez podziału na bezpośrednie i pośrednie oraz młodzież i liderów subkulturowych)	
Zmienna	Ilość
Znajomi, rówieśnicy, starsze rodzeństwo	31
Kultura masowa	23
Środek ekspresji	23
Zainteresowanie	22
Bunt, kontestacja	18
Konflikt międzypokoleniowy	16
Dysfunkcje rodzinne	8
Trzeci sektor	6
Suma (razem)	147

Wydaje się, iż zarówno w przypadku młodzieży subkulturowej jak i subkulturowych liderów wejście w struktury subkulturowe może stanowić kompensację deficytu w ramach humanistycznego aspektu wychowania¹⁹, związanego z rozwojem subiektywnych zainteresowań, aktywną postawą w życiu społecznym.

Perspektywa jakościowa

Kompleksowa rekonstrukcja procesu inicjacji subkulturowej wśród przedstawicieli warszawskiej subkultury hip-hopowej nie jest możliwa przy wykorzystaniu jedynie zestawień o charakterze ilościowym, które nie uwzględniają subiektywnych i intersubiektywnych znaczeń, różnic w zakresie „rozumienia” zjawisk społecznych przez aktorów biorących w nich aktywny udział. Pogłębienie pomiaru wiąże się z włączeniem do analizy indywidualnych deklaracji i opinii badanych,

¹⁹ T. Bąk, **Wychowanie w świetle wybranych koncepcji**, w: J. Mierzwa, J. Koprivnakova (red.), **Spółczesność. Kultura. Wartości. Studium społeczne**, Jarosław-Przeczów 2013, s. 144-145.

a więc danych o charakterze ściśle jakościowym. Wśród nich zauważalne są analogiczne tendencje do opisanego wyżej rozkładu ilościowego.

Młodzież subkulturowa

Główny czynnik wpływający na inicjację subkulturową wśród subkulturowej młodzieży to wpływ znajomych, rówieśników, starszego rodzeństwa. Owa tendencja zauważalna jest m.in. w następujących wypowiedziach - „Przez kolegę się zainteresowałem, on mnie wkręcił, od małego, znałem się w ogóle, zawsze miałem starszych kolegów, wkręciliśmy się w temat muzyki, zapytał się czy nagrywam i powiedziałem, że mogę. Napisałem tekst, nagrałem to i się spodobało i się wkręciłem i zacząłem słuchać od razu tej muzyki”²⁰. Do zetknięcia z przedstawicielami subkultury hip-hopowej doszło zdaniem badanych podczas spędzenia wolnego czasu (w sposób niezorganizowany, bez instytucjonalizacji) w ramach osiedla zamieszkania, poprzez wpływ starszych hip-hopowców – „(...) pierwszy raz na pewno przesłuchałem dzięki bratu a tak dalej to jak już mówiłem, na osiedlu to wiesz, jakby zacząłem łapać wszystkie zainteresowania jakie się chce”²¹, „(...) chłopaki z osiedla płytę wydali, starsi właśnie, starsze pokolenie, a mieszka w bloku jeden znaczy mieszkał i zacząłem słuchać. Brat też starszy, mam starszego brata, więc on wcześniej zaczął słuchać (...)”²².

W określonych, indywidualnych przypadkach determinacja wejścia w struktury subkulturowe wiąże się z podłożem emocjonalno-uczuciowym w ramach pierwszych związków damsko-męskich w okresie adolescencji – „(...) poznałam takiego chłopaka z którym zresztą kiedyś tam byłam ‘x czasu temu’, który właśnie zajmował się rapem. I ja właśnie zaczęłam trochę słuchać, zresztą on ciągle słuchał hip-hopu, głów-

---

²⁰ Mateusz, lat 17.

²¹ Olo, lat 17.

²² Dariusz „Joker”, lat 24.

nie polskiego ale nie tylko, zaczęłam się wsłuchiwać i stwierdziłam, że to jest naprawdę fajne”²³. Jednocześnie, wpływ znajomych, rówieśników, starszego rodzeństwa koresponduje z buntem i konfliktem międzypokoleniowym, koniecznością redukcji deficytów adaptacyjnych – „po pierwszym wyjściu z pierwszego ośrodka, poznałem Matiego, no i on tam miał swoje studio w domu, ja też zawsze coś kleiłem na kartkach już za mała, jakieś tam dziwne rzeczy. I po prostu jak już był cały ten sprzęt to po prostu, no, zależało mi, żeby do niego przychodzić”²⁴.

Charakter buntu przejawianego przez młodzież subkulturową wpływa na typową dla wczesnego etapu rozwoju „kariery subkulturowej” dychotomiczną strukturę percepcji, w tym przypadku związana również z wpływem kultury masowej (odrzucaanej w jej wielu przejawach) – „Kiedyś to leciał rap w telewizji ciągle. Pamiętam. zainteresowałem się. Było wszystko takie inne, mówili o swoim życiu, o tym co robią, czego by nie zrobili. A na przykład w tych innych to ja nic sensownego nie widzę”²⁵, „ludzie wypowiadają się o tym co się dzieje dookoła, to co widzą. To jest jakiś taki sposób życia (...)”²⁶. Możliwość alternatywnej adaptacji do rzeczywistości poprzez zaangażowanie subkulturowe i znalezienie sposobu wyrazu, ekspresji, trafnie egzemplifikują następujące wypowiedzi – „(...) znaczy w sumie od dzieciństwa no życie daje w kość. Po prostu przez to chcę wyrazić siebie, to co czuję, to co mam w głowie, jak myślę na dany temat i mogę się właśnie przez to podzielić z innymi. Od dzieciństwa właśnie słuchałem w sumie rapu (...) Ale właśnie jeśli chodzi o PIH-a, Peję, no to śpiewają”²⁷ właśnie o tym życiu, że nie mieli łatwo. No i ja też bym chciał właśnie tak śpiewać,

---

²³ Ilona „ZWNA”, lat 23.

²⁴ Michał, lat 19.

²⁵ Adrian, lat 17.

²⁶ Łukasz, lat 17.

²⁷ Zwraca uwagę nieprecyzyjne określenie wokalne aktywności raperów, którzy „rapują”, rytmicznie wypowiadając, a nie wyśpiewując słowa, co wskazuje na wczesny etap rozwoju „kariery subkulturowej” respondenta.

nawijając o tym, co przeżyłem, no bo w każdym z tych kawałków można odnaleźć trochę prawdy ze swojego życia, trochę tego, co tak naprawdę my przeżyliśmy, bo nawijają o sobie tak naprawdę, ale w życiu każdego człowieka może się coś takiego zdarzyć. Właśnie to jest odnalezienie w tym siebie”²⁸, „(...) rap ma w swoich tekstach wartości życiowe, wskazówki, doświadczenia, ludzie, którzy robią to, dzielą się na pewno tym co przeżyli. Poprzez moją ciężką sytuację rodzinną zainteresowała mnie ta muzyka, pierwszy kawałek jaki usłyszałem, szósta klasa podstawowa, Peja - „Jest jedna rzecz”. Od tego się wszystko zaczęło i później już albumy, płyty, koncerty. Zacząłem wszystko czytać, wgłębiać się w to (...) odnalazłem się w muzyce, która mówi o życiu, czasami jest zła na życie, ale również widzi pozytywne aspekty świata, bo rap nie polega na samym pesymizmie, rap opowiada, jest narratorem”²⁹.

Obraz inicjacji subkulturowej wśród niepublicznych przedstawicieli warszawskiego hip-hopu uzupełnić należy o wynikające z braku instytucjonalnej organizacji czasu wolnego elementy młodzieżowego chuligaństwa – „Inspirowane, wiesz gangsterskim życiem blokowym oczywiście, jak tam j.. policja spisała, wiesz takie typowe problemy nastolatka, tak bym to nazwał”³⁰, a także o chęć redukcji poczucia deprywacji materialnej – „mój brat to robił i jakoś to do mnie trafiło, ale przez to też, że są osoby, które się wywyższają i chciałem im pokazać, że jestem lepszy, że potrafię więcej od nich, sercem”³¹. Nie można również nie wspomnieć o animacyjnym oddziaływaniu organizacji trzeciosektorowych – „(...) oni przyszli tutaj właściwie do studia na parę prób i tyle, i się poznaliśmy. Jakoś pomogli mi, pokazali mi jak pisać w graficie, jak ustawiać wersy, żeby to wszystko miało sens, w studiu mi bardzo dużo pomagają, mówią, co mogę poprawić w mojej twórczości. Jak mogę, że

---

²⁸ Robert, lat 16.

²⁹ Borek, lat 20.

³⁰ Żmuda, lat 27.

³¹ Paweł „West”, lat 18.

tak powiem, nawijać”³², „(...) tutaj nam zrobili darmowe studio, które w sumie sami musieliśmy zrobić, ale znalazło się miejsce, no jak dla mnie jest to jak najbardziej na tak”³³.

Liderzy subkulturowi

Pierwszy etap zainteresowania subkulturą hip-hopową wśród liderów warszawskiego hip-hopu związany był z recepcją treści przekazywanych w ramach kultury masowej³⁴. W tym kontekście zanotowano szereg analogicznych wypowiedzi – „(...) na topie to było na zachodzie, dotarło to do mnie przez deskorolkę, zresztą uczyłem się deskorolki pewnie w '90 roku, albo pierwszym albo drugim, coś takiego. Tylko później wszystko przeszło w hip-hop, takie elementy, grafitti, tagi, był hip-hop, potem kolega pojechał do Stanów, przywiózł magazyny graficarskie, zaczęliśmy tagować, '94 pierwsze tagi, '94, '95, no i potem poszło no, poznałem chłopaków z JWP”³⁵, „(...) poczułem takie przekonanie, że muszę się tym zająć jak usłyszałem dopiero płytę 'Smak B.E.A.T. Records'. To było dla mnie kompletne zaskoczenie (...)”³⁶, „(...) kumple starsi z osiedla którzy słuchali gdzieś tam Wu-Tang Clan'u na przykład czy jakichś rapowych wtedy rzeczy. Mi się to wszystko bardzo, bardzo mi się to spodobało (...)”³⁷.

Wpływ kultury masowej koresponduje oczywiście z czynnikami znajomościowymi, rówieśniczymi, co szczególnie zauważalne jest w poniższych deklaracjach – „Rapem się zajarąłem gdzieś w okolicach '95, '96 roku. Jak zacząłem, gdzieś tam leżałem, stary, w szpitalu, k..., ze złamaną nogą, na sankach sobie nogę zламаłem jakoś, k..., koszmarnie

---

³² Paweł „Marszał”, lat 16.

³³ Olo, lat 17.

³⁴ Wraz z elementami dyfuzji kulturowej.

³⁵ Kosi, lat 34.

³⁶ Kali, lat 29.

³⁷ Bartek/DJ Technik, lat 26.

naprawdę, bardzo tragicznie. Tragiczny wypadek i k... wiesz, zaszczepił mnie koleś, dał też płytę ODB'iego pierwszą i gdzieś tam się zaszczepiłem po prostu tą muzyką. I potem już, wiesz, był ten okres fascynacji, który przechodziłem razem z rówieśnikami, no bo wszyscy żeśmy się jarali, k..., skejtostwo, graficiarstwo, whatever k..., wiesz, wszystko się robiło, człowiek, k..., wszystkiego się chwycił. No i gdzieś tam, wiesz, to było w 8 klasie podstawówki, może trochę później³⁸, „(...) przyszedł czas lat '98, '99 kiedy rzeczywiście był ten wielki boom na Molestę, na Trzyha i te takie pierwsze, rzeczywiście takie grubsze premiery rapowych pierwszych produkcji, co mnie rzeczywiście wtedy też uderzyło, bo akurat przypało to na czas, kiedy miałem 16-17 lat, że tak powiem, byłem najbardziej podatny na tego typu opcje. Jednak znowu trafiłem w nurt też znajomych, to wszystko jakoś się uzupełniało, że znajomi też tego słuchali więc można było się spotykać razem, 'oo, zobacz, jak fajnie nagrali', posłuchać tych kaset, kupować płyty, chodzić sobie w szerokich spodniach, czapkach. Duży wpływ też na mnie miała jednak telewizja i Viva, niemiecka Viva, (...) bardzo mocno promował taki hip-hop który do dzisiaj kocham, czyli właśnie złotą erę rapu, połowa lat '90, nawet początki, po prostu czekałem wieczorami z pilocikiem w ręku, miałem wideo jeszcze i telewizor stary taki Sony i tylko czekałem na moment kiedy zacznie się ten program, palec na przycisku nagrywania i czekałem tylko na moment kiedy pójdzie jakiś fajny teledysk, nawet nie wiedziałem co to jest... W ogóle nie miałem pojęcia, Gangstarr, Beastie Boys, w ogóle o co tu chodzi?”³⁹.

Kluczowy czynnik o charakterze predykcijnym dla rekonstrukcji rozwoju subkulturowego zaangażowania wśród liderów warszawskiego hip-hopu to poszukiwanie sposobu ekspresji/wyrazu. Co ciekawe, niektórzy publiczni warszawscy raperzy, przed zaangażowaniem na polu subkultury hip-hopowej (i znalezieniem w jej obrębie elementów toż-

---

³⁸ DJ Steez, lat 28.

³⁹ Kolso, lat 27.

samości) byli aktywni na polu subkultury punk/hard core, zgodnie z poniższą wypowiedzią – „(...) zaczął się właśnie ten punkrock, czyli tam etap tego buntu, tutaj miałem gitarę, grałem na gitarze, miałem zespół, ten zespół się rozpadł, k..., już wiedziałem wtedy, że, k..., że hip-hop jest tylko dla mnie ratunkiem, bo tak naprawdę nie muszę się już spotykać z pięcioma głębami, z którymi k..., nie mogę się umówić, k..., jaką muzykę gramy. K..., oni nie mają instrumentów, więc jest kłopot, a hip-hop dawał mi pewną alternatywę, tak? Siedzimy w domu, palimy dżoja, wypalimy, nie, napiszemy mądry tekst, taki, żeby się z nim utożsamić, ktoś zrobi nam bit, albo pójdziemy do kogoś, zrobimy razem ten bit, i walimy to do mikrofonu. I nie musisz się umawiać z jakimś zespołem, k..., i wiesz, ta muzyka dała taką alternatywę, że przez swoją prostotę dała możliwość zostania artystami, wiesz, sporej grupie ludzi”⁴⁰.

Specyfika adaptacji i rozwoju na polu subkultury hip-hopowej obejmuje zarówno lokalny patriotyzm – „założyłem wraz z kilkoma raperami, na Ursynowie, no taką idee, taką myśl, że można by było fajnie zrobić taki projekt że kilku różnych raperów, z różnych ekip, połączymy siły i pokażemy Warszawie, pokażemy Polsce, że jednak to Ursynów jest tą kolebką polskiego rapu, że to u nas są te bloki takie z których to wszystko wyemanoowało”⁴¹ - jak i uwewnętrznienie rapowej formy artystycznej, przyjmowanej następnie jako własna i funkcjonalna – „(...) to jest w tym momencie jedyna forma wierszo plecienia, która jakoś jest, wiesz, taka przyswajalna przez młodych ludzi i która, jakby pozwala z tym wyjść właśnie na zewnątrz. No bo nigdy nie bawiło mnie pisanie jakichś wierszy, wiesz, do szuflady, albo chodzenie na jakieś jamy literackie”⁴². W jednym z przypadków rozwój działalności muzycznej respondenta prowadzi do międzynarodowego etapu aktywności – „(...) zacząłem też poznawać świat muzyczny w innych, że tak powiem

---

⁴⁰ Vienio, lat 34.

⁴¹ Sobiepan Ursynowski, 30 lat.

⁴² Proceente, lat 29.

obszarach i innych artystów, z którymi zacząłem powoli współpracować i tak, jak zacząłem współpracować z osobą ze Śródmieścia to pół roku później okazało się, że mogę współpracować z osobą z Ursynowa, a jak się okazało, że pracuję z osobą z Ursynowa to okazało się, że mogę i z Pruszkowem, i potem tam Radom, tak, i Katowice, i nagle się okazuje, że tak naprawdę dzięki internetowi mogę współpracować z ludźmi z Izraela, z Angoli i gdziekolwiek sobie nie wymyślę (...)"⁴³

Wnioski

Przedstawione rezultaty badań wskazują, iż wraz z rozwojem „kariery subkulturowej”, profesjonalizacją aktywności twórczej, zwiększa się refleksyjność, samoświadomość i świadomość społeczna członków warszawskiej subkultury hip-hopowej. Ów wniosek posiada szczególne znaczenie w kontekście utożsamiana subkultur z zachowaniami ryzykownymi, a nierzadko także zjawiskami wchodzącymi w obręb tzw. patologii społecznej. W oparciu o pogłębioną analizę socjologiczną zjawiska subkulturowej inicjacji (zawężoną oczywiście do wyznaczonego terenu badań) należy stwierdzić, iż struktury warszawskiej subkultury hip-hopowej mogą stanowić możliwie funkcjonalną płaszczyznę przystosowawczą dorastających jednostek⁴⁴. Oddzielnej identyfikacji i eksploracji wymagają szczególnie czynniki wpływające na rozwój społeczno-osobowościowy, wysoką pozycję subkulturową poszczególnych jednostek, co umożliwi wyprowadzenie postulatów aplikacyjnych, dla potrzeb lokalnych polityk społecznych, instytucjonalnych strategii edukacyjnych, programów animacyjnych i profilaktycznych organizacji trzeciektoriowych.

---

⁴³ Marek „Maro”, lat 29.

⁴⁴ Przy ograniczeniu zachowań ryzykownych.

BIBLIOGRAFIA/BIBLIOGRAPHY

- Baudrillard J., *Wojny w zatoce nie było*, Warszawa 2006.
- Baudrillard J., *W cieniu milczącej większości*, Berkeley 1982.
- Bauman Z., *Ponowoczesność jako źródło cierpień*, Warszawa 2000.
- Bąk T., *Wychowanie w świetle wybranych koncepcji*, w: Mierzwa J., Koprivnakova J. (red.), *Spółczesność. Kultura. Wartości. Studium społeczne*, Jarosław-Preszów 2013, s. 144-145.
- Castells M., *The Rise of The Network Society: The Information Age: Economy, Society and Culture*, Oxford 2012.
- Korab K., *Idee przewodnie twórczości Anny Pawełczyńskiej*, Arcana nr 3, Kraków 2012, s. 84.
- Konecki K.T., *W stronę socjologii jakościowej: badanie kultur, subkultur i światów społecznych*, w: Leoński J., Fiternicka-Gorzko M., *Kultury, subkultury i światy społeczne w badaniach jakościowych*, Szczecin 2010, s. 17-37.
- Kowalczyk S., *Naród, Państwo, Europa. Z problematyki filozofii narodu*, Radom 2003.
- Lorek J., *Hip-Hop też umie kochać Polskę, wywiad z Tadkiem z zespołu Firma*, Uważam Rze nr 80, Warszawa 2012, s. 48-49.
- Majkowski W., *Czynniki dezintegracji współczesnej rodziny polskiej*, Kraków 1999, s. 70.
- Majkowski, W., *Rodzina polska w kontekście nowych uwarunkowań*, Kraków 2010.
- Mattei de, R., *Dyktatura relatywizmu*, Warszawa 2009.
- Mierzwa J., *Akceptacja wartości podstawowych przez młodzież szkolną*, Seminare nr 21, Warszawa 2005, s. 473.
- Ossowski S., *Konflikty niewspółmiernych skal wartości*, w: *Dzieła*, t. III, Warszawa 1966, s. 99.
- Palczyński T., *Kontestacja. Formy buntu we współczesnym społeczeństwie*, Kraków 1997.

- Woroniecka G, *Interakcja symboliczna a hermeneutyczna kategoria przedrozumienia*, Warszawa 1998.
- Zabłocki K.J, *Patologiczna socjalizacja a wzorce osobowe w wychowaniu*, w: J. Mierzwa (red.), *Wychowanie i edukacja w kontekście społeczności lokalnej*, Jarosław 2013, s. 100-102.
- Źródło internetowe: <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/koncert-badz-soba-18-maja-2012/>, dnia 25.05.2012.
- Źródło internetowe: <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/fotorelacja-z-koncertu-badz-soba/>, dnia 26.05.2012.
- Źródło internetowe: <http://fundacjanaszymdzieciom.pl/galeria/studio-projekt/koncert-badz-soba-ii-8-11-2013/>, dnia 20.02.2014.
- Źródło internetowe: <http://www.heyprzygodo.pl>, dnia 22.03.2012.
- Źródło internetowe: <http://www.pero-design.pl/offline/spokodzieciak/>, dnia 22.03.2012.
- Źródło internetowe: http://www.popkiller.pl/2010-1027,zjednoczony_hip_hop_dla_studia_projekt, dnia 22.03.2012, dnia 22.03.2012.
- Źródło internetowe: <http://radiorewers.pl/badz-soba-2-8-11-2013/>, dnia 20.02.2014.
- Źródło internetowe: <http://radiorewers.pl/fotorelacja-z-koncertu-badz-soba/>, dnia 26.05.2012.
- Źródło internetowe: <http://sulw2011.wordpress.com/wywiady/wywiad-z-meat-wtk-jwp-tna-vip/>, dnia 04.09.2012.
- Źródło internetowe: http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,60265,6280191,Dajcie_rapowac_nie_dzwoncie_na_997.html, dnia 22.03.201
- Źródło internetowe: http://warszawa.gazeta.pl/warszawa/1,34889,8641515,Koncert_w_obronie_mlodziowego_klubu_Pod_Schodami.html, dnia 22.03.2012/.
- Źródło internetowe: <http://www.zjednoczonyursynow.pl/>, dnia 22.03.2012.

Myron Vachevsky*

DIRECTIONS OF PROFESSIONAL COMPETENCES IN THE FUTURE MARKETERS WHILE LEARNING ECONOMIC DISCIPLINES

***Keywords:** education, social progress, marketing, professional education, training young people, society, science, economics, welfare.*

Background. In Ukraine quite rapidly occurring changes in society and the economy. The demand for professionals with professional competencies in marketing continually grow as professionals in the economic direction (financiers, auditors, managers, accountants, etc.).

In the context of building a market economy training of personnel of national experts marketers with a high level of professional competence involves knowledge of basic theoretical principles, practical steps and results of modern economic transformation. It is in market conditions clearly outlines the level of management, determined the requirements for knowledge of graduates of vocational schools or universities. So affirms known in Ukraine and abroad President of Ukrainian Marketing Association, Rector of the National University Academy Anatoliy Pavlenko [11, 53 - 60].

The problem of formation of professional competencies for graduates system of continuous education and conscious attitude to work and occupation still poorly understood educational and psychological science. Category "attitude" in the scientific literature, many scholars

---

* Akademia Polonijna w Częstochowie

interpreted differently. So A. Markova believes that attitude - it is an internal position in the assessment of the surrounding, activities of another person, to himself [9].

Analysis of recent publications. It is noteworthy that produced many educational and reference books in the direction of continuing education that relates to the educational process of teaching in high school, secondary school, high school or college, famous Ukrainian authors: H.Andrusenko [1], M. Vachevsky, V. Madzihon, N. Prymachenko [2], M. Vachevsky [3], S. Harkavenko [4], M. Yermoshenko [5], V. Zhyhir, O. Chernyeha [6], K. Levkivsky [7], V. Madzihon [8], A. Markova [9], O. Pometun [10], A. Pavlenko [9], S. Nikolayenko [12] and others.

The purpose of the article is to study the and guidance recommendations for the theoretical and methodological foundations for the formation of professional competence of marketers in the labor market.

The main material. Training of professional competencies in marketers makes most institutions where taught the course "Marketing" as a basic discipline expertise and specialist skills, prepared to a market economy with a corresponding list of competencies that provide professional knowledge and skills in the chosen profession or activity in such major areas, namely:

a) Competence in the field of economic activity:

- Enterprise the ability to make risk activities;
- Creative thinking in making decisions;
- Responsibility towards employees and society;
- Discipline, demanding of themselves and their subordinates;
- The cult of work - planning, rhythm, reliability and pride in quality of work, high quality products;
- Understanding of basic economic relations;
- Understanding of the social security system;
- Formation of professionalism and professional ethics;

- Formation of economic skills.

b) Legal competence:

- Knowledge of the legal framework;
- Knowledge of the functioning of the political system and government;
- The formation of a democratic social position;
- Ability to participate in political life;
- Legal culture and responsibility;
- Awareness of the need for compliance with the law;
- Recognition of the equality of all people;
- Respect for freedom;
- Openness.

c) Political competence:

- Activity and mobility;
- Civic activity;
- Respect the decision of the majority;
- Care of the affairs of citizens.

d) Competence of cultural and communicative activities:

- Ability to maintain religious and national traditions;
- Formation a culture of interpersonal relationships;
- Mastery of national and world cultural heritage;
- Tolerance in production activity, and respect for subordinates and their views and ideas;
- Perception of pluralism - the ability to intelligently defend their beliefs and to their opponents.

e) Social and organizational competence:

- A system of social relations;
- Motivation of social behavior;
- Rational self-government;
- The effectiveness of management;
- Prudent use of time and other resources.

f) Technological competence:

- Skillful use of technology (equipment, computers);
- Rational coexistence with the latest technology (area education and personal development);
- Critical attitude toward technological sectors.

g) Environmental competence:

- Knowledge of the laws of ecology;
- Harmonious coexistence with the environment;

Preservation of the biosphere.

h) Competence in everyday life:

- Respect for others;
- Skills coexistence;
- Willingness to help;
- Care about the ethics of the living space;

To develop a tolerance and respect for others.

i) Scope of privacy:

- Building strategies and programs of life skills;
- Model of constructive behavior;
- Mental models of healthy lifestyles;
- Forming a model to overcome critical situations out of life crisis;
- Formation model steam purposeful behavior (communication) coexistence of self-education. Establishment of market relations in Ukraine and the success of economic reforms required to form the basic institutions of a modern economy, including the crucial marketing: industrial marketing, marketing education, services marketing, finance marketing, entrepreneurship, international relations and so on [3].

Today in Ukraine the way education in secondary schools, vocational schools and universities, has the direction and inclination of tea-

chers and public readiness **and development and a high professional competence of graduates**, which is the main focus will be encouraged to reform education, integration of Ukraine into many cultural European and world community, if based on the use of modern educational technology [7].

Solving any pedagogical tasks is the process of self-oriented, so that requires innovative solutions and thus **increase professional competence in future marketers** depends on the absorption of certain normative samples and standards of knowledge and skills, as well as extending the range of behavior in the labor force, development of flexible and professional work that can react to changes in market competition.

It should be added that the market economy in its development and establishment, put national companies in the brutal competitive landscape, emerging as the Ukrainian businessmen and under considerable pressure from foreign companies. Therefore, all schools and profiling Department of Marketing, about 80 different types of ownership, should choose such a course of study and training of highly qualified marketers as specialists with professional competencies that will run on a deep theoretical and applied knowledge, knowledge of Economics, Intellectual Property to have flexibility of thought and behavior to solve tasks in the areas of:

- Independent transfer previously acquired knowledge, skills, techniques;
- Independent transfer previously acquired knowledge, skills, techniques activities in new situations;
- Vision problem that arose from the different role positions;
- The selection of a new feature known object;
- Finding of the choices of possible answers;
- A combination of previously known methods in the new activity.

When it a question of product, service, product life cycle, advertisement, service, export, pricing, product appeal, the concept of marketing activity is closely intertwined with *professional competences of marketer*, his knowledge of intellectual property - inventions, industrial designs, trademarks and new technologies to market exports measured as know-how or engineering.

Considering the current economic growth and division of labor in market conditions, the international community has made the overall concept and classification of **professional competence** (International Standard Classification of Occupations I8CO - 88). International and national experience accumulated differentiation of labor and accumulated in the qualification handbooks and especially in the State qualifier of professions SQ 033-95. Under this regulatory document, execution professional activity by a specialist requires a suitably qualified professional competencies, which now can be obtained through an appropriate level of education - **schools, vocational schools and universities**.

Qualification requirements for **professional competence** graduate pedagogical university, teacher fundamentals of marketing, as a specialist for that field of activity listed in the regulations educational qualification characteristics

So in the study we found that the main way of **training marketers with professional competences**, which are implemented in practice primarily dependent on pedagogical education of teachers who teach future marketers of their individual qualities that contribute to effective marketing profession absorption areas in the immediate educational activities for the formation of professional competence.

To the knowledge and skills of the teacher that trains marketers should include areas that make up the new technology training and development of professional competence marketer, namely:

- **Methodological competence** - is a knowledge of the principles, methods, forms, procedures, knowledge and transformation te-

aching activities, knowledge of general scientific methodology, ideology formation, development of skills in organizing and conducting pedagogical researches in the process of problem solving situations, the ability to innovate, scientific evidence, critical thinking and creative application of knowledge production and practice, the ability to predict, design and manage the educational process;

- **Didactic and methodological competence** - is a formation of knowledge and skills that are the basis of principles, methods and tools for teaching use of innovative learning technologies marketing;
- **Specially-scientific competence** - is a formation of knowledge and skills from the course of marketing, which is studied by students for professional skills that form the cognitive, structural and information competence;
- **Environmental and Valeological competence** - the knowledge of nature and society, the environment and the health and good life;
- **Management competence** - is the formation of knowledge in management, information organization, management, coordination, motivation, control, the ability to organize teaching practice students to influence behavior and possible outcomes.

Depending on the direction of preparation and study of relevant marketers course can be formed and other areas of teacher skills, performing pedagogical process. Teaching activities related to those activities for which its success depends on the nature and content of relationships that arise in the course of interaction. Condition for establishing interaction between teacher and student is a teacher's communicative activity, in the organization and conduct of students through the various types of communication, that training and education is a communicative process, based on — communication.

So it should be noted, if the teacher formed marked key areas of competence, then we can talk about the formation of his professional competence. As a result of its formation is the development of personal direction of the teacher, his creativity and pedagogical culture during which he may transfer his activities and instill students with future marketers.

From marketing teacher, his professionalism and competence depends, what are his graduates. Professionalism (especially teaching) is associated primarily with high self-specific features, style of teaching material.

Based on research, it can be argued that most of the national sources of marketing: books, manuals, guides reveal the essence of marketing on the production and marketing of goods and services from competitors. Unfortunately Ukrainian authors are not considered a factor in the formation of professional competence of future marketers. In most publications on the basis of the marketing concept put the idea of needs of potential consumers. It was formed in response to the complexity of sales activity in increasing the volume of production. This means that instead of "seller's market" comes "consumer's market", it is necessary to produce the products that the consumer agrees to buy. In laying the foundation of data obtained from the study of different market segments, certain groups of people, companies, which will be addressed new products. Production and sales in a "buyer's market" and is content marketing activities, note A. Afonin, H. Andrusenko, L. Balabanov, V. Herasymchuk, A. Pavlenko, A. Vovchak, V. Praude, O. Bilyy communication which highlights the factors of marketing environment and training courses, training cycle analyzes of professional competence and communication with the formation of practical skills.

Marketing covers various aspects of the functioning of the economy: education marketing, industrial marketing, marketing services,

marketing culture in business, marketing, finance, marketing, pricing, international marketing, etc., requiring professional thinking and activity, and appropriate training of teachers, development of creativity that surely need to address modern education technology training.

The creative potential of the teacher - is a person's ability to solve new pedagogical problems with social and professional significance, enrich teaching career, putting her new direction and content education.

During the study we found that every single job in marketing, manuals, textbooks that are written lately in the CIS countries and the West, revealing marketing as a science of production and marketing, market research, competitors, customers and, accordingly, not concentrated attention the formation of professional competence and reproductive assimilation of the material.

It should be noted the work of known professor M. Yermoshenko [5] in which the author combines first marketing of management, marketing management mechanism leads in the principles, functions, structures, methods, tools and strategies of management that combines general knowledge of marketing and management.

To study the marketing course students of pedagogical universities, which in the future will teach pupils in conjunction with the fundamentals of the economy, author developed and published printed manuals and textbooks for teacher training on the basics of marketing, recommended by the Ministry of Education of Ukraine for the learning process of students of pedagogical universities use of intellectual property "Marketing": **Basic theory and practice** recommended for publication by the Academic Council of the Institute of Pedagogy APS of Ukraine (Protocol number 484,1995, November, 14). **Marketing of formation of professional competences:** Basic theory and practice for students of pedagogical universities. Recommended by the Ministry of

Education of Ukraine as a basic textbook for students of pedagogical universities.

Studying this course will contribute to the formation of professional competencies, professional thinking for teacher knowledge necessary to the economic disciplines and marketing of the following tasks:

- Formation of teacher culture marketer logical thinking;
- The development of teacher professional marketing research skills;
- Formation of a teacher teaching marketing skills transfer and economic theories, categories, principles and laws in a particular teaching situations to address specific professional tasks;
- Development of teachers pedagogical marketing intuition, intellectual creativity and knowledge of the environment of the market economy;
- Formation of the teacher marketer dialectical thinking, the ability to see and understand the dialectic of educational process, including its objective contradictions, self-development, mutual, objective and subjective sides of the pedagogical process;
- Teacher training marketers methods and procedures of science thinking (analysis, synthesis, description, explanation of the object of knowledge, method of modeling, constructing hypotheses, study the market environment, self-education work, and generalization teaching experience);
- Formation of a marketing teacher reflective thinking, capacity for professional reflection;
- The development of the teacher marketer dialogical thinking, which is precondition of dialogue and communication with the smart students of art objects;

- Formation of practical experience, professional thinking necessary for intelligent teaching activities in modern market economy. Based on the above we offer the following conclusions.

Conclusions. Found that the formation of pedagogical thinking, effective teaching activities are impossible without advanced pedagogical skills, which combine mental and intellectual property of the individual that contribute to the success of any activity. Thus the ability of the teacher marketer considered as potential rights the activities and criteria for their determination and evaluation are the results of this activity.

Proved if the teacher formed marketer listed competencies that it conveys to students in the learning process, we can assert the formation of his professional competence. A high result of its formation is to develop a personal method, didactics, ability to transfer knowledge and impart knowledge of marketing and educational culture.

From the marketer's teacher, his professional competence depends of what knowledge and skills, culture, thought his students would end up teaching. Professionalism (especially teaching) is associated primarily with high self-individual characteristics, individual style of activity. So criterion for determining teacher of marketing - professional should take his personal style, which is a system of individual teaching methods of marketing that covers a wide range of topical issues of education and training.

REFERENCES:

- Андрусенко Г.О. *основи маркетингу. Навчальний посібник.* //Г. Андрусенко. -К: НМКВО, 1992, - 143 с.
- Вачевський М. В., Мадзігон В. М., Примаченко Н. М. *Промисловий маркетинг. Підручник.* // М. Вачевський, В. Мадзігон., Н. Примаченко. — К. Кондор, 2009. - 650 с.
- Вачевський М. В. *Теоретико-методичні засади формування у майбутніх маркетингологів професійної компетенції. Монографія.* //М. Вачевський. - К: Професіонал. 2005.- 364 с.
- Гаркавенко С. С. *Маркетинг: теорія і практика. Навчальний посібник.*// С. Гаркавенко. - К: Лібра, 1998. - 384 с.
- Єрмошенко М. М. *Маркетинговий менеджмент. Посібник.* //М. Єрмошенко. -К. НАУ, 2001.-204 с.
- Жигір В. І., Чернега О. А. *Професійна педагогіка. Навчальний посібник.*// В. Жигір, О. Чернега. - К: "Кондор", 2011. -336с.
- Левківський К. М. *Інноваційні технології та реформа змісту освіти в контексті Лісабонської стратегії ЄС А К Левківський — К: Освіта України, 2007.-195 с.*
- MadzieoH B. M. *iHuoeaiiuHa Modenb HaenanbHO-euxoeHozo KOM-ruieKcy MaudymHboao 7/B.MadzieoH.-K.: Instytut oddapoeanoj dumyHU.2011, — 26 с.*
- МарКоеа А.К. *ОорМироеанне Мотиеайиуу уенун е МКОJibНОМ еоздасте.-К.: Pad.iMKOJia. -1984. -Мl. -с.20.*
- ИюМетуН О. І. *УпраеjiиuR вуколлов, шо ЗМiwo€mbCji. — Терионinb: BudaеHUj^meo Асмон, 2005. - 192 с.*
- ИлаенеНКО А. О. *ТlpinНОHeННР i ЗМiст осеimnbo-КесуiісpіКайиуНо'і характeрyстuKu (рaxieijR 13МарКетуму. МарКетум е YКraini. —Мl(17), 2003.-С.53-60.*

*HiKOJiaeHKO C M. YnpaeniHHR RKicmw euujō'i oceimu: meopiR, aHa-
ni3 I meHdemfupo36umKy. MouozpafyiR.//C.HiKOJiaeKO. —K:
nauj.mope.yHiiepcumem. 2007.-519 c.*

Marcin Sarnowski*

NIETRZEŻWI KIEROWCY. PROBLEM SPOŁECZNY CZY WYNIK SPOŁECZNEGO PRYZWOLENIA?

Tipsy drivers.

Social problem or effect of social acceptance?

Summary:

Drunk drivers is recurring topic in polish mass media. It constitutes nationwide debates including journalists and politicians. This article focuses on objective analysis of data describing the number of car accidents caused by drunk drivers (according to police database). Moreover it provides interpretation of TNS OBOP (public opinion study center) and WHO data. It aims at determining whether drunk drivers are a social problem.

Key words: *tipsy drivers, social problem, social acceptance, social pathologies, deviation, alcoholism, state of being under influence alcohol, state of insobriety*

W ciągu ostatnich miesięcy polskie media w znacznym stopniu zajmowały się tematyką pijanych sprawców wypadków drogowych¹. Trudno się temu dziwić przede wszystkim ze względu na pewien rodzaj „spektakularności” tych wydarzeń, biorąc pod uwagę fakt, że w jednym z takich wypadków zginęło 6 osób, w kolejnym sprawcą był nietrzeźwy kierowca tramwaju, a w jeszcze innym pijana kobieta wjechała do

---

* UKSW w Warszawie

¹ Temat poruszany był w wielu gazetach codziennych, czasopismach, programach telewizyjnych, m.in. w programie „Tomasz Lis na żywo” w TVP2, „Pijani kierowcy-problem społeczny” w TVP INFO.

przejścia podziemnego przy Rondzie Dmowskiego w Warszawie. Szereg wypadków śmiertelnych spowodowanych przez nietrzeźwych kierowców, które miały miejsce w niewielkim przedziale czasowym, wywołał reakcję wśród polityków, którzy przedstawiali propozycje nowych ustaw, mające na celu zapobieganie tego typu zdarzeniom². Należałoby jednak spojrzeć na ten proceder pod względem analitycznym, przyjmując perspektywę postronną, skierowaną ku porównaniu danych liczbowych na przestrzeni lat. Odpowiedź na pytanie, czy tak naprawdę nagle mamy do czynienia z ogromnym wzrostem tego zjawiska, może dać np. porównanie statystyk Komendy Stołecznej Policji, odniesienie do badań TNS OBOP, WHO oraz zasięgnięcie do wyników badań z innych krajów europejskich. Artykuł ten bazuje na danych zastanych, jest podłożem teoretycznym dla analizowanego problemu i w stanowi próbę obiektywnego dyskursu między dwoma stanowiskami: czy kierowcy pod wpływem alkoholu w Polsce stanowią problem społeczny, czy może jest to tylko wynik tzw. przyzwolenia społecznego, który Piotr Sztompka określa jako „regułę dopuszczającą, ale nie zalecającą, ani nie wymagającą pewnego sposobu postępowania czy realizacji pewnego celu”³.

Kluczowe pojęcia

Gwoli ścisłości należy przybliżyć, chociażby w sposób minimalny, niezbędną terminologię, która stanowi podstawę teoretyczną dla dalszych rozważań. Co nazywamy problemami społecznymi? Czy pojęcie to nieodzownie łączy się z innymi terminami socjologicznymi? Problemy społeczne są spowodowane zjawiskami, które będąc faktami społecznymi są nie tylko niepożądane, ale jednocześnie możliwe jest ich przewyżczenie przy zaangażowaniu całej zbiorowości. Najczęściej

---

² Wśród propozycji: zaostrzenie sankcji finansowych dla sprawców wypadków, obowiązek posiadania alkomatu w samochodzie, zwiększenie ilości kontroli policyjnych.

³ P. Sztompka, **Socjologia**, Kraków 2007, s.286.

definiuje się je jako „zjawiska masowe o dużym zasięgu”⁴. Termin ten stosuje się wobec sytuacji i zachowań „uważanych za przejaw dezorganizacji społecznej oraz uzasadniający przeprowadzenie zmian za pomocą inżynierii społecznej”⁵. Do kategorii problemów społecznych zaliczamy zjawiska zaliczane do patologii społecznej, które rozumiemy jako „zachowanie jednostki oddziałujące destruktywnie na społeczeństwo lub jego elementy oraz niezgodne z wartościami uznawanymi w danym kręgu kulturowym”⁶. Problemy te są związane z zachowaniami dewiacyjnymi⁷, do których zalicza się m.in.: przestępstwa, wykroczenia nieletnich, prostytucję, choroby psychiczne, uzależnienia od substancji psychoaktywnych, samobójstwa.

Niewątpliwie źródło dla analizowanego zjawiska stanowi zachowanie dewiacyjne w postaci częstego spożywania alkoholu, w skrajnych przypadkach – alkoholizmu. W naszym kraju liczba osób uzależnionych od alkoholu, według danych Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, wynosi około 800 tys. (około 2% populacji), szkodliwie pije natomiast od 2 do 2,5 mln mieszkańców RP (około 8% populacji). Wśród spożywających alkohol przeważają mężczyźni od 30 do 50 roku życia, z których, hipotetycznie, znaczna ilość posiada prawo jazdy. Ze względu na położenie geograficzne, wśród krajów europejskich, znajdujemy się w strefie największego ryzyka zgonu z powodu spożywania alkoholu (Europa Środkowowschodnia i Wschodnia⁸). Sam alkoholizm bez wątpienia należy do kategorii problemów społecznych, ponieważ dotyka nie tylko jednostki, ale także najbliższej społeczności.

---

⁴ A. Gaberle, **Patologia społeczna**, Warszawa 1993, s.12-13.

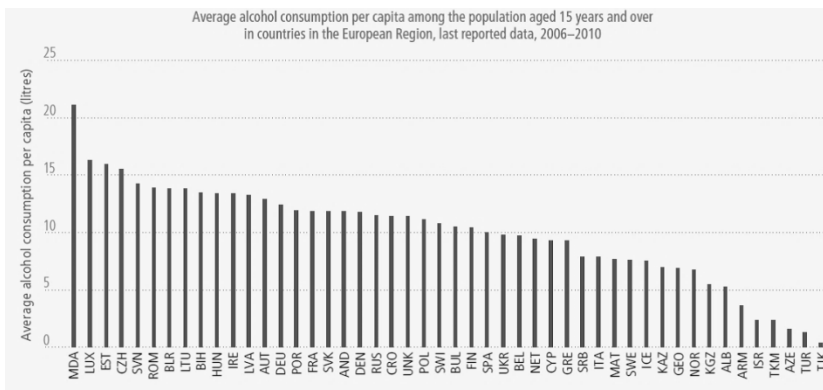
⁵ G. Marshall (red.), **Słownik Socjologii i Nauk Społecznych**, Warszawa 2004, s.257.

⁶ A. Nowak, E. Wysocka, **Problemy i zagrożenia we współczesnym świecie**, Katowice 2001, s.18.

⁷ Odmieniami od normy (przyp. autora).

⁸ Instytut Organizacji Ochrony Zdrowia Uczelni Łazarskiego, raport: **Ekonomiczne aspekty skutków picia alkoholu w Europie i w Polsce**, Warszawa 2013.

Spożycie alkoholu w Europie

Wykres 1: Spożycie alkoholu w krajach europejskich.

Źródło: World Health Organization, Regional Office for Europe, *The European health report 2012. Chart in the way to well-being.*

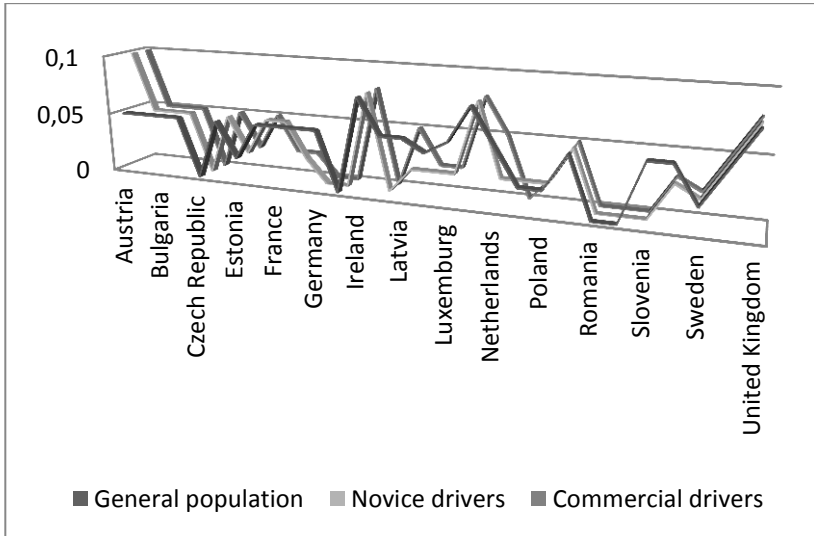
Wykres nr 1 stanowi porównanie ilości spożywanego czystego alkoholu na jednego mieszkańca w przeciągu roku w krajach europejskich⁹. Wynika z niego, że przeciętny Polak spożywa ponad 10 litrów czystego alkoholu w ciągu roku (z czego w około 60% stanowi piwo, około 30%-wyroby spirytusowe, pozostała część to wino i miody pitne) co plasuje nasz kraj „w środku stawki” państw Starego Kontynentu. Wyniki tych badań łamią stereotyp pijących najwięcej Rosjan i Polaków. W krajach Środkowowschodniej i Wschodniej Europy częściej pije się wysokoprocentowe alkohole niż np. w krajach śródziemnomorskich czy niderlandzkich. Zdecydowanie najwyższy wskaźnik przypada Mołdawii, której mieszkańcy spożywają prawie dwa razy więcej alkoholu niż Polacy. Wysoki poziom spożycia, przekraczający ilość 15 litrów na rok, zanotowano także w Luksemburgu, Estonii i Republice Czeskiej.

⁹ Statystyki World Health Organization.

Prawne regulacje dotyczące nietrzeźwych kierowców

Należałoby wspomnieć o przepisach, które dotyczą norm obowiązujących kierowców. W Polsce maksymalne dozwolone stężenie alkoholu we krwi dla kierowców wynosi 0,2‰. Nie stosuje się rozróżnienia dla kierowców doświadczonych / młodych, amatorów / zawodowych¹⁰. Wszystkich obowiązuje ten sam przepis, jednak nie w każdym państwie europejskim stosuje się identyczne regulacje prawne. W niektórych krajach dozwolone jest prowadzenie pojazdu mechanicznego przy stężeniu nawet do 1,0‰. Poniższy wykres to punkt odniesienia dla omawianych przepisów.

Wykres 2: Maksymalna dozwolona ilość alkoholu we krwi (g/litr) w poszczególnych krajach europejskich.

Źródło: World Health Organization, *Alcohol in the European Union. Consumption, harm and policy approaches*, Kopenhaga 2012, s.141.

¹⁰ Co jest praktykowane w niektórych państwach.

Źródło prawnych sankcji dla nietrzeźwych kierowców stanowi Kodeks Karny i Kodeks Wykroczeń. Oto artykuły dotyczące prowadzących pojazdy mechaniczne, i nie tylko, w stanie nietrzeźwości lub po spożyciu alkoholu:

Art. 178a Kodeksu Karnego

- §1. *Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.*
- §2. *Kto, znajdując się w stanie nietrzeźwości lub pod wpływem środka odurzającego, prowadzi na drodze publicznej, w strefie zamieszkania lub strefie ruchu inny pojazd niż określony w §1, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.*

Art. 87 Kodeksu Wykroczeń

- § 1. *Kto, znajdując się w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka, prowadzi pojazd mechaniczny w ruchu lądowym, wodnym lub powietrznym, podlega karze aresztu albo grzywny nie niższej niż 50 złotych.*
- § 2. *Kto, znajdując się w stanie po użyciu alkoholu lub podobnie działającego środka, prowadzi na drodze publicznej lub w strefie zamieszkania inny pojazd niż określony w § 1, podlega karze aresztu do 14 dni albo grzywny.*
- § 3. *W razie popełnienia wykroczenia określonego w § 1 lub 2 orzeka się zakaz prowadzenia pojazdów.*

Z powyższych przepisów należy wyjaśnić dwa pojęcia: stan nietrzeźwości i stan po użyciu alkoholu. Pierwszy z nich rozumie się jako stan, w którym zawartość alkoholu we krwi przekracza 0,5‰ (badanie krwi) lub 0,25 mg na 1 decymetr sześcienny (badanie alkomatem). Stan po spożyciu alkoholu występuje wówczas gdy stężenie alkoholu we krwi wynosi od 0,2 do 0,5‰ w przypadku badania krwi lub od 0,1 mg do 0,25 mg na decymetr sześcienny w przypadku badania alkomatem¹¹.

Nietrzeźwi kierowcy w Polsce

W Polsce w 2010 roku 65,9% spośród wszystkich kierowców stanowili mężczyźni, 34,1% - kobiety. W porównaniu do statystyk z 2001 udział kobiet wzrósł o ponad 11 punktów procentowych. Prawie 70% osób posiadających prawo jazdy codziennie uczestniczy w ruchu drogowym. Ponad 95% deklaruje, że w ciągu ostatniego miesiąca nigdy nie jechało pod wpływem alkoholu, przy czym 5 na 100 badanych uważa, że można prowadzić samochód po spożyciu alkoholu kiedy tylko zachowa się ostrożność (statystyka ta jest 3 krotnie niższa niż np. w Belgii, na Cyprze i we Włoszech)¹².

Ciekawą kwestią wydaje się porównanie zachowania nietrzeźwych kierowców ze względu na płeć. Kobiety, które kierują samochodem pod wpływem alkoholu mają szereg obaw, przez co prowadzą bardzo ostrożnie i zachowawczo. Są bardziej refleksyjne od mężczyzn, myślą o konsekwencjach jazdy po alkoholu i odpowiedzialności jaka na nich spoczywa (myślą m.in. o własnych dzieciach). W większości przypadków kierują samochodem tylko wtedy, kiedy nie mają innego wyjścia. Mężczyźni kierujący pod wpływem alkoholu są bardziej pewni siebie, nie mają związanych z tym obaw. Po spożyciu niewielkiej ilości

---

¹¹ Wg. ustawy o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi.

¹² Patrz: SARTRE 4 (Safe Road Trains for the Environment), **European road users' risk perception and mobility. The SARTRE 4 survey**, 2010.

alkoholu są przekonani o tym, że nie ma on na nich żadnego działania i nie wpływa na sprawność w prowadzeniu auta. Uważają, że w pełni kontrolują sytuację. Młodzi mężczyźni (26-40 lat) deklarują, że nie wsiedliby do auta po spożyciu alkoholu, jeżeli pasażerem byłoby ich dziecko¹³. Jednocześnie ta sama grupa stanowi dużą część spośród zatrzymanych przez policję z powodu jazdy w stanie nietrzeźwości.

Wśród przyczyn prowadzenia pojazdu po alkoholu wyróżnia się: konieczność odjazdu (39%); niewielką ilość alkoholu, która (wg respondentów) pozwala prowadzić (25%); niewielką ilość trasy, drogi do domu (13%); brak możliwości pozostania w miejscu spożywania alkoholu (13%); poczucie największej trzeźwości spośród wszystkich osób (3%); konieczność odwiezienia pozostałych osób (3%). Większość przypadków jazdy pod wpływem alkoholu zdarza się w okolicznościach: imprezy u przyjaciół, znajomych (32%); imprezy w domu (22%); spotkania rodzinnego (21%); spotkania w pubie, restauracji (13%); w trakcie pracy (10%); na imprezie w dyskotecce, lubie (4%)¹⁴.

Według raportu TNS OBOP (*Jakościowo-ilościowa ewaluacja zjawiska prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu*) pasażerowie pozwalają pić kierowcom z dwóch przyczyn: cichego przyzwolenia i braku wpływu na kierowcę. Ciche przyzwolenie wynika z pewnego rodzaju uzależnienia pasażerów od kierowcy, w momencie kiedy nie mają innej możliwości powrotu do domu są skłonni wsiąść do auta, którym kieruje osoba nietrzeźwa. Zwykle mają odczucie, że kierowca zachowuje się normalnie. Osoby, które niejednokrotnie podróżowały z kierowcą, który spożywał alkohol, są przekonane, że skoro do tej pory nic się nie wydarzyło, to nadal nic im nie grozi. Brak wpływu na kierowcę jest często związane z relacjami interpersonalnymi, bliskością więzi rodzinnych czy zajmowaną pozycją. Tego typu problem dotyczy często

---

¹³ Charakterystyka na podstawie raportu TNS OBOP: **Jakościowo-ilościowa ewaluacja zjawiska prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu.**

¹⁴ Tamże.

małżonków, osoby w nieformalnych związkach, podwładnych w pracy (nie wypada zwrócić uwagi przełożonemu), przyjaciół¹⁵.

Przeciwdziałanie

Jeśli chodzi o działania prewencyjne, zapobiegające procederowi kierowania pojazdem mechanicznym po spożyciu alkoholu, to niewątpliwie są one widoczne w życiu codziennym. Kampanie społeczne dotyczące pijanych kierowców można napotkać w mediach, sklepach z produktami alkoholowymi, na opakowaniach tychże produktów, billboardach. Znaczna część z nich organizowana jest przez Krajową Radę Bezpieczeństwa Ruchu Drogowego, która jest odpowiedzialna m.in. za kampanie:

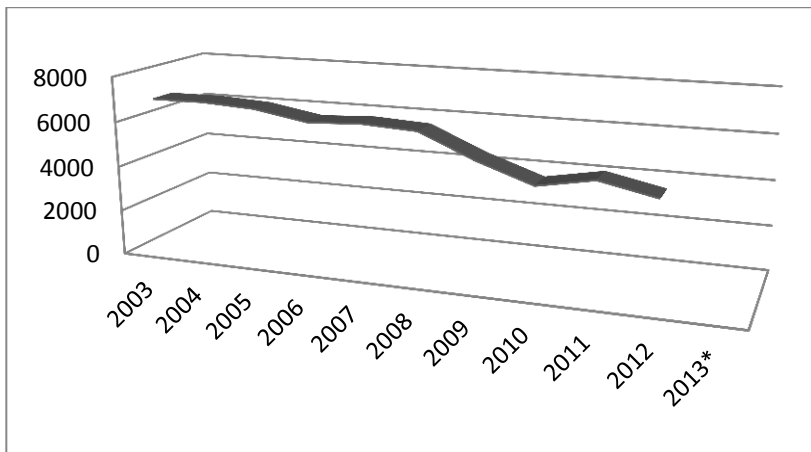
- Piłeś? Nie jedź! Włącz myślenie.
- Piłeś? Nie prowadź! Włącz myślenie.
- Nie jedź na kacu. Włącz myślenie¹⁶.

Od momentu wprowadzenia tego typu kampanii w Polsce, tj. od około 2006 roku, liczba wypadków z udziałem nietrzeźwych kierowców zmniejszyła się o około 30%, co może świadczyć o ich skuteczności i budowaniu świadomości wśród kierowców.

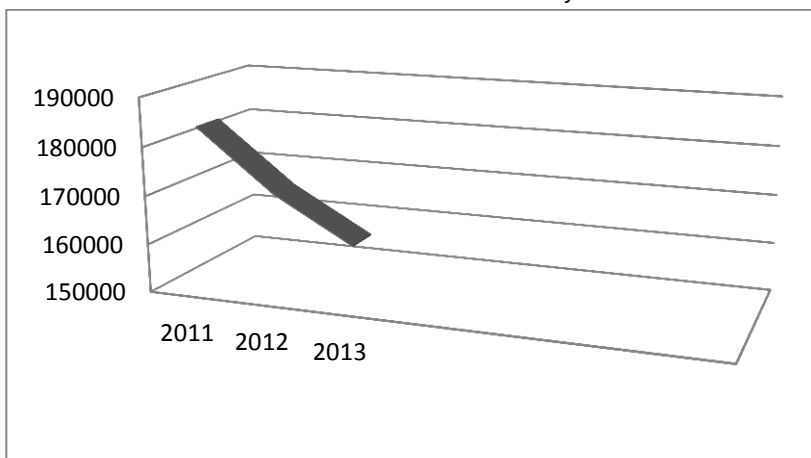
¹⁵ Tamże.

¹⁶ www.krbrd.gov.pl

Wykres 3: Ilość wypadków w Polsce z udziałem nietrzeźwych kierowców w latach 2003-2013. Brak dokładnych danych dla 2013 roku, wiadomo tylko, że wskaźnik ten był niższy niż w roku 2012.

Źródło: Komenda Główna Policji

Wykres 4: Ilość nietrzeźwych uczestników ruchu drogowego w latach 2011-2013. Statystyka obejmuje kierujących wszelkiego typu pojazdami.

Źródło: Komenda Główna Policji

Wbrew opinii mediów nie mamy do czynienia z nagłym wzrostem ilości nietrzeźwych kierowców na polskich drogach. Według statystyk KGP (wykres 3 i 4) w ciągu kilku ostatnich lat wskaźnik ten uległ wyraźnej redukcji.

Wnioski

Po przeprowadzonej analizie można dojść do następujących wniosków:

- Nietrzeźwi kierowcy stanowią w Polsce problem społeczny, jednak jego skala jest mniejsza od medialnej prezentacji;
- Problem ten jest w znacznym stopniu wynikiem społecznego przyzwolenia, co wynika z badań przeprowadzonych przez TNS OBOP;
- Dane statystyczne wskazują wyraźną tendencję spadkową tego procederu, co może świadczyć o skuteczności podejmowanych działań prewencyjnych policji oraz pozytywnym oddziaływaniu kampanii społecznych dotyczących jazdy pod wpływem alkoholu;
- Ilość nietrzeźwych kierowców jest odwrotnie proporcjonalna do ilości spożycia czystego alkoholu na jednego mieszkańca

BIBLIOGRAFIA:

1. Gaberle A., *Patologia społeczna*, Warszawa 1993.
2. Marshall G. (red), *Słownik Socjologii i Nauk Społecznych*, Warszawa 2004.
3. Nowak A., Wysocka E., *Problemy i zagrożenia we współczesnym świecie*, Katowice 2001.
4. Sztompka P., *Socjologia*, Kraków 2007.
5. *Kodeks Karny*.
6. *Kodeks Wykroczeń*.

RAPORTY:

1. Instytut Organizacji Ochrony Zdrowia Uczelni Łazarskiego, *Ekonomiczne aspekty skutków picia alkoholu w Europie i w Polsce*.
2. Safe Road Trains for the Environment, *European road user's risk perception and mobility. The SARTRE 4 survey*.
3. TNS OBOP, *Jakościowo-ilościowa ewaluacja zjawiska prowadzenia pojazdu pod wpływem alkoholu*.
4. World Health Organization, *The European health report 2012. Chartin the way to well-being*.
5. World Health Organization, *Alcohol in the European Union. Consumption, harm and policy approaches*.

STRONY INTERNETOWE:

1. www.krbrd.gov.pl
2. www.policja.pl

SPRAWOZDANIA I RECENZJE

Marcin Sarnowski, Bartosz Łukaszewski

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI „NORMY,
DEWIACJE I KONTROLA SPOŁECZNA – PROCESY,
ZJAWISKA I PROBLEMY ANALIZY”**

(IPSiR UW, 11.04.2014)

W dniu 11 kwietnia 2014 roku w Instytucie Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego odbyła się konferencja „Normy, dewiacje i kontrola społeczna – procesy zjawiska i problemy analizy” zorganizowana przez Katedrę Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego oraz Polskie Towarzystwo Socjologiczne – Oddział Warszawski, Sekcja Socjologii Dewiacji i Kontroli Społecznej. O naukowym potencjale konferencji świadczy liczba nadesłanych zgłoszeń (ponad 150), a także udział, po selekcji referatów, na 7 sesji tematycznych. Problematyka konferencji obejmowała badania empiryczne oraz analizy teoretyczne dotyczące „norm, dewiacji, kontroli społecznej, problemów społecznych, budowania programów profilaktyki społecznej oraz polityk publicznych wobec problemów społecznych”¹. Cel konferencji stanowiło zatem „ukazanie różnorodności podejść do tej tematyki oraz prowadzące do postępu w teorii ścieranie różnych paradygmatów badawczych”²;

---

¹ Materiały konferencyjne, zob. źródło internetowe:

http://ipsir.uw.edu.pl/informacje_o_instytucie/katedry_i_zaklady/katedra_socjologii_norm_dewiacji_i_kontroli_spolecznej/konferencja2014 (15.04.2014).

² Tamże.

szczególnie, co podkreślano w trakcie trwania konferencji, w kontekście aplikacji i recepcji badań naukowych w zakresie praktyki przeciwdziałania problemom społecznym. Warto nadmienić, iż najlepiej ocenione referaty zostaną opublikowane w pokonferencyjnych tomach periodyków „Profilaktyka społeczna i resocjalizacja”, a także „Normy, dewiacje i kontrola społeczna”, wydawanych przez IPSiR Uniwersytetu Warszawskiego.

Konferencja otwarta została okolicznościowymi przemówieniami dr hab. Danuty Lalak (dyrektor IPSiR UW), prof. dr hab. Jerzego Kwaśniewskiego (kierownika Katedry Socjologii Norm, Dewiacji i Kontroli Społecznej), dr Joanny Zameckiej, przewodniczącej Sekcji Socjologii Dewiacji i Kontroli Społecznej PTS, a także dr Mikołaja Pawłaka, przewodniczącego zarządu Oddziału Warszawskiego PTS. Spośród 7 sesji tematycznych na szczególną uwagę, zdaniem autorów niniejszego sprawozdania, zasługują sesje I i II, a zatem: „W stronę teorii i syntezy”, a także „Normy i dewiacje”, prowadzone przez (w kolejności) prof. dr hab. Jerzego Kwaśniewskiego i dr Joannę Zamecką.

Sesję I zapoczątkował referat dra Pawła Poławskiego (UW) – „Redefinicje kontroli społecznej w późnej nowoczesności”. W swoim wystąpieniu Poławski przedstawił klasyczne definicje kontroli społecznej oraz takie, które używane są w ponowoczesności, co miało na celu wprowadzenie słuchaczy w przedmiot konferencji. Stwierdził on, że pojęcie to staje się niejasne ze względu na nadmiar istniejących koncepcji. Albert Cohen, Allan Horwitz, Jock Young, David Garland, Edward Alsworth Ross – to tylko niektórzy z twórców teorii kontroli. Puentą referatu było stwierdzenie, iż kontrola społeczna nie stanowi wszystkich mechanizmów wpływających na działania dewiacyjne (jako standardowych sposobów radzenia sobie z „odmieńcami”). Kontrola występuje wtedy, gdy mamy do czynienia z czymś nowym, dotychczas nieznanym.

Kolejny referat wygłosił dr Tomasz Przesławski (UW) – „O pojęciu normy prawnokarnej”. *Nie ma społeczeństwa, w którym nie są łamane normy* – takimi słowami zaczęła się prelekcja, całość zaś była próbą wyjaśnienia tego, jak powinny być zbudowane normy prawo-karne, aby ich znaczenie było w pełni jasne i skonkretyzowane. Prelegent przedstawił podział ze względu na koncepcję tych norm w teorii prawa. Pierwszą z nich była koncepcja lingwistyczna, natomiast druga to tzw. byt pozajęzykowy. Przesławski przybliżył założenia Andrzeja Zolla dotyczące normy prawnej oraz koncepcję norm sprzężonych Jerzego Lande. Ustalił on również, iż w postępowaniach prawnych rzadko mamy do czynienia z wyrokiem na podstawie tylko i wyłącznie jednego przepisu, dlatego tak ważnym wydaje się być dobre skonkretyzowanie znaczenia poszczególnych paragrafów.

Referat dr Klaudii Śledzińskiej (UKSW) dotyczył „Etyki kreatywności – nowych ram normatywnego funkcjonowania w paradygmacie zmiany”. Wystąpienie Śledzińskiej to, jak sama przyznała, efekt jej 4 letnich przemyśleń na temat „etyki kreatywności” opartej na następującym schemacie:

- Makro → rzeczywistość → paradygmat powszechny → paradygmat zmiany
- Mezo → dziedzina → paradygmat szczegółowy → np. edukacja: paradygmat kreatywności
- Mikro → pojęcie → re-definicja → np. pojęcie szkoły

Osobowy i społeczny charakter człowieka wyraża się, zdaniem prelegentki, w jego osobowej integracji i zdolności do transcendencji. Zdolność do przekraczania siebie, uczestnictwa w życiu społecznym, wykorzystania możliwości swoich talentów, zależy od stopnia wewnętrznej integracji. Śledzińska skupiła się przede wszystkim na przestrzeni moralnej człowieka, jego zdolności do identyfikowania ram normatywnych, które opisała poprzez metaforę „domu”. Owe

ramy normatywne miałyby opierać się na następujących cechach: prawdzie (fundament), godności (wnętrze), odpowiedzialności (mur), odwadze zakorzenionej w prawdzie (filary), wolności (okna), miłości (dach), radości (drzwi), uczciwości (porządek), dialogu (ścieżka prowadząca do domu) oraz tolerancji (przestrzeni wokół). Podsumowaniem prelekcji były słowa ks. Józefa Tischnera: *Wszystkie drogi człowieka przez świat mierzą się odległością od domu. Widok z okien domu jest pierwszym widokiem człowieka na świat (...)*.

Wystąpienie dr Tomasza Kaźmierczaka (UW) – „Praca socjalna – perspektywy teoretyczne, perspektywy badawcze” - oparte zostało o porównanie dwóch perspektyw: społecznej teorii pracy socjalnej, która wyjaśnia społeczny fenomen pracy socjalnej i jej miejsce w państwie/społeczeństwie, oraz teorii pracy socjalnej jako instrumentu zmiany społecznej, która jest *inkluzywną praktyką obywatelską, jako praktyka przywracania, redystrybucji uznania*. Dodatkowo omówione zostały inne koncepcje, m.in. praca socjalna jako instrument kontroli społecznej, która według Kaźmierczaka jest pesymistyczną (a także realistyczną) wizją pracy socjalnej jako formą dominacji. Prelegent przedstawił także: kwestię legitymizacji lub delegitymizacji pracy socjalnej, jej granic symbolicznych (odnosząc się do teorii P. Bourdieu), koncepcję socjotechniki prof. Adama Podgóreckiego jako procedury przeprowadzania uczciwej i racjonalnej zmiany społecznej, badania typu *single system design*, pracę socjalną jako inżynierię społeczną - konstruowanie zgodnie z logiką badań rozwojowych (R&D) modelu interwencji jako społecznej technologii do stosowania w praktyce. Perspektywą dla uprawiania pracy socjalnej, zdaniem Kaźmierczaka, miałyby być *evidence-based social work* oraz traktowanie jej jako nauki praktycznej, inżynierii społecznej, w której poszukiwane są teorie/technologie, reguły postępowania prowadzące do wyznaczonego celu, wywołania i przeprowadzenia pożądanej zmiany na poziomie funkcjonowania.

Dr Jacek Bieliński (CC) w referacie „Między anomią a fatalizmem. Regulacja społeczna we współczesnej Polsce” przedstawił wynik analiz w oparciu o dane z 1 rundy ESS dotyczącej świadomościowych czynników sukcesu reform rynkowych w krajach Europy Środkowej i Wschodniej. Prelegent omówił nieukończoną teorię regulacji Durkheima oraz teorię anomii instytucjonalnej (IAT) – próbę połączenia teorii Durkheima i Mertona. Celami badawczymi prelegenta były: rekonstrukcja teorii regulacji społecznej oraz skonstruowanie i zastosowanie własnego narzędzia do pomiaru poziomu owej regulacji. Według Bielińskiego w Polsce zjawisko to lepiej opisuje teoria durkheimowska, która rzetelniej odzwierciedla układy kowariancji między zmiennymi. Stopień zaburzeń regulacji społecznej mogą wywoływać następujące czynniki:

- Pozycja jednostki w strukturze społecznej
- Wielkość miejsca zamieszkania
- Wiek
- Poziom legitymizacji systemu politycznego

Sesja 2 zapoczątkowana została wystąpieniem mgr Karola Muszyńskiego – „Sprawa Ethana Coucha – o niebezpieczeństwie kontekstualizacji norm w warunkach prywatyzacji postępowania sądowego”. Prelegent poruszył kwestię adekwatności rozstrzygnięć postępowań sądowych – orzekanych kar – w odniesieniu do różnych grup i klas społecznych, przy szczególnym uwzględnieniu zróżnicowania materialnego. Zdaniem prelegenta jeden z głównych problemów postępowań sądowych to stygmatyzacja klas niższych, a także kontekstualizacja norm w zakresie postępowań względem klas wyższych. W tym kontekście przytoczony został przykład Ethana Coucha, pochodzącego z bogatej, teksańskiej rodziny, który w wieku 16 lat, kierując samochód w stanie nietrzeźwym zabił czworo pieszych, a dwoje innych poważnie ranił. Przy orzekaniu kary sąd stwierdzał, iż kara odosobnienia będzie cięższą, nawet przy krótkim

pozbawieniu wolności, dla osób z wyższych klas społecznych i o lepszej sytuacji materialnej. Zastosowanie, zdaniem Muszyńskiego, przy analizie całego przypadku znajduje kategoria „affluenza” – „zaraźliwy” stan nadmiaru, przesyty, chęci posiadania, związanego z mentalnością konsumpcyjną.

Wystąpienie dr Bartosza Łukaszewskiego (UKSW) – „Subkultury młodzieżowe – dewiacja czy kapitał społeczny? Eksploracja i aplikacja wyników badań na przykładzie warszawskiej subkultury hip-hopowej” – związane było z próbą rozważenia pomiędzy ryzykownym, a funkcjonalnym społecznie charakterem subkultur młodzieżowych. Prelegent przedstawił teoretyczne (m.in. interakcjonizm symboliczny, szkoła chicagowska, teoria konfliktu kultur, teoria zróżnicowanych możliwości), a także metodologiczne (orientacja jakościowa, rekonstrukcja i „rozumienie” zjawisk) podstawy prowadzonych eksploracji. Główny wniosek referatu stanowiła konieczność niwelowania zachowań ryzykownych, umożliwiającą rozwijanie obecnych na polu subkultur młodzieżowych elementów kapitału społecznego. Wystąpienie zakończone zostało prezentacją rezultatów aplikacji wyników badań w ramach pracy animacyjnej z przedstawicielami warszawskiego hip-hopu.

Dr Adrianna Surmiak, ostatnia z prelegentek w sesji 2, zaprezentowała wyniki własnych badań w referacie „Dewiacja jako choroba. Proces „zdrowienia” oraz problem kłamstwa w kontekście Katolickiego Ośrodka Interwencji Kryzysowej dla kobiet zagrożonych prostytutką lub chcących porzucić jej uprawianie”. Autorka przez 2 lata prowadziła niejawną, uczestniczącą obserwację w wyżej wymienionym ośrodku, koncentrując się na kategorii kłamstwa jako jednej ze strategii adaptacyjnych. Obserwacja pogłębiona została następnie jakościowymi wywiadami (przeprowadzonymi po opuszczeniu terenu ośrodka), prelegentka zaprezentowała wyniki tychże

wywiadów, a także pozytywne (resocjalizacyjne) oddziaływanie Katolickiego Ośrodka Interwencji Kryzysowej.

Kolejne z sesji konferencyjnych dotyczyły kontroli społecznej, penitencjarystyki i resocjalizacji, zagadnień z zakresu socjologii miasta i partycypacji, paniki moralnej i emocji, badań ewaluacyjnych oraz badań Internetu.

Podsumowując należy stwierdzić, iż konferencja „Normy, dewiacje i kontrola społeczna – procesy, zjawiska i problemy analizy” stanowiła ważne wydarzenie nie tylko na polu subdyscypliny socjologicznej jaką jest socjologia dewiacji, ale także w odniesieniu do całości polskiej socjologii. Warto zatem oczekiwać na jej kolejną edycję, a także tomy pokonferencyjne.

Piotr Rubaj

**KEES VAN KERSBERGEN, BARBARA VIS,
*COMPARATIVE WELFARE STATE POLITICS.
DEVELOPMENT, OPPORTUNITIES AND REFORMS,*
CAMBRIDGE UNIVERSITY PRESS,
NEW YORK 2014, SS. 245.**

Pomimo upływu dziesiątek lat, od kiedy w połowie ubiegłego stulecia polityka „państwa dobrobytu” stała się nieodłącznym elementem ekonomiczno-społecznych programów krajów wysoko rozwiniętych nadal pozostaje ona tematem wielu dyskusji i rozważań na ile jej realizacja jest możliwa we współczesnych czasach w warunkach silnej międzynarodowej konkurencji gospodarczej. Wielu autorów podejmując ten temat w publikacjach naukowych zadaje pytanie czy jest ona osiągnięciem gospodarki rynkowej i egalitarnego podejścia do potrzeb społecznych czy też obciążeniem i ograniczeniem w rozwoju demokratycznych krajów. Nowe potęgi gospodarcze z mocarstwowymi aspiracjami zmieniają geopolityczny obraz świata oraz wymuszają konieczność stałego udoskonalania i reformowania narodowych gospodarek w celu podnoszenia ich międzynarodowej konkurencyjności. Tak sytuacja często prowadzi do dylematów polegających na konieczności wyborów pomiędzy oczekiwaniami społecznymi a realizacją ekspansywnej polityki gospodarczej.

Książka *Comparative Welfare State Politics. Development, Opportunities and Reforms*, (Polityki państwa dobrobytu w ujęciu porównawczym. Rozwój, możliwości i reformy) autorstwa K. van

Kersbergena, profesora w Aarhus University w Danii oraz profesor B. Vis, w VU University w Amsterdamie nie tylko porządkują informacje na temat polityki „państwa dobrobytu”, ale również podejmują współczesne problemy związane z zagrożeniami dla krajów ją realizujących. Książka składa się z 10 rozdziałów z których pierwszy, jest wprowadzeniem do tematyki modelu „państwa dobrobytu” wraz z odniesieniami do współczesnej sytuacji gospodarczej w Grecji, Wielkiej Brytanii, Danii i Stanach Zjednoczonych. Autorzy podkreślają, że polityka „welfare state” jest zjawiskiem, które miało miejsce we wszystkich krajach wysoko rozwiniętych w ubiegłym stuleciu, jednak nie we wszystkich z nich osiągnęło ten sam stopień rozwoju. W książce tej, jak podkreślają sami autorzy, podejmują oni próbę odpowiedzi na pytanie skąd pochodzą i na czym polegają te różnice, jak również jaki miały charakter przeprowadzone w różnych krajach reformy.

W pierwszym rozdziale, zatytułowanym *Introduction: The Political Opportunities and Constrains of Welfare State Reform* (Wprowadzenie: polityczne możliwości i ograniczenia reform polityki welfare state) przedstawiają oni strukturę książki i informacje jakie odnajdziemy w poszczególnych jej częściach. Informacje zawarte w drugim rozdziale odnoszą się do natury kapitalizmu samej w sobie oraz korzyści i zagrożeń jakie niesie ze sobą ten ustrój polityczny i gospodarczy. Duża dynamika zmian jakie w nim zachodzą powodują stałą konieczność reform oraz dopasowywania się do zmieniającej się rzeczywistości. W kolejnych rozdziałach, podejmują oni próbę uzasadnienia istoty i zasad funkcjonowania polityki „welfare state”, starają się je uporządkować, a także przedstawić ich typologię oraz źródła pochodzenia. Rozdział 5 zatytułowany *What Do Welfare States Actually Do? How Welfare States Protect against Social Risks and Fight Poverty and Inequality* (Co polityka welfare state wnosi obecnie do rzeczywistości? W jaki sposób polityka welfare state chroni nas przed niepewnością ekonomiczną i jak zwalcza biedę i nierówności społeczne?) odnosi się

do istoty polityki „państwa dobrobytu”, tj. zakresu i skuteczności społecznych funkcji państwa w różnych systemach politycznych. Autorzy zastanawiają się na ile podejmowane wysiłki są w stanie efektywnie ograniczać problem ubóstwa i gdzie są granice egalitarnych postulatów społecznych.

W kolejnych rozdziałach głównym tematem rozważań są kwestie związane z koniecznością podejmowania wysiłków reformowania polityki społecznej. Problem ten podnoszony jest zarówno w wymiarze historycznym jak również w bardziej współczesnym związanym ze zmieniającym się układem sił w gospodarce światowej. Autorzy próbują znaleźć przesłanki wymuszające konieczność zmian w systemach zabezpieczeń społecznych odwołując się do przykładu reform dla osób niepełnosprawnych w Danii w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia oraz globalnego kryzysu gospodarczego lat 2008-9, który w znacznym stopniu przyczynił się do ponownego podjęcia dyskusji na temat zakresu polityki społecznej i związanych z tym wydatków państwa. Rozdział ten jest wprowadzeniem do dalszych rozważań dotyczących reform społecznych w krajach dobrobytu, przede wszystkim w aspekcie stale zmieniającej się rzeczywistości geopolitycznej i gospodarczego układu sił na świecie.

Niewątpliwie ogromną zaletą książki jest podjęcie trudnego, ale bardzo aktualnego tematu globalizacji. Dyskusja na temat polityki „welfare state” w tym aspekcie jest bardzo ważna, przede wszystkim z racji na pojawiające się nowe wyzwania w wymiarze globalnym o charakterze politycznym i gospodarczym. Konkurencyjna gospodarka we współczesnym świecie – co jest podstawą sukcesu ekonomicznego – to gospodarka innowacyjna, oparta na wiedzy i nowoczesnych technologiach. Polityka „welfare state” wraz z jej bardzo wysokimi i stale rosnącymi kosztami wydaje się być w jawnym konflikcie z polityką dynamicznego wzrostu gospodarczego i wysokiego poziomu konkurencyjności. Taka sytuacja z pewnością powoduje dylematy polega-

jące na konieczności wyboru pomiędzy konkurencyjnością i wydatkami na badania i rozwój a realizacją kosztownych postulatów społecznych. Tym bardziej ważne są zagadnienia podejmowane przez K. van Kersbergen'a oraz B. Vis, którzy zwracają uwagę, że globalizacja wymusza zmiany w polityce społecznej - bądź reformy, bądź dostosowanie jej do realnych warunków rynkowych. Argumentem, który ma potwierdzać wpływ globalizacji na politykę „welfare state” są zmiany tzw. indeksu KOF¹, który dotyczy trzech wymiarów globalizacji – gospodarczego, politycznego i integracji społecznej i który w okresie ostatnich trzech dekad wzrósł w krajach wysoko rozwiniętych. Oznacza to, że w dyskusjach na temat polityki dobrobytu nie sposób pominać kwestii zmieniających się relacji w szerszym światowym wymiarze. Autorzy książki podkreślają jednak, że podejście takie było dominujące i powszechne do końca lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia, obecnie zaś coraz większą uwagę przywiązują się do wewnętrznych problemów gospodarczych i społecznych w tym przede wszystkim ważnej kwestii stabilizacji budżetów, stabilnego wzrostu gospodarczego oraz skutecznej polityki pełnego zatrudnienia.

W ostatnim, podsumowującym rozdziale, zatytułowanym *Can and Will the Welfare State Survive the Great Recession (Czy polityka „państwa dobrobytu” może przetrwać wielką recesję)* pada ważne pytanie, czy polityka „welfare state” jest w stanie przetrwać wyzwanie jakim był globalny kryzys gospodarczy pierwszej dekady bieżącego stulecia i czy będąca jego konsekwencją głęboka recesja wymusi we wszystkich krajach dobrobytu dalsze reformy lub nawet odejście od hojnych świadczeń społecznych. Autorzy książki skłaniają się ku kon-

---

¹ KOF index of Globalization - Indeks Globalizacji opracowany przez A. T. Kearney i magazyn Foreign Policy, który powstał na podstawie analizy 12 parametrów. Parametry te zostały zgrupowane w czterech kategoriach, dotyczących: integracji gospodarczej, kontaktów społecznych, połączeń technologicznych i czynników politycznych.

kluzji, że chociaż we wszystkich współczesnych systemach „welfare state” istnieje wyraźna tendencja do dyscyplinowania finansów publicznych (podają tutaj przykłady Holandii, Danii, Stanów Zjednoczonych, Szwecji i Niemiec) oraz ograniczania wydatków na politykę społeczną, to jednak w wielu krajach istnieje powszechna presja na utrzymanie istniejących przywilejów społecznych i opiekuńczych funkcji państwa. Zwracają oni jednak uwagę, że brak koordynacji działań w dziedzinie polityki społecznej w krajach Unii Europejskiej może nie tylko ograniczać konkurencyjność i rozwój ale także mieć negatywny wpływ na stabilność strefy Euro. Jako przykłady podają oni kraje takie jak: Irlandia, Portugalia, Hiszpania i Włochy, których problemy z równoważeniem finansów publicznych mogą destabilizować strefę Euro i wpływać na kondycję finansową całej Unii Europejskiej.

Książka K. van Kersbergen’a oraz B. Vis doskonale się wpisuje w coraz bardziej powszechną dyskusję jak należy interpretować politykę „welfare state” w XXI stuleciu – jako niekwestionowane osiągnięcie cywilizacji zachodniej czy też ograniczenie w możliwości podejmowania skutecznej rywalizacji w gospodarce światowej. W warunkach silnej międzynarodowej konkurencji polityka ta w istocie jest dylematem o charakterze społeczno-gospodarczym – z jednej strony ogromna presja społeczna realizacji hojnych funkcji państwa z drugiej zaś strony konieczność dyscyplinowania finansów publicznych, równoważenia budżetów oraz zapewnienie warunków stabilnego wzrostu gospodarczego.

Z naukowego punktu widzenia recenzowana publikacja jest bardzo bogatym źródłem informacji na temat genezy, rozwoju, reform i przyszłości polityki „welfare state”. Zawarte w niej informacje uporządkowane są w sposób chronologiczny i logiczny sposób, a ponadto - co chyba jest jej najważniejszą wartością – podejmuje ona aktualne problemy społeczne i gospodarcze, charakterystyczne dla świata w XXI wieku. Język książki jest językiem typowo naukowym

i wymaga od czytelnika znajomości podstawowych zagadnień z zakresu ekonomii, jednakże może być ona bardzo pomocna w interpretacji zjawisk i wyzwań polityki społecznej.

Książka *Comparative Welfare State Politics. Development and Reforms* może być doskonałym uzupełnieniem, lub rozszerzeniem informacji zawartych w *Welfare State Handbook*, która ukazała się nakładem wydawnictwa Oxford w 2013 roku.² O ile jednak w tej pierwszej zgodnie z jej tytułem przedmiotem rozważań są głównie problemy polityczne oraz reformy polityki „welfare state”, o tyle druga z wymienionych prezentuje w szerokim zakresie narodowy wymiar polityki dobrobytu, prezentując systemy społeczne i gospodarcze w różnych krajach i na różnych kontynentach. Recenzowaną książkę, można więc polecić jako nieocenione źródło informacji naukowych na temat polityki „welfare state” w wymiarze ekonomicznym i społecznym ale przede wszystkim odnoszące się do najbardziej żywotnych dylematów współczesnych krajów wysoko rozwiniętych dotyczących konkurencyjności narodowych gospodarek.

---

² *The Routledge Handbook of the Welfare State*, ed. B. Grave, Routledge, Taylor and Francis Group, Abingdon 2013.

Informacje dla autorów:

- 1) Tytuł artykułu i krótkie streszczenie należy przesłać każdorazowo do końca kwartału
- 2) Imię nazwisko, stopień/ tytuł naukowy, afiliację należy umieścić w prawym górnym rogu strony
- 3) W artykule powinny zostać wyodrębnione poszczególne części: wstęp z jasno sprecyzowanym celem, część główna oraz podsumowanie i wnioski – (tytuł artykułu oraz tytuły poszczególnych części powinny być pogrubione)
- 4) Bibliografię należy zamieścić na końcu artykułu (w porządku alfabetycznym: nazwisko, inicjały imienia Autora, *tytuł książki*, wydawca, miejsce i rok wydania.)
- 5) Streszczenie w języku polskim i angielskim (do 900 znaków ze spacjami) oraz słowa kluczowe (w języku polskim i angielskim – 3-6 słów) należy umieścić pod bibliografią
- 6) Informacje o autorze (do 900 znaków ze spacjami / w języku polskim) znajdować się powinny pod streszczeniem i słowami kluczowymi w języku angielskim
- 7) Przygotowanie tekstu:
  - czcionka Times New Roman 12, odstęp między wierszami 1,5, marginesy 2,5 cm.
  - przypisy u dołu strony w następującym układzie:
    - pozycje książkowe: inicjały imienia Autora, nazwisko, *tytuł książki*, wydawca, miejsce rok wydania, strona.
    - opracowania w pozycjach zbiorowych – inicjały imienia Autora, nazwisko *tytuł książki*, w: *tytuł opracowania zbiorowego*, red. inicjały imienia Au-

tora, nazwisko, wydawca, miejsce rok wydania, strona.

- artykuły w czasopismach – inicjały imienia Autora, nazwisko, *tytuł artykułu*, „nazwa czasopisma”, rok wydania, numer.
- rysunki oraz tabele umieszczone w tekście, powinny być opatrzone tytułem. Należy również podać źródła opracowania. (należy pamiętać o numeracji tabel i rysunków)
- korzystając kolejny raz z tego samego źródła należy zamiast pełnego opisu stosować: Tamże, s. / ... dz. cyt.,
  - cytaty należy pisać pismem prostym i ujmować je w cudzysłów
- 8) Objętość tekstu – 24000 – 41 000 znaków ze spacjami,
- 9) Tekst artykułu należy przesłać na adres: **prorektor@ap.edu.pl**